

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Problematické aspekty studia dějin a kultury – příspěvek nového historismu

(S. Greenblatt)

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra filozofie
Studijní program Humanitní studia
Studijní obor Teorie a filozofie komunikace

Diplomová práce
Problematické aspekty studia dějin a kultury – příspěvek nového historismu
(S. Greenblatt)

Bc. Karolína Charvátová

Vedoucí práce:

PhDr. Martina Kastnerová, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.
Plzeň, duben 2019 .....

Velice ráda bych tímto poděkovala paní PhDr. Martině Kastnerové, PhD., vedoucí mé diplomové práce, za velice vstřícný a svědomitý přístup, cenné rady a odborné připomínky, ale také za trpělivost při opravách.

Obsah

1 Úvod	1
2 Vznik a formování nového historismu	4
2.1 Předchůdci – kritizované koncepce a inspirační zdroje.....	7
2.2 Představitelé nového historismu	19
2.3 Působení Stephen Greenblatta	22
3 Metodologie	26
4 Kritika nového historismu	29
5 Život a dílo Jiřího Ortena	31
6 Praktická část – Úvod.....	33
7 Novohistorická interpretace	35
8 Praktická část – Závěr	67
9 Závěr.....	68
10 Seznam použité literatury.....	71
11 Resumé	75

1 Úvod

Tématem diplomové práce jsou *Problematické aspekty studia dějin a kultury – příspěvek nového historismu* (S. Greenblatt). Jméno jednoho z ústředních tvůrců interpretačního směru nový historismus je zde zmíněno záměrně, a to z toho důvodu, že praktická část práce by měla vycházet právě zejména z metodologie Stephena Greenblatta. Jelikož nový historismus odmítá systematizaci a formulaci konkrétních generalizujících teorií a interpretační metodologie je prezentována skrze texty samotné, každý z jeho představitelů může s textem zacházet poněkud odlišně, proto se pro účely této práce budeme klonit zejména k metodě užívané S. Greenblattem.

Jedním ze stěžejních záměrů této práce by mělo být ověření univerzálnosti konceptu nového historismu, a to v prostředí české protektorátní literatury. Nový historismus by mohl být zvolen jako nejvhodnější interpretační postup tam, kde se jeví dominantní estetická funkce literárních děl jako nedostačující, tedy tam, kde bylo umění již při svém zrodu řízeno mimoestetickými záměry – politickými, národnostními apod. V kontextu české literární historie by za takovou dějinnou periodu mohlo být považováno právě období Protektorátu Čechy a Morava. Další z důvodů, proč byla k interpretaci vybrána česká protektorátní tvorba je shrnut v následujících několika otázkách, které by měly být v rámci práce uspokojivě zodpovězeny. První z nich je otázka možnosti provedení věcné interpretace v souladu s metodologií nového historismu, aniž by bylo zabředáváno do spekulativní formy výkladu či dokonce do diskurzu konspiračních teorií. Práce by měla polemizovat s otázkami jako například, zda „nehraje v případě beletrie roli jejich souvislost v proměnách žánru [...], zda není možné, že dobové publikum vnímalo shakespearovské [v případě interpretací S. Greenblatta] postavy komických sluhů více na pozadí komických typů předcházející veseloherní produkce než ve vztahu k písemně kodifikovaným pracovní právním poměrům panstva a služebnictva dané doby[...] či zda je, anebo není rozdíl mezi scénou z Macbetha, ve které vystupují čarodějnice a protokoly dokládajícími čarodějnické procesy?“¹

---

¹ TUREČEK, D. *Literárněhistorický model a text.*, in: PAPOUŠEK, V., TUREČEK, D., *Hledání literárních dějin.*, s. 22.

Další otázkou, která by měla být v rámci této práce zvážena, je otázka problematiky dějinného vědomí a s tím související schopnost či neschopnost se v roli interpreta oprostít od emotivního a patetického, stejně tak jako ideologického² výkladu – „Je nějaký způsob, jak zdůvodnit empirické poznání v historii, a přitom neupadnout do dogmatických konstrukcí?“³, relativně nedávné minulosti českého národa, která stále (a bez pochyby oprávněně) dokáže budit velice rozporuplné vášně. Naši snahu o objektivní interpretaci nám také může poněkud znepríjemňovat „paradoxní vztah mezi analyzovanou minulostí a historickými díly (produkovanými rozbořením dokumentů): čím více toho víme o minulosti, tím je obtížnější dosáhnout nějakého jejího zobecnění“.⁴ Dalším problematickým aspektem, který nutně vyvstává v rámci otázky „pojetí kultury jako textu“ je schopnost vybrat ze škály textů správnou množinu materiálu s přihlédnutím k odmítavému postoji k jakékoli ideologičnosti (jak již bylo zmíněno výše), tedy takové texty, které interpreta navedou na cestu objektivní interpretace, přičemž „komplexní příběh minulosti můžeme konstruovat pouze tehdy, pokud se rozhodneme vzdát jedné či více oblastí faktů [...] a naše vysvětlení jsou tak vymezována spíše tím, co z reprezentace vynecháme než naopak“.⁵

Diplomová práce je členěna do dvou částí – teoretické a praktické. Teoretická část se zabývá vznikem a formováním nového historismu – inspiračními zdroji, kritizovanými koncepcemi a metodologií. Součástí první části je též představení reprezentantů nového historismu a seznámení s jejich prací a přínosem. Velice stručně je zde také nastíněna kritika vymezující se vůči novému historismu.

Záměrem teoretické části práce je představení interpretačního směru nového historismu v takovém rozsahu, aby z něj bylo možno vycházet pro účely části praktické. Účelem není poskytnout vyčerpávající přehled teorie, ale spíše vycházet z postupů a metodologie nového historismu a ukázat jejich aplikaci na konkrétních příkladech (jak to činili ostatně sami badatelé v oblasti nového historismu) a takto se snažit dostat výše zmíněnému stanovenému cíli, tedy ověření univerzálnosti konceptu nového historismu v rámci české protektorátní poezie – specificky děl Jiřího Ortena. Odůvodnění výběru zvoleného autora a děl se budeme více věnovat v kapitole

---

² V souladu s odmítáním marxistických tendencí výkladu literatury ze strany představitelů nového historismu.

³ GADAMER, Hans-Georg. *Problém dějinného vědomí.*, s. 16.

⁴ WHITE, Hayden V. *Tropika diskursu: kulturně kritické eseje.*, s. 115.

⁵ Tamtéž, s. 117.

Praktická část – Úvod. Pro zpracování teorie byla využita zejména tato díla: *Practicing new historicism* (C. Gallagher a S. Greenblatt), *Moments of negotiation: the new historicism of Stephen Greenblatt* (J. Pieters), sborník *Nový historismus* (J. Bolton), *Stephen Greenblatt* (M. Robson), *The New Historicism* (H. A. Veenser) a další. Kompletní seznam použité literatury je uveden na konci práce.

Praktická část práce představuje již konkrétní novohistorickou interpretaci děl Jiřího Ortena, přičemž samotná analýza vychází z pramenů literárních i neliterárních spjatých s životem a prací zvoleného českého protektorátního básníka. Nedílnou součástí této části práce je ucelené představení Jiřího Ortena – jeho života a díla.

V rámci samotné analýzy byla použita díla z tvorby Jiřího Ortena, a to konkrétně sbírky básní: *Čítanka jaro*, *Cesta k mrazu*, *Ohnice*, *Jeremiášův pláč*, dále pak přepis korespondence mezi ním a jeho matkou: *Sám u stmívání* a záznam korespondence mezi ním a jeho milou: *Hořký kruh – Korespondence s Věrou Fingerovou*. Dále bylo čerpáno zejména z relevantních historiografických knih, které jsou uvedeny v seznamu bibliografie.

Práce má potvrdit či vyvrátit hypotézu o univerzálnosti interpretačního konceptu nového historismu, a to i v prostředí natolik odlišném, než v jakém bylo tohoto interpretačního postupu zatím použito⁶, s přihlédnutím k problematickým aspektům studia dějin a kultury.

V závěru práce je kriticky zhodnocen základní předpoklad univerzálnosti interpretačního konceptu nového historismu s důrazem na zjištěné problematické aspekty interpretace vztahující se k zvolené metodě výkladu.

---

⁶ Pozornost nového historismu a jeho představitelů orientuje zejména směrem k renesanční epoše.

2 Vznik a formování nového historismu

Nový historismus je označován jako jeden z nevlivnějších proudů v americké literární vědě zhruba od 80. let minulého století. Přesto se vědci, ani samotní představitelé tohoto interpretačního směru nemohou jednoznačně shodnout na vymezení daného pojmu. Z tohoto důvodu je velice obtížné spojit nový historismus, jehož představitelé si na určité nevyhraněnosti a striktním odmítání kategorizování zakládají, s pevně danou metodologií a jasně stanovenými pravidly interpretace.⁷

Metodologii nového historismu lze tedy nejlépe nahlédnout pouze skrze texty samotné. K takovému způsobu interpretace ostatně odkazuje i původní označení uvedeného interpretačního směru „kulturní poetika“, tedy tendence chápat kulturu jako text. Tuto inspiraci badatelé nalézají v dílech významného antropologa C. Geertze, přičemž sám Geertz zdůrazňoval, že za kulturu nelze považovat pouze stopy v minulosti, ale především autentické kulturní zážitky a zkušenosti žen a mužů, kteří v daném kulturním prostředí žili své životy.⁸ Obecně lze ale říci, že autory koncepce nezajímá v takové míře, jak se dílo jazykově organizovalo či jakou má estetickou hodnotu, ale zajímají se o jeho širší dosah – obracejí se k společensko-historickému, politickému, ekonomickému kontextu, tedy sdílejí ideu, která předpokládá kulturní specifitnost textu a dosažitelnost žité minulosti pouze skrze text, který tak zosobňuje „dějiny“.⁹

Vznik nového historismu bývá spojován se jmény Stephena Greenblatta a Louise Montrose a udává se, že „byl reakcí na tzv. „starší“ historismus v literární historii, který nahlížel literární texty zcela monotónně, bez pokusu o navázání dialogu např. s neliterárními artefakty doby; nahlížel je jako statické odrazy jednotné společnosti, věrná a perfektní znázornění dané doby a společnosti.“¹⁰ Dalším směrem, vůči kterému se nový historismus vymezoval, byla tzv. „nová kritika“ preferující neosobní přístup, „kladoucí důraz na formální dokonalost velké poezie a na schopnost porozumět samostatně stojícím literárním dílům [...]“¹¹ A v neposlední řadě to byl strukturalismus, který taktéž „požadoval vytržení děl z jejich kulturního kontextu

---

⁷ GALLAGHER, C., GREENBLATT, S. *Practicing new historicism*, s. 1-2.

⁸ PIETERS, Jürgen. *Moments of negotiation: the new historicism of Stephen Greenblatt*, s. 186–188.

⁹ MONTROSE, L. *Literární studie o renesanci a předmět historie*, in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 48.

¹⁰ PIETERS, Jürgen. *Moments of negotiation: the new historicism of Stephen Greenblatt*, s. 86–87.

¹¹ BOLTON, Jonathan (ed.). *Nový historismus*, s. 7.

s cílem interpretovat je jako jednotlivé případy komplexních jazykových a mytických struktur.¹²

Nový historismus se zajímal zejména o vzájemný vztah působení literatury a jejího kulturního kontextu. Začala být zpochybňována myšlenka, „že literární díla je nutné studovat odděleně od společenských a politických sil v době jejich vzniku a docházelo se k názoru, že by se stejné pozornosti mělo dostat i textům neliterárním“.¹³ Pozornost by se měla přesunout od nejuznávanějších, tzv. „kanonických děl“, k textům nějakým způsobem stojícím na okraji – vyloučeným ze souboru kanonických děl či „nedostačujícím“ ve smyslu své estetické hodnoty.¹⁴

Tento postoj však nemusí nutně znamenat neúctu či dokonce pohrdání ze strany představitelů nového historismu, S. Greenblatt se tomuto nařčení brání a současně dodává, že „každá interpretace v sobě nese agresi, která je mylně označována slovy jako obdiv či empatie; „čtení“ textů, které praktikuje nový historismus je skeptické, demystifikující a obezřetné. Neznamená to však, že představitelé nového historismu postrádají respekt k literárním dílům“.¹⁵ Nehledě na to, že (znovu) objevení autoři děl, kterým nebylo uděleno místo v kánonu, mohou ve svých pracích ukrývat nový dosud neobjevený pohled na díla kanonická.¹⁶ Problematice kanonizace věnuje nový historismus velkou pozornost – „kanonizace slouží pro konstrukci určité linie a literární historik by se neměl stát spoluviníkem při utváření mytických kanonických linií [...]; potíže s takovýmto spojitým příběhem dějin je možno odstranit, jestliže se badatel rozhodne rezignovat na ideu kontinuity a zaměří svoji pozornost k dobovému horizontu a souboru textů, které svůj boj o výsostnou pozici v kánonu kdysi prohrály, nicméně teď mají znovu možnost promluvit [...]“.¹⁷

Jedním z ústředních cílů pro S. Greenblatta zůstávala snaha konfrontovat text s jeho dějinným kontextem, tedy snaha umístit literární texty do jejich přirozeného historického prostředí – odtud tedy pochází pojem *historismus*¹⁸, který měl za úkol „vyvolat myšlenku, že textu je možné porozumět pouze v jeho původním prostředí – a toto prostředí bylo nazváno

---

¹² BOLTON, Jonathan (ed.). *Nový historismus*, s. 7.

¹³ Tamtéž, s. 8.

¹⁴ GALLAGHER, C., GREENBLATT, S. *Practicing new historicism*, s. 9–10.

¹⁵ Tamtéž, s. 9–11.

¹⁶ Tamtéž, s. 11

¹⁷ PAPOUŠEK, V. *Hledání modelu literárních dějin a rozhovor H. Bluma se S. Greenblattem*, in: Papoušek, V. a Tureček, D., *Hledání literárních dějin*, s. 38–39.

¹⁸ GREENBLATT, S. *Rezonance a úžas*, in: Bolton, Jonathan (ed.), *Nový historismus*, s. 195–204.

„historickým“ především proto, že existovalo v minulosti¹⁹ –, na které je aplikována metoda tzv. „zhuštěného popisu“.²⁰

Dalším úskalím, kterému mohou badatelé v oblasti nového historismu čelit, může být také nedostatečná regulace literatury a z toho plynoucí zahlcení texty. K tomu S. Greenblatt dodává, že „jakýkoliv dostupný text je součástí kultury a měl by tedy být zohledněn v interpretaci, ale i přesto je nutné si z mnoha textů vybrat pouze některé“.²¹

Přestože nový historismus není pevně ukotven v určitém literárním či historickém oboru, porozumět mu, jak již bylo zmiňováno, lze nejlépe skrze texty jeho autorů. Tento interpretační směr, i přes některé pochybnosti plynoucí zejména z jisté nesystematičnosti a zavrnutí indoktrinace, vnesl do oblasti literárního bádání beze sporu několik zásadních myšlenek, o kterých bude více pojednáno v následujících kapitolách.

---

¹⁹ BOLTON, Jonathan (ed.). *Nový historismus*, s. 287.

²⁰ Termín „zhuštěný popis“ (v originálu „thick description“) je znám především ve spojení se jménem amerického antropologa C. Geertze; užívaný je zejména v oblasti etnografie, kdy jeho pomocí může badatel zachytit takový popis lidského chování, který v sobě nese zároveň popis kulturního i dějinného kontextu. (Geertz, 2000, s. 19–20)

²¹ GREENBLATT, S. In: Veenser, H. *The New historicism*, s. 15–17.

2.1 Předchůdci – kritizované koncepce a inspirační zdroje

V následující kapitole budou představeny některé koncepce, které novému historismu předcházely, a ze kterých při formulování podstatných metodologických východisek představitelé nového historismu vycházeli, dále pak hlavní inspirátoři, z jejichž myšlenek představitelé nového historismu čerpali a na jejichž koncepce navázali.

Součástí kapitoly bude i stručné pojednání o problematice dějinného vědomí, jakožto jedné z obtíží, které literární historik při své praxi musí nutně čelit a která by (obzvláště ve spojitosti s novým historismem) měla být součástí diskuze.

Vznik nového historismu je datován k době, kdy v USA zaujímá výsadní místo v rámci literární vědy nová kritika, k jejímž představitelům patří například J. C. Ransom²², C. Brooks, I. A. Richards, W. Empson a další.²³ Představitelé nové kritiky pokládali každý text za zcela autonomní – historické, biografické či sociologické prostředí, dokonce i autorovu intenci a čtenářovu zkušenost považovali pro účely interpretace za zcela irelevantní. Veškeré pokusy brát v potaz autorův vztah k dílu označovali za tzv. „úmyslný omyl“ (*Intentional fallacy*), stejně přistupovali i ke čtenářově subjektivní zkušenosti, pro kterou zavedli označení „citový omyl“ (*Affective fallacy*). Zastánci nové kritiky přisuzovali každému dílu nárok na jeho vlastní integritu, přičemž úkolem čtenáře-interpretu je objevit v díle tuto jednotu na základě interpretace jeho částí.²⁴ S výše uvedeným také souvisí metoda tzv. „pečlivého čtení“ (*Close reading*), tedy schopnost sofistikovaného čtení textu, schopnost provedení kritické analýzy, v rámci které je interpret schopen zaměřit svoji pozornost na význačné detaily či schémata, na jejichž základě je schopen hlubokého a precizního pochopení formy a významu textu. Za klíčové dovednosti metody pečlivého čtení můžeme považovat například přímé vnoření se do textu bez jakéhokoli předporozumění, zaměření se na samotný text, záměrné opakované čtení či pozorování věcí, které jsou matoucí.²⁵

Záměrem nové kritiky bylo zkoumat kanonická díla izolovaně, vytržená z dějinného kontextu, pouze na základě jejich domnělé dokonalé formy.²⁶

---

²² Jehož kniha s názvem *The New Criticism* (1941) dala interpretačnímu směru název. (Robson, 2008, s. 8)

²³ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, 2008., s. 8.

²⁴ SARKAR, S. T. S. *Eliot as a Pioneer of New Criticism*. 2019. [online]. [cit. 08.01.2019]. Dostupné z: http://www.academia.edu/11642230/T._S._Eliot_as_a_Pioneer_of_New_Criticism

²⁵ BURKE, B. "Closing in on Close Reading". [online]. [cit. 08.01.2019]. Dostupné z: https://nieonline.com/tbtimes/downloads/CCSS_reading.pdf

²⁶ BOLTON, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 7.

C. Brooks, jehož jméno je jakožto jednoho z čelních představitelů nové kritiky zmíněno výše, představil velice zajímavou tezi v oblasti interpretace poezie – poezii formuluje jako jedinečnou strukturu paradoxu, jejímž klíčem k pochopení a dosažení kritické interpretace je právě zmiňovaný paradox a dvojakost. Ve své eseji objasňuje zcela zásadní roli paradoxu v interpretaci poezie, dokazuje, že paradox je vhodným, a dokonce v zásadě nevyhnutelným způsobem výkladu. Toto je dáno zejména tím, že referenční jazyk se zdá být příliš vágním a nedokáže adekvátně reprezentovat autorovo poselství (zejm. s přihlédnutím k tomu, že i básník sám si vytváří svůj jedinečný jazyk). Brooks se dále domnívá, že některé básnické figury jednoduše nelze interpretovat v té správné hloubce v jiném jazyce než v jazyce paradoxu. Báseň má strukturu paradoxu – a tímto paradoxem je myšleno zejména napětí způsobené vnější strukturou básně, které může vést ke kontradikcím a lícům. Paradoxy vycházejí již se samé podstaty poetického jazyka – je jazykem, ve kterém hrají konotace („[...] podle některých teoretiků básnického vyjadřování je emotivní složka zvláštním případem sémantické konotace.“²⁷) stejnou roli jako denotace. Brooks ve svých pracích zdůrazňoval především "vnitřní život básně" a důležitost "pečlivého čtení".²⁸ V neposlední řadě Brooks vyzdvihoval užitečnost historických informací pro porozumění básním; na druhé straně „trvá na tom, že báseň je nutné číst jako báseň – kritikovým úkolem je odpovědět na otázku, co je v ní sdělováno a žádné množství historických důkazů nemůže s konečnou platností stanovit, co báseň sděluje“.²⁹

Noví kritici tvrdí, že „literární dílo je verbální strukturou, která má jistou celistvost, nicméně pro literární studium je tento souhrnný význam často považován za bezvýznamný [...] a nejednou se tak zájem interpreta obrací k vnějším informacím – historicko-sociálnímu pozadí [...]; přesto tento argument nelze považovat za popření významu historické informace [...] – slova mají svou historii; žánry a prostředky staví na tradici a básně tak často poukazují k tradici“.³⁰

Nástupcem nové kritiky se v USA stává strukturalismus³¹. Pojetí strukturalismu v literární vědě by se dalo vymezit jako pojmání textů náležících do rozsáhlejší struktury, přičemž pod pojem „struktura“ se může ukrývat určitý žánr, soubor spojitostí uvnitř textu, model

---

²⁷ HORÁLEK, K. *Glosy k novější sémiologické literatuře*. Slovo a slovesnost. 2011. [online]. [cit. 11.01.2019]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2989>

²⁸ BROOKS, C. 'The language of paradox', *The well wrought urn: studies in the structure of poetry*, s. 58–69.

²⁹ WELLEK, R. *Literární teorie, historie, kritika*, *Koncepty literární vědy*, 2005., s. 13.

³⁰ WELLEK, R. *Literární teorie, historie, kritika*, *Koncepty literární vědy*, s. 13.

³¹ Strukturalismus bývá prvotně spojován se jmény Clauda Levi-Strausse (fr. antropolog a filosof) a Rolanda Barthesa (fr. literární kritik, filosof a sémiotik).

univerzálního narativního vzorce či soubor opakujících se motivů – určitá struktura je pojítkem mezi všemi texty.³² Tyto tendence mohou mít za následek jistý odklon od díla jako takového k hledání určité abstraktní struktury. Nejzásadnějším rozdílem, který s sebou přináší čtení vycházející z výše zmiňovaných zásad strukturalismu, je tendence jeho zastánců vyjadřovat se ke struktuře, symbolům a koncepci díla s větší důsledností než k širšímu (nejen morálnímu) významu textu. Spíše než obsah díla představují strukturalisté řadu paralel, odrazů, vzorců a kontrastů.³³

Pokud bychom se tedy snažili o interpretaci básně a zacházeli přitom s jazykem pouze jako se systémem znaků, s velkou pravděpodobností by se nám podařilo mnohovrstevnatost poetického jazyka zúžit pouze na určitý vzorec, který by byl zřejmě smysluplný v kontextu dalších ekvivalentních či kontrastních vzorků, otázkou zůstává, jak by obstál osamocen, vytržen z kulturního kontextu.

Přístup k interpretaci literárních děl klasického „starého“ strukturalismu, který vše posuzoval z hlediska pravidel jazyka jakožto znakových systémů stojících v pozadí kulturních a historických jevů, byl částečně nahrazen tzv. „poststrukturalismem“. Tento myšlenkový směr našel uplatnění v rámci filosofie i lingvistiky. V oblasti teorie literatury bývá nejčastěji spojován se jménem J. Derridy a jeho teorií dekonstrukce zahrnující zejména snahu o kritické přehodnocení západní metafyzické tradice logocentrismu (tj. snahy vnášet do myšlení řád a zdolávat vše, co by tento řád narušovalo) – „[...] jednak způsobu, kterým tato tradice vymezuje svou racionalitu, jednak celého systému navzájem propojených pojmů a představ [...]“³⁴ – dalo by se říci, že jazyk se vždy vztahuje jen k sobě samému (stejně tak znak vždy vede k dalšímu znaku). J. Derrida se zajímá o okrajové části literárních textů či diskurzů ve snaze narušit hranice mezi jednotlivými žánry a vymanit myšlení interpreta z tradičních schémat.³⁵

Poststrukturalistické tendence se věnují také otázce autora, „jehož role je čistě náhodná a zprostředkovatelská a autor se stává tzv. skriptorem“³⁶, tedy pouze tím, kdo text napsal (a

---

³² BARRY, P., 'Structuralism', *Beginning theory: an introduction to literary and cultural theory*. [online]. [cit. 08.01.2019]. Dostupné z: <http://www.sgtbkhalsadu.ac.in/colleges/tutorial/112710122014013356.pdf>

³³ BARRY, P., 'Structuralism', *Beginning theory: an introduction to literary and cultural theory*. [online]. [cit. 08.01.2019]. Dostupné z: <http://www.sgtbkhalsadu.ac.in/colleges/tutorial/112710122014013356.pdf>

³⁴ DERRIDA, J. a PETŘÍČEK, M. *Texty k dekonstrukci: Práce z let 1967-72*, 1993., s. 19.

³⁵ DERRIDA, J., PETŘÍČEK, M. *Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku*, *Texty k dekonstrukci: Práce z let 1967-72*, s. 177–195.

³⁶ Termín, kterým R. Barthes nahradil koncept autora.

rozhodně není garantem všech interpretací).³⁷ Význam textu je připisován čtenáři a nikoliv autorovi, čemuž se podrobně věnuje například R. Barthes ve své slavné eseji *Smrt autora*, který autora chápe spíše jako pozitivistický konstrukt. Současně zdůrazňuje vztah čtenáře a textu a hovoří o rozkoši, kterou by měl text přinášet, a to i na úkor zobrazení skutečnosti.

Snahy nového historismu mohou být charakterizovány také jeho tendencí k neideologičnosti (tj. odmítnutí extrémního totalizujícího přístupu – marxismu – na poli literární vědy) – tedy snahou nepracovat formou vyvracení či potvrzování předem známých (historických) faktů, ale naopak snažit se očekávat překvapení a úžas.³⁸ Zejména česká literatura byla především v 19. a 20. století ovlivněna mocenským diskursem a „stala se tak spíše konstruktem než realitou [...]“.³⁹

Marxismus by k básním, ostatně tak jako k jakýmkoli jiným literárním dílům, přistupoval s největší pravděpodobností čistě z hlediska ideologického, na základě víry v to, že literatura byla (nehledě na to, v jaké době vznikla) vždy nejvíce ovlivněna právě politickými a sociálními okolnostmi – zejména pak autorovou příslušností k jisté sociální třídě.

Jedním z východisek se novému historismu stal i současný americký pragmatismus⁴⁰, a to zejména pro svůj „nepředpojatý přístup k literárním textům, které odmítá označovat za nositele „Poselství“ a „Pravdy“⁴¹, tedy jako entity zaručující kontinuitu [, o které již byla řeč výše v souvislosti s kanonizací literatury].“⁴²

Novému historismu předcházela „starší historismus“ (*pre-New Historicism*), který se zde prezentovanou literární teorií interpretace sdílel především ideu zaměření se na historické, sociálně-kulturní osvětí autora a kontext vzniku díla, na druhou stranu odmítal tendence nového historismu zapojit do kontextu zkoumání také neliterární artefakty, které vnímá spíše jako nedílnou součást historického pozadí.⁴³ „Jedním ze zásadních problémů historismu jsou jeho tendence zaměňovat interpretace za teorie [...] – dějiny lze interpretovat například jako dějiny třídního boje nebo boje ras o nadvládu, dějiny náboženských idejí či dějiny pokroku a

---

³⁷ BARTHES, R. *Smrt autora.*, s. 75–77.

³⁸ PAPOUŠEK, V. *Souvislosti literární vědy v USA*, in: HAMAN, A. a kol., *Kritické úvahy o západní literární teorii*, s. 195.

³⁹ TUREČEK, D. *Jazykový selektivní filtr.*, in: Papoušek, V. a Tureček, D., *Hledání literárních dějin*, s. 18.

⁴⁰ Zejm. v pojetí R. Rortyho, který přistupoval k hermeneutice velice pragmaticky.

⁴¹ Jazykové myšlenky a znaky jsou citlivé na kontext, jsou součástí sítě vztahů.

⁴² PAPOUŠEK, V. *Hledání modelu literárních dějin a rozhovor H. Bluma se S. Greenblattem*, in: Papoušek, V. a Tureček, D., *Hledání literárních dějin*, s. 40–41.

⁴³ BARRY, P., 'New historicism and cultural materialism', *Beginning theory: an introduction to literary and cultural theory*. [online]. [cit. 09.01.2019]. Dostupné z: <http://www.sgtbkhalsadu.ac.in/colleges/tutorial/112710122014013356.pdf>

vědy [...]. To všechno jsou zajímavé pohledy na historii, jediný problém je ten, že je historici nevykládají jako hlediska; nevidí, že tu nutně musí existovat pluralita interpretací, které jsou v zásadě na stejné úrovni [...], místo toho tato hlediska předkládají jako teorie [...] a pokud shledají, že je jejich hledisko přínosné z pohledu interpretace faktů, považují to mylně za důkaz svého učení.⁴⁴

V podstatě současně s novým historismem se dostává do popředí i „kulturní materialismus“⁴⁵, jehož hlavními cíli bylo zkoumání historického kontextu, užití teoretických metod, vyjádření ideologických závazků a hledání argumentů na základě analýzy textu. Některé z uvedených záměrů sdílí kulturní materialismus s novým historismem – zejména uvědomění si sbíhavosti historie, sociologie a kulturních studií.⁴⁶ Slovo „kultura“ zde zahrnuje všechny myšlené formy (nižší i vyšší) kultury a slovo „materialismus“ zde stojí v opozici k „idealismu“ a má vyjadřovat to, že kultura pouze nereflektuje ekonomický a politický systém, nicméně také na něm není zcela nezávislá.⁴⁷

Podstatné rozdíly mezi novým historismem a jeho britským současníkem mohou být definovány následovně: představitelé kulturního materialismu mají tendenci soustředit se na historii, která je vytvářena zásahy lidí, zatímco představitelé nového historismu obrací svoji pozornost spíše k podmínkám, ve kterých tak činí (tj. „síla ideologických a sociálních struktur“); nový historismus se, dle slov představitelů kulturního materialismu, vzdal svých „efektivních politických pozic“; nový historismus situuje literární text v rámci soudobé politické situace, zatímco kulturní materialismus dila posuzuje v mezích své politické situace.

48

V následující části kapitoly již bude opuštěno pole koncepcí, vůči kterým se nový historismus kriticky vymezoval, a pozornost bude obrácena k významným inspiračním zdrojům – k představení autorů, z jejichž myšlenek nový historismus čerpá.

---

⁴⁴ POPPER, Karl R. *„Situační logika v historii“*. *Historická interpretace*, Bída historicismu, s. 121.

⁴⁵ Termín kulturní materialismus má původ v díle R. Williamse *Marxism and Literature*; Williams zdůrazňoval provázanost mezi literaturou a politikou a zaměřoval se na koncepty ideologie a hegemonie. Robson (2008, s. 19)

⁴⁶ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 27.

⁴⁷ BARRY, P., *'New historicism and cultural materialism', Beginning theory: an introduction to literary and cultural theory*. [online]. [cit. 15.01.2019]. Dostupné z: <http://www.sgtbkhalsadu.ac.in/colleges/tutorial/112710122014013356.pdf>

⁴⁸ BARRY, P., *'New historicism and cultural materialism', Beginning theory: an introduction to literary and cultural theory*. [online]. [cit. 15.01.2019]. Dostupné z: <http://www.sgtbkhalsadu.ac.in/colleges/tutorial/112710122014013356.pdf>

Předchůdcem a významným inspirátorem novému historismu byl americký antropolog Clifford Geertz. Geertzovo dílo *Interpretace kultur*, a zejména antropologicky orientovaný text (ze zmiňované knihy) s názvem *Krev, peří, dav a peníze (Poznámky ke kohoutím zápasům na Bali)* pojednává o problémech interpretace kultury jakožto souboru textu – kultura jako celek by tedy dle jeho názoru měla být podrobena stejnému zkoumání jako text (Kulturu nahlíží jako „systém znaků, které lze „číst“ a interpretovat analogicky jako literární texty“.⁴⁹⁾

Geertz hovoří doslova o tzv. „zhuštěném popisu (myšlence, kterou si vypůjčil od Gilberta Ryla)⁵⁰, s jehož pomocí můžeme dokázat vysvětlit „mnohé detaily jednotlivých kultur – jejich koncepcí, struktur a významů“.⁵¹ Příkladem takového zhuštěného popisu jsou právě zmiňované „znepokojivé“ kohoutí zápasy na Bali, při kterých „dochází ke spojení tří atributů zápasu: jeho bezprostřední dramatické formy, jeho metaforického obsahu a jeho společenského kontextu“⁵², a zápas samotný se tak stává kulturní figurou, stejně tak jako se „analýza forem kultury [...] stává úsilím podobným vnímání literárního textu“.⁵³

Nicméně samotný akt interpretace může být velice obtížný a proniknutí do jiné kultury a jejího symbolického světa pro cizince téměř nemožné – „kultura určitého národa je souborem textů, které samy představují soubory; a antropologové se je snaží číst přes rameno těm, jimž skutečně patří“.⁵⁴ I přes jistou obtížnost by toto hledání interpretací ukrytých vně společností, rituálů a životů mělo být nejen pro etnografa úkolem zcela zásadním.

Stephen Greenblatt navazuje na Geertzovo práce svou vlastní, a to dílem s názvem *Podivuhodná vlastnictví. Zázraky nového světa*. Obsahem publikace je problematika dobytí Ameriky, přičemž stěžejním tématem se zde stává střetnutí Evropanů s odlišností reality Nového světa a následným ovládnutím domorodců ze strany dobyvatelů. S. Greenblatt se zde snaží na základě prostudovaných dokumentů (např. Kolumbových dopisů či Pravdivé historie o dobývání Mexika od účastníka Cortézovy výpravy B. Diáze) spojit významy událostí v minulosti s přítomností a dojít tak k nejpravděpodobnější interpretaci.⁵⁵

---

⁴⁹ BOLTON, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 271.

⁵⁰ GEERTZ, C. *Interpretace kultur*, s. 15.

⁵¹ Tamtéž, s. 17.

⁵² GEERTZ, C. *Krev, peří, dav a peníze*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 14-15.

⁵³ Tamtéž, s. 19.

⁵⁴ GEERTZ, C. *Krev, peří, dav a peníze*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 24.

⁵⁵ GALLAGHER, C., GREENBLATT, S. *Practicing new historicism*, s. 20-28.

Díla H. Whitea pojednávají zejména o vztahu mezi literárním a historickým diskurzem – „přestože se historikové a romanopisci soustřeďují na jiné druhy událostí, formy jejich diskurzů i to, o co svým psaním usilují, je často stejné [...] a v případě, že budeme na historické záznamy i romány nahlížet jako na verbální artefakty, budou se jevit jako vzájemně, z formálního hlediska, nerozeznatelné“.⁵⁶ H. White se podrobně zabírá rozdíly mezi prací romanopisce a historika a vyvozuje následující – „třebaže se historikové a spisovatelé zabývají rozdílnými druhy událostí, formy jejich diskurzů i cíle jejich psaní jsou často totožné“.⁵⁷ Dle Whitea jsou sdíleným prvkem taktéž techniky a postupy užívané při výstavbě textu. Totéž se dá říci i o cíli – ten je podle Whitea taktéž společný oběma – „oba chtějí poskytnout verbální obraz reality [...]“; zatímco romanopisec předkládá své pojetí nepřímo, za využití figurativních prostředků, historik tak činí evidencí řady výroků, které mají korespondovat s nějakým mimotextovým polem výskytu či dění [...]“; nicméně předkládaný obraz skutečnosti ze stran jak romanopisce, tak i historika má odpovídat nějakému poli lidské skutečnosti [...]“.⁵⁸

Problémem, na který H. White ve svých pracích upozorňuje v souvislosti s vnímáním obou zmíněných diskursů je problematika stavění historie a krásné literatury do opozice, kdy „pravda začala být ztotožňována s faktem a fikce nahlížena [...] jakožto překážka bránící pochopení skutečnosti, a nikoliv jako způsob k porozumění a lepšímu uchopení reality [...], a byla vykládána jako pouhý způsob reprezentace možného či představitelného“.⁵⁹

Prací historika tedy není pouhý popis událostí a historických faktů, i historik je v rámci svého bádání nucen k interpretaci. Tento výklad zhusta spočívá zejména v odstranění nadbytečných informací, z toho důvodu, že „[...] historické záznamy jsou povětšinou hutné i řídké – na jedné straně obsahují více fakt, než je možné zahrnout do narativní reprezentace určitého dějinného výseku [...] a historik je tudíž nucen zjištěná data interpretovat už jen tím, že některá vynechá [...], na straně druhé musí historik do svého vyprávění začlenit i události, u kterých fakta scházejí, a takto rekonstruovat to, co se „doopravdy“ v dané epoše stalo“.⁶⁰

Dále je nutno si uvědomit, že fakta nehovoří sama za sebe a „historik tak musí zastávat funkci prostředníka mezi minulostí a přítomností, který je současně ochoten zhostit se nezáviděníhodného úkolu spočívajícím ve spojení dvou způsobů chápání světů, které by bez

---

⁵⁶ WHITE, H. *Tropika diskursu: kulturně kritické eseje*, s. 153–154.

⁵⁷ WHITE, H. *Literární postupy při reprezentaci faktů*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 26.

⁵⁸ WHITE, H. *Tropika diskursu: kulturně kritické eseje*, s. 154.

⁵⁹ Tamtéž, s. 156.

⁶⁰ Tamtéž, s. 69.

jeho pomoci navždy zůstaly oddělené“⁶¹, ale že další, neodmyslitelnou prací historika je hovořit za ně, tedy skládat jednotlivé historické části v celek. I tento proces White přirovnává k tvůrčímu procesu, který podnikají romanopisci, kteří „skládají výplody své fantazie, aby mohli čtenáři představit uspořádaný svět [...]“.⁶² I zde H. White srovnává diskurs historie a fikce, protože „romanopisci možná pracují s imaginárními událostmi a historikové se skutečnými, nicméně proces slučování jakýchkoliv událostí do jedné srozumitelné celistvosti [...] je procesem poetickým“.⁶³

H. White ve svém díle *Interpretation in History* vystupuje proti předpokladu nutné demytizace beletristických děl tak, aby bylo možné skrze ně možné fakticky nahlédnout minulost. Proces de-mytizace předpokládá eliminaci všech „básnických“ prostředků, které by mohly zastírat faktickou historii.⁶⁴ White zde argumentuje následovně – jak již bylo nastíněno výše – fakta nemají schopnost mluvit sama za sebe, vždy je zde potřeba prostředníka-historika, jehož nedílným úkolem je zaplnit „bílá místa“ v historii vedoucí ke spekulacím. Historický materiál se tak nevyhnutelně stává směsí adekvátně i neadekvátně odvozených faktů; reprezentací, které se stávají interpretacemi a interpretací, které předkládají vysvětlení celého procesu výkladu, který se zrcadlí v textu samém.⁶⁵

H. White mimo jiné zdůrazňuje stálou přítomnost „metahistorie“⁶⁶ existující v rámci historiografie⁶⁷ a byl to právě H. White, který upozornil na fakt, že historie má povahu textu a je ve významném smyslu poetická⁶⁸ a interpret by s ní takto měl nakládat (podobně se vyjadřuje C. Geertz o kultuře) – na základě jejich myšlenek se tedy formuje metodologie přístupu nového historismu k textu.

Greenblatt sdílí s H. Whitem také ideu neoddělitelnosti historických a formálních aspektů, které mají mít v rámci analýzy dějinných textu své nezastupitelné místo.⁶⁹

---

⁶¹ WHITE, H. *Tropika diskursu: kulturně kritické eseje*, s. 40.

⁶² WHITE, H. *Literární postupy při reprezentaci faktů*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 31.

⁶³ WHITE, H. *Tropika diskursu: kulturně kritické eseje*, s. 158.

⁶⁴ Tamtéž, s. 156.

⁶⁵ WHITE, H. *Interpretation in History*. [online]. [cit. 09.01.2019]. Dostupné z: <https://edwardseducationblog.files.wordpress.com/2013/10/white.pdf>, s. 281–282.

⁶⁶ H. White upozorňuje na existenci filosofie historie, která tvoří základ toho, jak je dějinná událost zaznamenána. Robson (2008, s. 10.)

⁶⁷ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 10.

⁶⁸ BOLTON, Jonathan (ed.), *Nový historismus*, s. 280.

⁶⁹ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 10–11.

M. Foucault je další z osobností spjatou s francouzským strukturalismem a s poststrukturalismem, které určitým způsobem ovlivnily utváření a směřování pozdějšího konceptu nového historismu. Foucault se ve svých dílech zabýval krajními společenskými tématy, jako například otázkou moci, šílenství či trestu. Hlavním inspiračním zdrojem se novému historismu stala především Foucaultova raná díla zabývající se otázkou moci, protože „vědění je vždy formou moci“.⁷⁰

Foucaultova tvorba dále také „předznamenává novohistorický obrat k lékařským a psychologickým dokumentům a také zvýšenou pozornost věnovanou tělu a sexualitě“.⁷¹

Další inspirační zdroj můžeme nalézt v zálibě M. Foucaulta uvozovat své práce medailonky z historie, které svojí strukturou mohou nápadně připomínat anekdoty⁷², jichž využívají pro vztahení k realitě i představitelé nového historismu⁷³.

Obecně lze říci, že tím, co pomáhalo z velké části formovat novohistorické smýšlení o „cirkulaci moci a autority prostřednictvím literárních textů a jejich vztahu k společenským institucím“⁷⁴, byly zejména Foucaultovy teorie moci a subjektivity („moc není v rukou jedince, ale proudí a je tvořena různými diskurzy [...]“⁷⁵).

M. Foucault se v souvislosti s mocí vymezuje vůči marxistickému pojetí moci jakožto vlastnictví, které je tradičně ukotveno v institucích či třídách. Na rozdíl od marxismu, Foucault nevnímá moc jako věc, ale jako všudypřítomnou sílu udržující člověka v pohybu⁷⁶ – „každý výklad skutečnosti znamená uplatňování moci [...], poznání je vždy výsledkem užití moci, i pojmenování něčeho znamená užití moci“.⁷⁷

V otázce poznání minulosti (tedy zcela zásadní problematice, které nový historismus věnuje velkou pozornost) se M. Foucault kloní k tvrzení, že „touha poznat minulost nepramení z touhy po nezaujatém hledání pravdy a poznání, ale vychází z tužby ochočit si minulost a

---

⁷⁰ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 20.

⁷¹ BOLTON, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 282.

⁷² Prostředku tzv. anekdoty využíval i antropolog C. Geertz.

⁷³ BOLTON, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 282.

⁷⁴ Tamtéž, s. 270.

⁷⁵ FOUCAULT, Michel. *Je třeba bránit společnost*, s. 42.

⁷⁶ Stanford Encyclopedia of Philosophy [online]. 2018 [cit. 09.01.2019]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/foucault/>

⁷⁷ GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernismu*, s. 16.

potvrdit tak současné struktury [...]; historie vždy něco zcela záměrně upřednostní a jiné zamlčí.⁷⁸

Dalším významným inspiračním zdrojem byla pro nový historismus významná francouzská několikagenerační historiografická škola Annales, jejíž pojmenování je odvozeno z názvu časopisu Annales d'histoire économique et sociale, který začal vycházet v roce 1929. Za zakladatele této školy „radikálního francouzského dějepisce“ jsou považováni Marc Bloch a Lucien Febvre. Pro školu Annales bylo typické vymezení se vůči historiografii, jejíž představitelé kladli důraz zejména na politický a diplomatický výklad dějin; kritiky se dostalo i soudobému jednostrannému pojetí dějin – jakožto samoučelné historii faktů. Představitelé francouzské školy se začali naopak zabývat i hospodářskými a sociálními dějinami, historickou geografii, ale i dějinami každodennosti a dějinnými strukturami, které se vyvíjely po celá staletí, takzvanými dějinami dlouhého trvání – la longue durée (např. vnímání času, čarodějnictví, vnímání lidského těla apod.)⁷⁹; metody poznání historie bylo třeba doplnit i jinými metodami věd zabývajících se člověkem.⁸⁰

Dle M. Blocha, výše zmíněného představitele první generace školy Annales, by bylo hrubou chybou „domnívat se, že historikové musejí při svém bádání nutně postupovat ve stejném sledu, v jakém proběhly zkoumané události [...] a dát tak prostor i nejméně známému [...]; chceme-li dostihnout dnešek, musíme pokračovat až do přítomnosti [...], prvním předpokladem však musí být to, že jsme pozorovali a analyzovali dnešní jev, neboť jen ten poskytuje celkový obraz, z něhož musíme nutně vyjít [...], nelze však používat tento jednou provždy utvořený daný obraz a jako takový jej zasazovat do kterékoliv etapy minulosti, na kterou postupně narazíme [...].⁸¹

Výklad dějin se v rukou představitelů školy Annales stal různorodým a živým, podařilo se jim rozšířit historikovo pole působnosti i na oblasti, které byly tradičními historiky dříve ignorovány – snažili se o zachycení dynamičnosti doby a současně o neideologický výklad dějin.⁸²

---

⁷⁸ FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*, s. 308.

⁷⁹ GALLAGHER, C., GREENBLATT, S. *Practicing new historicism*, s. 59.

⁸⁰ BURKE, Peter. *Francouzská revoluce v dějepisce: škola Annales (1929-1989)*, s. 136.

⁸¹ BLOCH, Marc. *Obrana historie, aneb, Historik a jeho řemeslo*, s. 17.

⁸² HOLZBACHOVÁ, I. *Společnost – dějiny – struktury. Historický materialismus a škola Annales*, [online]. [cit. 09.01.2019]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:0a18d3f0-ec8d-11e3-a2c6-005056827e51?page=uuid:7fc8fe10-fd70-11e3-97de-5ef3fc9ae867>, s. 11.

Nový historismus je tímto pohledem na historii značně ovlivněn a dodává, že zde existuje jistý obousměrný vztah mezi literaturou a dějinami (tedy společností, kulturou, politikou, vědou) a že je třeba na historii nahlížet trochu odlišnou optikou – důležitým úkolem historika je pochopení minulosti vcítěním se do dané doby, stejně tak je úkolem představitelů nového historismu zasadit dílo zpět do doby jeho vzniku a očistit jej od předsudků, které k němu přilnuly.⁸³

Samotný akt zproštění díla předsudků může být velice komplikovaný, stejně tak jako vymanění se ze svého dějinného kontextu. Domnívám se, že je to zejména problematika dějinného vědomí, která se v rámci interpretace v intencích metodologie nového historismu může stát zcela zásadní překážkou bránící adekvátnímu výkladu.

H. G. Gadamer v souborném díle *Problém dějinného vědomí* formuloval jeden z problémů, kterému může literární historik na své cestě k věcné interpretaci čelit, a tím se jeví zejména úskalí uvědomění si své vlastní dějinné zakotvenosti a z toho vyplývající schopnosti oproštění se od výkladu v intencích dogmatických konstrukcí, kterým se právě nový historismus chce vyvarovat.

H. G. Gadamer v svých přednáškách zdůrazňuje, že uvědomění si našeho dějinného vědomí je lidem privilegiem, ale současně také břemenem – člověk si uvědomuje dílčí podstatu svého pohledu, nicméně toto uvědomění mu zároveň komplikuje snahu o dosažení objektivního výkladu dějin. Gadamer vnímá člověka-interpreta jako dějinnou bytost se všemi svými neodmyslitelnými předsudky a předporozuměními, které si dokáže do jisté míry uvědomit, zcela je eliminovat však není dost dobře možné. Gadamer pouze doporučuje, aby si interpret byl vědom svých předsudků a dokázal s nimi efektivně pracovat.

Moderní člověk by měl mít jistý „mysl pro historii“ – schopnost přemoci přirozenou naivnost, která by jej mohla snadno svést k posuzování minulého na základě měřítek současného světa. Nicméně každé porozumění textu předpokládá nějaký záměr a interpret tedy již přistupuje k textu se záměrem, a přistupuje-li k němu se záměrem, tak i s předsudkem.

Současně člověku může být překážkou a do jisté míry nepřekročitelnou mezí dějinný způsob jeho bytí, protože poznání je možné jen v jisté historické perspektivě právě proto, že člověk sám je již dějinnou bytostí. Každý historický moment je třeba chápat skrze jej samého a nelze jej podřizovat měřítkům přítomnosti, které jsou vůči tomuto momentu vnější. Úlohou

---

⁸³ BOLTON, J. *Doslov*. In: Bolton, J. *Nový historismus*, s. 303.

dějinného vědomí by se mělo stát neustálé uvědomování si a přemáhání relativnosti vlastní existence. Dějinné vědomí zaujímá reflexivní postoj – „nenaslouchá zbožně hlasu z minulosti, nýbrž přemýšlí o něm a zasazuje jej zpět do kontextu takovým způsobem, aby zjistilo jeho poměrný význam a hodnotu [...]; toto nazýváme interpretací“.⁸⁴

Úkolem historika je pochopit dějinné události na základě jejich unikátní jedinečnosti⁸⁵ – „[...] skutečným záměrem historického poznání není vyložit konkrétní jev jako jednotlivý případ nějakého obecného pravidla [...] jeho skutečným cílem (přestože užívá obecných znalostí) je naopak pochopit nějaký historický jev v jeho neobyčejnosti a jedinečnosti [...]; tím, co zajímá historické poznání, není, jak se lidé, národy a státy obecně vyvíjejí, nýbrž právě naopak, jak se tento člověk, tento národ, tento stát stal tím, čím je, jak se to všechno mohlo seběhnout a dospět právě sem.“⁸⁶

Dalším problémem na cestě k objektivní interpretaci se může jevit dějinná propast, která má podobnou povahu jako předsudek – interpret si ji uvědomuje, ale eliminovat ji zcela zjevně nedokáže. Časová propast mezi vnikem díla a dobou jeho výkladu může literárnímu historikovi přinášet i jisté výhody – například dostatečný časový odstup⁸⁷, který mu může pomoci od neovladatelných předsudků při začleňování díla do určité kontinuální tradice.⁸⁸

---

⁸⁴ GADAMER, Hans-Georg. *Problém dějinného vědomí.*, s. 8.

⁸⁵ Zatímco přírodní vědy hledají obecné zákony prostřednictvím indukce, Gadamer rozhodně odmítá, že by humanitní vědy mohly dosáhnout takové exaktnosti a odosobnělosti a zdůrazňuje jejich trvalou touhu „opřít se o současnou filosofii“. Gadamer (1994, s. 3)

⁸⁶ GADAMER, Hans-Georg. *Problém dějinného vědomí.*, s. 12.

⁸⁷ „Někteří historikové se domnívají, že nejbližší fakta jsou zároveň nepřátelská jakémukoliv vskutku nezaujatému bádání [...].“ (Bloch, 2011, s. 14)

⁸⁸ GADAMER, Hans-Georg. *Problém dějinného vědomí.*, s. 5–54.

2.2 Představitelé nového historismu

V následující kapitole budou stručně charakterizováni jednotliví představitelé nového historismu a jejich myšlenky na poli interpretace, které stály u zrodu tohoto nového směru. Praktická část práce, jak je již avizováno v úvodu, bude vycházet zejména z koncepce práce s texty Stephena Greenblatta. Z tohoto důvodu bude S. Greenblattovi věnována ještě samostatná kapitola pojednávající o jeho vlivu na ustavování „metodologie“ nového historismu.

S. Greenblatt je jedním z čelních představitelů nového historismu, ale také známým literárním kritikem na poli angloamerické kultury, literárním teoretikem a v neposlední řadě vysokoškolským profesorem. S jeho jménem bývá spojováno úplně první užití termínu nový historismus, a to konkrétně v úvodu jeho díla s názvem *„Moc forem v anglické renesanci“*.⁸⁹ Sám autor neplánoval, že by se tento výraz mohl v budoucnu stát platformou pro vznik uceleného uskupení literárních teoretiků. Nicméně stalo se tak, a z tohoto důvodu je S. Greenblatt považován za zakladatele interpretačního směru nový historismus, který se rozvíjel převážně v 80. letech 20. století.

Předmětem Greenblattova zkoumání se stala alžbětinská Anglie – pozornost věnuje například Ch. Marlowovi, W. Raleighovi, P. Sidneyovi, T. Wyattovi, E. Spenserovi a zejména pak tvorbě Williama Shakespeara. Úhelným kamenem Greenblattových prací je jeho schopnost spojení výše zmíněných známých (kanonických) autorů s překvapivými, nekanonickými a z velké části dokonce neliterárními artefakty, na jejichž základě se snaží dojít k poznání nových souvislostí, či dokonce nových interpretací.⁹⁰ S. Greenblatt je autorem celkem šestnácti titulů, z nichž se jen málo dočkalo překladu do českého jazyka. Zřejmě nejznámější a obsahově nejpřístupnější pro širší veřejnost je kniha *William Shakespeare – Velký příběh neznámého muže*, ve které se autor snaží prostřednictvím Shakespearových děl, ale i rekonstrukcí historických událostí v době jejich vzniku, ukázat tohoto velkolepého a autorsky velice produktivního spisovatele jako „obyčejného“ člověka „z masa a kostí“, kterého v jeho tvorbě ovlivňovaly nejen vlastní zkušenosti a poznatky, ale i dobové historické události. V

---

⁸⁹ GREENBLATT, S. *Towards a Poetics of Culture*, in: Veese, H. A. (ed.), *The New Historicism*, s. 1.

⁹⁰ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 1.

češtině bylo publikováno také dílo *Podivuhodná vlastnictví. Zázraky Nového světa*, jehož obsahem je problematika střetu Evropanů s původními obyvateli Nového světa; v knize je popisován zejména sporný proces podmanění si, ovládnutí a přivlastnění nejen jazyka a území domorodců. Mezi Greenblatovy rané práce můžeme jmenovat například *Renaissance Self-Fashioning from More to Shakespeare* (1980), *Learning to curse* (1990), *Marvelous Possessions: The Wonder of the New World* (1992), v roce 2001 je publikováno jeho společné dílo s C. Gallagherovou – *Practicing New Historicism*. Zatím posledním Greenblatovým dílem je kniha s názvem *Tyrant: Shakespeare on Politics* (2018), ve které se autor, jak už název napovídá, zabývá otázkou tyranie – jejími psychologickými kořeny, společenskými příčinami jejího vzniku a samozřejmě i jejími fatálními následky.⁹¹

Na základě myšlenek, které byly uvedeny v kapitole s názvem *Inspirační zdroje – Předchůdci* se S. Greenblatt přiklání k pojmání kultury a historie jako celku – jeho hlavním záměrem je tedy zkoumání vztahu uměleckých děl v závislosti na dějinném kontextu, který je jejich nedílnou součástí;⁹² hledání relace mezi uměním a prvky v rámci kultury⁹³.

Další představitelkou interpretačního směru nový historismus je profesorka anglické literatury na Kalifornské univerzitě v Berkeley a literární historička C. Gallagherová, jejíž vědecký zájem je obrácen k britskému románu a kulturní historii 19. a 20. století.⁹⁴ C. Gallagherová je spoluautorkou knihy s názvem „*Practicing New Historicism*“, kterou napsala společně se S. Greenblattem a která je jedním ze stěžejních materiálů sloužících k pochopení interpretačního konceptu nový historismus. Mimo jiné se ve svých esejích věnuje také problematice těla a genderu, dále pak estetickým a politickým aspektům dějin.⁹⁵

C. Gallagherová v současné době působí také jako členka redakčního výboru časopisu *Representations*⁹⁶, který byl založen S. Greenblattem a dalšími, mj. „zástupci literární kritiky, historie umění, historie, politologie [...] a příznivci i odpůrci formalismu, kteří se různorodými způsoby věnují problematice veřejné aktivity zobrazení/znázornění [*representations*] v kultuře“⁹⁷, a který vychází od roku 1983.⁹⁸

---

⁹¹ Publications | *Stephen Greenblatt. Welcome to Stephen Greenblatt* | Stephen Greenblatt [online]. [cit. 15.01.2019]. Dostupné z: <http://stephengreenblatt.com/publications>

⁹² PIETERS, J. *Moments of negotiation: the new historicism of Stephen Greenblatt*, s. 11-22.

⁹³ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 9.

⁹⁴ UC Berkeley Department of English. [online]. [cit. 14.01.2019]. Dostupné z: <https://english.berkeley.edu/users/29>

⁹⁵ BOLTON, Jonathan (ed.), *Nový historismus*, s. 270-271.

⁹⁶ *Representations*. [online]. [cit. 15.01.2019]. Dostupné z: <https://www.representations.org/>

⁹⁷ GREENBLATT, S., GALLAGHER, C. *Nový historismus v praxi*, in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 252.

L. Montrose, v současné době profesor na katedře literatury na univerzitě v San Diegu, se jakožto další z představitelů nových historiků věnuje zejména literatuře, performanci a vizuální kultuře alžbětinské doby a raně moderní Evropy.⁹⁹

Montrose považuje v kontextu interpretačních teorií za jistou „novost“ to, že historická věda odmítá kategorické rozlišení mezi „literaturou“ a „historií“ a mezi „textem“ a „kontextem“; je nová v tom, že odolává převažující tendenci stavět a upřednostňovat autora či dílo oproti společenskému či literárnímu kontextu.¹⁰⁰ L. Montrose shrnuje ve své studii *Literární studie o renesanci a předmět historie* interpretační cíl novohistorických badatelů doslova takto: „[...] kolektivním cílem tohoto přístupu je situovat kanonické literární texty do kontextu mnoha různorodých způsobů psaní a do vztahu k nediskurzivním činnostem a institucím společenské formace, v níž byly tyto texty vytvořeny – a přitom brát v úvahu skutečnost, že tento projekt je nutně textovou konstrukcí kritiků, kteří sami rovněž představují historické subjekty.“¹⁰¹

Montrose dále hovoří o dvou základních orientacích nové historické vědy – o uznání „historičnosti textů“, tj. texty jsou vřazeny v historických vazbách a o uznání „textuality historie“, tj. historie sama o sobě má charakter textů, které píše historik. Literatuře jsou tak přisuzovány dvě základní funkce – je někým (v tomto případě společností) vytvářena a současně nějak na společnost působí.

Obecně lze z Montrosových úvah vyvodit závěr, že vědec, tedy interpret, patří do historie stejně tak jako dané dílo i jeho autor a jeho cílem by mělo být „uchopení zároveň historicity textu i textuality historie.“¹⁰² Tímto Montrosovým chiasmem je patrně myšleno následující: „[...] pozornosti by neměly ujít texty, které kritici studují, ale současně i texty, v jejichž rámci je studují; [...] současně je potřeba si uvědomit neuchopitelnost úplné a autentické historie, včetně materiálů, které dosud nebyly dostupnými texty zprostředkovány [...].“¹⁰³

---

⁹⁸ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 5.

⁹⁹ BOLTON, Jonathan (ed.) *Nový historismus*, s. 274.

¹⁰⁰ MONTROSE, L. *Literární studie o renesanci a předmět historie*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 44.

¹⁰¹ MONTROSE, L. *Literární studie o renesanci a předmět historie*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 45-46.

¹⁰² GREENBLATT, S. *Resonance a úžas*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 205.

¹⁰³ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 9–10.

2.3 Působení Stephena Greenblatta

Stephen Greenblatt, jak již bylo zmíněno výše, je považován za čelního představitele nového historismu, interdisciplinárního směru, který staví na provázanosti kultury, historie a dalších zdánlivě okrajových informací týkajících se textu. S. Greenblatt dokonce tvrdí, že „[...] produkty kultury nezůstávají v klidu, existují v čase a pojí se k nim osobní i institucionální spory, vyjednávání a přivlastňování.“¹⁰⁴ Knihy v sobě často ukrývají společenský proces, v němž se utvářejí předměty, gesta, rituály a fráze, a protože je tento proces skrytý „máme zavádějící dojem stálosti a malý smysl pro historické transakce, kterými byly dané texty vytvořeny.“¹⁰⁵

Greenblatt přesouvá pozornost od samotné literární kritiky blíže ke kulturním studiím – ve svých vlastních dílech zkoumá právě „nejrůznější druhy literárních i neliterárních textů, rituály, malířství a architekturu, historii, antropologii, politiku a filosofii [...]“.¹⁰⁶

S. Greenblatt se chtěl použitím termínu nový historismus vymezit vůči nové kritice a zejména jejímu přístupu k textům, který byl postaven na z kontextu vytržené analýze. Sám Greenblatt připouští, že termín nový historismus může být zavádějící a uvádí tři definice ze Slovníku amerického dědictví: „1. *Víra, že v historii dochází k procesům, které člověk téměř nemůže ovlivnit.*“, „2. *Teorie, že historik se při studiu minulých období a dřívějších kultur musí vyvarovat jakýchkoli hodnotících soudů.*“ a „3. *Uctívání minulosti nebo tradice.*“, sám ale uznává, že ve většině novohistorických pracích se jejich autoři spíše staví proti těmto třem stanoviskům a vyjadřuje se k nim následovně.

Ad 1, Nový historismus se chce vyhnout obecnému, beztvaremu termínu „člověk“ a naopak chce zdůraznit aktivní roli jedinců v historii – „a tito jedinci, podmíněni očekáváním své třídy, pohlaví, náboženství, rasy a národní identity, v průběhu dějin neustále provádějí nějaké změny.“¹⁰⁷ Každý způsob chování, i nečinnost, chápe nový historismus jako významný; jednání nikdy nechápe jako izolovaný fenomén, nýbrž jako kolektivní společenskou energii. Každý jedinec a jeho jednání se stává součástí diskurzu historie.¹⁰⁸ S. Greenblatt se ve svých dílech zabývá otázkou identity – „období renesance je typické nárůstem vědomí vlastní

---

¹⁰⁴ GREENBLATT, S. *Resonance a úžas*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 192.

¹⁰⁵ GREENBLATT, S. *Resonance a úžas*. in: Bolton, J.(ed.), *Nový historismus*, s. 194.

¹⁰⁶ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 25.

¹⁰⁷ GREENBLATT, S. *Resonance a úžas*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 196.

¹⁰⁸ GREENBLATT, S. *Resonance a úžas*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 196-197.

identity jakožto ovlivnitelného procesu.¹⁰⁹ Identitu ve svých dílech pojímá jakožto kulturní artefakt¹¹⁰ a eventualitu svobodné volby vnímá jako limitovanou společenskou a ideologickou silou doby a nezávislá volba jednice se tak může jevit jako pouhá iluze; nicméně iluze, ve kterou chceme věřit“.¹¹¹ Nový historismus se snaží o odsunutí prvoplánového jádra díla do pozadí, aby se mohl zabývat okolním historickým kontextem a následně všechny získané poznatky spojit do výsledného celku.¹¹² „Jedině člověk dokáže sám tvořit část diskursu historie – činí tak svou vírou, svým sociálním postavením, svými činy na základě svobodné vůle. Takovéto chování se působením společnosti zmnohonásobuje a dochází tak k vytváření sociální energie.“¹¹³ Podle Greenblatta je právě „sociální energie tím, co činí efekt na mysl čtenáře textu či artefaktu tak důrazným“.¹¹⁴

Ad 2, V případě druhé definice se S. Greenblatt vymezuje proti podmínce nezájatosti historika a jako příklad uvádí dobu 60. a raných 70. let 20. století v Americe, kdy se psaní vyznačovalo zejména odporem k vietnamské válce a neangažovanost a díla, která se neodvažovala soudit, byla považována za zbytečná. „Spíše se zdálo být naprosto zřejmé, že neutralita sama o sobě je rovněž politickým postojem, rozhodnutím podporovat oficiální politiku státu i akademického prostředí.“¹¹⁵ Docházelo-li k tomu, že autor komentoval události bez subjektivní zaujatosti, mohlo se stát, že velice často opomenul příčiny a souvislosti vztahující se k minulosti. S. Greenblatt hovoří o studiu renesanční literatury jako o návratu ke svým kořenům, ale zároveň o odcizení se vůči nim.¹¹⁶

S. Greenblatt, jak sám uvádí v reakci na jednu z mnoha kritik nového historismu, není v zásadě proti uvědomování si vlastní metodologie, nicméně je přesvědčen, že jednoznačná formulace autorových metod a hodnot je nadbytečná – „A protože jsem přesvědčen o tom, že své hodnoty prezentuji všude ve svém díle, nemyslím si, že je nutná dokonalá integrace těchto hodnot a předmětů, jimiž se zabývám.“¹¹⁷

Ad 3, Poslední ze tří definic je částečně propojena s druhou v pořadí – s uctíváním tradice totiž musí být zcela zákonitě spjata autorova zaujatost.

---

¹⁰⁹ GREENBLATT, Stephen. *Renaissance self-fashioning: from More to Shakespeare*, s. 2.

¹¹⁰ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 63.

¹¹¹ Tamtéž, s. 63–64.

¹¹² GREENBLATT, S. *Resonance a úžas*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 197-204.

¹¹³ S. GREENBLATT, Stephen. *Learning to curse: essays in early modern culture*, 1990., s. 220-221.

¹¹⁴ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 69.

¹¹⁵ GREENBLATT, S. *Resonance a úžas*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 200.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 200.

¹¹⁷ GREENBLATT, S. *Resonance a úžas*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 201.

Zájem představitelů nového historismu by se měl ubírat zejména směrem k, mnohdy na první pohled možná bizarním, zdánlivě okrajovým „maličkostem“, jakými jsou například „[...] deníky a autobiografie, popisy oděvů, zprávy o nemocech, matriky narozených a zemřelých [...], [...] obvinění z čarodějnictví, lékařské příručky, symbolická a materiální vyjádření ideologických struktur dané společnosti“.¹¹⁸ S. Greenblatt se ve svých dílech zabývá otázkou identity – „období renesance je typické nárůstem vědomí vlastní identity jakožto ovlivnitelného procesu.“¹¹⁹

S. Greenblatt vidí badatelovo poslání zejména ve studiu dobových textů – literárních i neliterárních, jakožto stop patřících do historického procesu a odmítá tak konstruktivistickou ideu tzv. autonomního uměleckého textu.¹²⁰ Zásadním úkolem nového historismu by mělo být co nejdříve zachycení historického kontextu, ve kterém dané dílo vzniklo a jak bylo ve své době přijímáno; a dále analyzovat vztah mezi zjištěnými okolnostmi a našimi vlastními, přičemž historické okolnosti nelze chápat staticky, ale jako „hustou síť vyvíjejících se, a často protichůdných, společenských sil.“¹²¹

Jak již bylo zmíněno v kapitole *Inspirační zdroje – předchůdci*, badatel by měl především očekávat překvapení a úžas, „který je prvním z mnoha fyzických dopadů na tělo, je něčím, co člověku naruší pravidelný srdeční rytmus, něčím velice podobným strachu [...]; úžas je tímto stavěn na roveň ostatních emocionálních stavů, jako je například potěšení, radost, znepokojení, rozpaky či omrzelost“.¹²² S. Greenblatt tvrdí, že je to právě „úžas, který nám neustále připomíná naše stále neúplné porozumění světu kolem nás.“¹²³

Vyjma úžasu, pracuje S. Greenblatt také s pojmem rezonance – „tedy silou předkládaného předmětu, která dokáže dosáhnout za jeho formální hranice [...] a je schopna vyvolat v pozorovateli/čtenáři určitá kulturní vnímání [...]“.¹²⁴ Jednotlivé podněty vyvolávající úžas pak spolu vzájemně rezonují a podněcují čtenářovu/pozorovatelovu mysl k otázkám po příběhu díla.

K příběhu díla se váže další z typických aspektů prací S. Greenblatta, které se vyznačují užitím krátkých historek a anekdot – „[...] tedy tím, co Francouzi nazývají *petites histories*,

---

¹¹⁸ GREENBLATT, S. *Resonance a úžas*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 203.

¹¹⁹ GREENBLATT, S. *Renaissance Self-Fashioning*, s. 2.

¹²⁰ MÜLLER, R., ŠEBEK, J. ed. *Texty v oběhu: antologie z kulturně materialistického myšlení o literatuře*, s. 294.

¹²¹ GREENBLATT, S. *Resonance a úžas*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 204-205.

¹²² ROBSON, M., *Stephen Greenblatt*, s. 85.

¹²³ GREENBLATT, S., *Marvelous Possessions*. In: Robson, M., *Stephen Greenblatt*, s. 85.

¹²⁴ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 86–87.

kteře jsou zřetelně odlišné od *grand récit*, tedy totalizujících, pokrokové a jednotné historie [...]“¹²⁵ –, které zde neslouží jako přehled daného historického období, ale jakožto pojítka mezi literární a neliterární složkou.¹²⁶

Dalším z termínů, který se v Greenblatových pracích opakovaně objevuje, je idea představivosti, která „funguje nejlépe v rámci sociálních způsobů interakce, které nemohou být ztotožněny pouze s uměním“.¹²⁷ Současně je pracováno s myšlenkou, že „imaginace je obecně spojována s termíny jako jsou fikce, fantazie či snová realita [...], s mentálními procesy, které člověku umožňují vyplnit mezery například v poetickém textu způsobené užitím figurativního jazyka [...]“ „Představivost autora má uvést do chodu obrazotvornost čtenáře a jako taková je reprodukující – zastupuje svět, věci a skutečnosti v něm a současně se zdá být i produkující – přináší svět, věci a skutečnosti, které doposud neexistovaly.“¹²⁸

V pracích S. Greenblatta je patrné jeho nadšení pro vyprávění příběhů očima těch, kteří je sami zažili a v této souvislosti hovoří o původní myšlence, která stála u zrození nového historismu jakožto interpretačního přístupu, a sice o „touze mluvit s mrtvými“¹²⁹ a „jejich hlasem promluvit, i za předpokladu, že slyší svůj vlastní hlas při procesu uchopování a následném pochopení historie“¹³⁰. Přičemž taková touha může být vskutku považována za „paradox historie, kdy se psaním uvádí na scénu velká skupina mrtvých věcí – ať už se jedná o postavy či mentality [...], historiografie tak není ničím jiným než představením narativní linie obrazů mrtvých“¹³¹.

---

¹²⁵ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 93.

¹²⁶ PIETERS, J. *Moments of negotiation: the new historicism of Stephen Greenblatt*, s. 126.

¹²⁷ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 101.

¹²⁸ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 102., s. 117.

¹²⁹ GREENBLATT, S. *Shakespearean negotiations: the circulation of social energy in Renaissance England*, s. 1.

¹³⁰ GREENBLATT, S. *Shakespearean negotiations: the circulation of social energy in Renaissance England*, s. 20.

¹³¹ CERTEAU, Michel de. *Psaní dějin*, s. 111.

3 Metodologie

Metodologii interpretačního konceptu nový historismus, jak již bylo několikrát zmíněno v předchozích kapitolách, je velice těžké jednoznačně definovat. Sami autoři tohoto interpretačního směru se ostře vymezují vůči jakýmkoli pokusům definovat nějaký abstraktní systém striktních pravidel, která by mohla být uplatňována při interpretaci textu. Jednoznačně také odmítají metodu tzv. „pečlivého čtení“, která bývá spojována zejména s novou kritikou a která spočívá v „detailní a analytické interpretaci textu [...]“; „v centru pozornosti stojí slovo a nikoli kontexty [...], které jej obklopují“.¹³² Představitelé nového historismu tak činí pravý opak – snaží se kulturu interpretovat jako text. Uznávají vzájemnou provázanost literatury s kulturou a shledávají, že jedno nelze studovat bez druhého.

Na rozdíl od nové kritiky či francouzského strukturalismu novohistorikové neprahnou po „smrti autora“, naopak uznávají postavu autora a jeho míru subjektivity a jsou srozuměni s tím, že toto nelze z díla vyčlenit. Současně ale nestaví postavu autora do popředí na úkor společensko-historického kontextu.

Představitelé nového historismu chtějí začlenit „kanonické literární texty do kontextu mnoha různorodých způsobů psaní a do vztahu k nediskursivním činnostem a institucím společenské formace, v níž byly tyto texty vytvořeny“.¹³³ Pozornost představitelů nového historismu se zaměřuje nejen na texty literární, ale i na takové, které jim dokáží podat určitý druh svědectví o daném dobovém kontextu – jedná se například o korespondenci, právní dokumentaci, zprávy úředníků, ale i pamflety či dobový tisk. Díky těmto neliterárním textům by noví historici měli být schopni dostatečně porozumět historickému pozadí doby vzniku díla, a tedy lépe porozumět tomu, co v dané době mohlo autora (a dílo) nejzásadněji ovlivnit.¹³⁴

Mnohdy bývá na metodologii nového historismu nahlíženo jako na „interpretační metodu využívající postupů poststrukturalismu v kombinaci s historickým materialismem“.¹³⁵

---

¹³² EAGLETON, Terry. *Úvod do literární teorie*, s. 58–59.

¹³³ MONTOROSE, L. *Literární studie o renesanci a předmět historie*. in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 44.

¹³⁴ PAPOUŠEK, V. *Souvislosti literární vědy v USA*, in: Haman, Aleš a kol., *Kritické úvahy o západní literární teorii*, s. 185.

¹³⁵ STOKES, C. *American Literary Studies: A Methodological Reader*, s. 8.

Sami představitelé, S. Greenblatt a C. Gallagherová formulují následující kroky, které nový historismus dle nich učinil – 1, „přechod od diskuzí o „umění“ k diskuzím o „znázornění“ (reprezentaci)“; 2, „posun od materialistických výkladů historických jevů ke zkoumání historie lidského těla a lidského subjektu“; 3, „objev neočekávaného diskurzivního kontextu pro literární díla tím, že si hledíme spíše toho, co je na okraji, než deklarovaného tématu“; 4, „postupné nahrazení „kritiky ideologie“ analýzou diskurzu“.¹³⁶

Ad 1, Pojem reprezentace zde lze vykládat jako provázanost daného díla (artefaktu) s jeho historickým kontextem. Jedná se o snahu nových historiků nestudovat dílo izolovaně, ale v souvislostech s dalšími relevantními neliterárními artefakty. Reprezentací může být také označováno „vyjádření něčeho, co bylo někdy konkrétně cítěno, sněno, co vzbuzovalo úzkost, strach nebo bolest, tedy něčeho tělesného lidského“.¹³⁷

Ad 2, Hovoříme-li v novohistorickém diskurzu o přechodu od materialistického výkladu (čímž můžeme rozumět klasický výklad dějin) ke zkoumání lidského subjektu je tím velice pravděpodobně myšleno pokusit se o znovu pochopení lidského subjektu v jeho každodennosti takovým způsobem, jakým byl chápán v historii. Nový historismus se snaží vycházet z obecných zákonitostí k subjektu jako takovému.¹³⁸

Ad 3, Noví historikové chtějí zkoumat celek, včetně toho, co až doteď stálo na periferii, mimo zájem badatelů. Bráním v potaz takovýchto na první pohled okrajových záležitostí je možné dílo nahlédnout v širším poznání. A nejen dílo, ale také historické souvislosti.

Nový historismus nakládá specificky také s kanonickými texty – neupřednostňuje je před ostatními, „neevaluuje jejich estetickou hodnotu, zabývá se spíše zkoumáním toho, jakým způsobem kánon vniká“.¹³⁹ Kánon je metodicky nedobrý, dle nových historiků by nám obdiv a úcta ke kanonickému textu neměla bránit v jejich adekvátní interpretaci.

Ad 4, Noví historikové chtějí svoji pozornost přesunout od formální analýzy jazykových prostředků k analýze diskurzivní činnosti. Inspirováni marxistickými teoriemi, na jejichž základě nahlízejí na texty kriticky až agresivně se přesouvají k analýze diskurzu.¹⁴⁰

---

¹³⁶ GREENBLATT, S. *Resonance a úžas.*, in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 267.

¹³⁷ PAPOUŠEK, V. *Souvislosti literární vědy v USA*, in: Haman, Aleš a kol., *Kritické úvahy o západní literární teorii*, s. 193.

¹³⁸ GALLAGHER, C., GREENBLATT, S. *Practicing new historicism*, s. 67-69.

¹³⁹ PAPOUŠEK, V. *Souvislosti literární vědy v USA*, in: Haman, A. a kol., *Kritické úvahy o západní literární teorii*, s. 193.

¹⁴⁰ GREENBLATT, S., GALLAGHER, C. *Nový historismus v praxi*, in: Bolton, J. (ed.), *Nový historismus*, s. 258.

Metoda, specifická pro nový historismus (a zejména pro S. Greenblatta) je jeho práce s tzv. anekdotou. S tímto prostředkem pracovali i významní předchůdci, a hlavně inspirátoři nového historismu, C. Geertz a M. Foucault. Anekdotou rozumíme krátkou historku/příběh osobnějšího charakteru, který slouží k přiblížení každodennosti a uvedení do děje, jedná se o spojku literární a neliterární složky eseje, která vyplňuje historické mezery.¹⁴¹ Tato krátká historka se může nacházet v podstatě kdekoli v textu a není nijak početně omezena, stejně tak je absolutně nezávislá na širší struktuře textu.¹⁴²

„Termín anekdota má původ v řeckém *anekdoton* znamenající původně nevydané spisy či dějepisné události vypuštěné cenzurou. Pojem anekdoty v sobě shrnuje vše okrajové, nepodstatné, ale také závadné či nehodící se do oficiálního výkladu – „v tomto původním smyslu je anekdota historkou vykázanou z velké historie“¹⁴³. S původním smyslem výrazu pracují francouzští moralisté 18. století – „Voltaireovy dějepisné práce o století Ludvíka XIV. začleňují anekdotu do historického výkladu jakožto drobný, utajený detail [...], nicméně i pro Voltaira je anekdota pouze zábavným, podružným příběhem“¹⁴⁴. „Anekdota ve skutečnosti není ničím jiným než krátkým dialogem – anekdotu nelze vymyslet v monologu, anekdota se děje, vytváří se nezávisle na lidské vůli [...], anekdota je součástí kolektivního vědomí, jejím autorem není člověk, ale lidé.“¹⁴⁵

Většina prací badatelů nového historismu má formu eseje, jenž umožňuje vyvarovat se některým totalizujícím formám diskursů, a naopak umožňuje prostudovat pouze určitou část problému. Okouzlení esejí pravděpodobně pramení z děl dvou vynikajících autorů Michaela de Montaigne a Francise Bacona, kteří ve svých pracích současně sdělovali zásadní informaci, mísili osobní zkušenosti s myšlenkami klasických řeckých či římských autorů a toužili vyprovokovat čtenáře k přemýšlení nad dílem.¹⁴⁶

---

¹⁴¹ KROUTVOR, Josef. *Potíže s dějinami: eseje*, s. 65.

¹⁴² ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 39–40.

¹⁴³ KROUTVOR, Josef. *Potíže s dějinami: eseje*, s. 81.

¹⁴⁴ KROUTVOR, Josef. *Potíže s dějinami: eseje*, s. 81–82.

¹⁴⁵ KROUTVOR, Josef. *Potíže s dějinami: eseje*, s. 85.

¹⁴⁶ ROBSON, M. *Stephen Greenblatt*, s. 44–46.

4 Kritika nového historismu

Nový historismus bývá nejčastěji kritizován za svou údajnou tendenci upozadovat a redukovat estetické hodnoty díla a jeho významu. K výše zmíněnému může docházet zejména z důvodu umístování děl kanonických a nekanonických na roveň, nebo dokonce vystavění na stejnou úroveň i děl neliterárních. Proti tomuto nařčení se ostatně sami představitelé nijak zásadně nevymezují, nicméně současně dodávají, že jejich záměrem není znevažovat sílu uměleckých zobrazení, ale stále se chtějí stavět kriticky ke kulturnímu zázemí, ze kterého dané zobrazení díla vyvstává, stejně tak jako k představám, které dané zobrazení vyjadřují.¹⁴⁷

Dále bývá novým historikům často vyčítán jejich skeptický přístup k dílu.¹⁴⁸ Nicméně je potřeba říci, že noví historikové pravděpodobně nemají v úmyslu degradovat dílo, jde jim spíše o nové přezkoumání, nový pohled na tzv. kanonická díla, která jsou „společenským konstruktem, a nikoliv empirickým faktem“.¹⁴⁹ Chtějí pozměnit mnohdy svazující obdivný pohled na díla obsažená v kánonu, který se může snadno stát překážkou na cestě k jejich objektivní interpretaci.

Kritika se na představitele nového historismu snáší také pro jejich skepticismus vůči formulování určitého abstraktního metodologického systému. S. Greenblatt na tuto výtku reaguje následovně: „Rozhodně se nestavím proti uvědomování si své vlastní metodologie, jsem však méně nakloněn považovat otevřenost – tedy jednoznačnou formulaci autorových hodnot a metod – za něco podstatně nezbytného a čestného.“¹⁵⁰ S. Greenblatt se dokonce domnívá, že prezentuje své hodnoty a metody dostatečně jasně ve svých dílech a není tedy již potřeba formulovat metodologii jako takovou. Tento jeho přístup je ostatně ve shodě s preferovaným záměrem představitelů nového historismu „nechat text promluvit sám“.

Nový historismus bývá mimo jiné kritizován také pro své pojetí koncepce moci, a to zejména v případě prací S. Greenblatta. Sám Greenblatt tuto výtku komentuje následujícími slovy: „Skutečnost, že nový historismus trvá na všudypřítomnosti jednání, zjevně přivedla některé

---

¹⁴⁷ HOWARDOVÁ, E. Jean. Nový historismus ve studiích o renesanci, in: BOLTON, J. (ed.), Nový historismus, s. 74.

¹⁴⁸ GREENBLATT, S., GALLAGHER, C. *Nový historismus v praxi*, in: Bolton, J., (ed.), Nový historismus, s. 261.

¹⁴⁹ HOWARDOVÁ, E. Jean. *Nový historismus ve studiích o renesanci*, in: Bolton, J., (ed.), Nový historismus, s. 74.

¹⁵⁰ GREENBLATT, S., GALLAGHER, C. *Nový historismus v praxi*, in: Bolton, J. (ed.), Nový historismus, s. 201.

kritiky k tomu, že v něm nacházeli nietzscheovskou oslavu nemilosrdné vůle k moci.¹⁵¹ Kvůli nepřiliš zřetelně vymezenému zaměření bývá nový historismus viněn z toho, že je pouze hrubou formou marxismu.¹⁵² Další z kritiků nového historismu, Edward Pechter se ve svém eseji vyjadřuje ke koncepci historických prací a „zásadně odmítá foucaultovské pojetí moci jako síly totálně formující lidskou podstatu a svět“.¹⁵³ K tomuto názoru se víceméně přiklání také Carolyn Porterová, která tvrdí, že nový historismus značně limituje „přílišná fixace na Foucaultovo pojetí moci, které neustále odděluje nové historiky od efektivní historizace“.¹⁵⁴

---

¹⁵¹ GREENBLATT, S. *Resonance a úžas*. in: Bolton, J.(ed.), *Nový historismus*, s. 197.

¹⁵² GALLAGHER, C. *Marxism and the New Historicism*, in: Veese, H. A. (ed.) *The New Historicism*, s. 37.

¹⁵³ PECHTER, E. *The New Historicism and Its Discontents*, s. 302.

¹⁵⁴ MICHAELS, B. Walter. *Oběti nového historismu*, in: Bolton, J., (ed.), *Nový historismus*, s. 151-152.

5 Život a dílo Jiřího Ortena

V následující kapitole bude úhrnně pojednáno o životě Jiřího Ortena, a to z toho důvodu, aby čtenář získal rámcovou představu o jeho životě, přičemž zejména z důvodu rozsahu této práce bude v praktické části analyzován pouze vybraný úsek Ortenova života. Detailněji se vybranému protektorátnímu básníkovi i době vzniku jeho děl budeme věnovat již v samotné interpretaci vycházející z teoretických znalostí metodologie nového historismu.

Jiří Orten se celý svůj, bohužel dosti krátký, život snažil ukrývat za maskou pseudonymů (psal nejen pod jménem Orten, ale také pod jmény Karel Jílek, Václav Jílek či Jiří Jakub). K tomuto jeho ukrývání vedl s největší pravděpodobností fakt, že roku 1919 přišel na svět do židovské rodiny. Jiřího pravé příjmení znělo Ohrenstein a jeho židovský původ mu za dobu jeho existence působil nemalé potíže. Jiří Orten se narodil do nelehké doby a již od mala měl jedinou touhu, jak se později svěčil v jednom z dopisů adresovaných Františku Halasovi – „chtěl být básníkem celým srdcem, a ještě víc a chtěl za to zemřít“.¹⁵⁵

Jiří Orten se narodil rok po konci druhé světové války, 30. srpna 1919 v Kutné Hoře a zde také prožíval své dětství společně se svými sourozenci – nejstarším Otou a nejmladším Zdeňkem. Dětství Jiřího Ortena je bohužel více méně zastřeno tajemstvím, protože mladý básník si své deníky začíná psát až v osmnácti letech. Přesto se dochovalo pár zlomků z jeho mladického života, a to zejména v podobě drobných reminiscencí na dětství, které se ukrývají v jeho denících či v časopisech z let 1936–1937. V roce 1929 nastupuje Jiří ve svém rodném městě ke studiu na gymnáziu, kde v roce 1936 také odmaturuje. Jako mladík se stává „členem skupiny proletářské omladiny, která se baví tajnými schůzkami s předčítáním veršů“¹⁵⁶. Zlomové se pro Jiřího Ortena, zdá se, stávají prázdniny roku 1935, které tráví ve společnosti význačných komunistů a levicových pracovníků na táboře „Jednoty nemajetných a pokrokových studentů“¹⁵⁷ na jižní Moravě – zde, „v atmosféře filosofických a literárních debat se před Ortenem začíná otevírat problém zaměření vlastního života“.¹⁵⁸ Krátce po úspěšném ukončení středního vzdělání odjíždí do Prahy, aby si splnil svůj sen – dostat se na dramatickou konzervatoř, aby se již nastálo mohl naplno věnovat umění, a přesto, že chce studovat herectví (snad ovlivněn svou matkou, která byla nadšenou ochotnicí kutnohorského divadla), v nitru je pevně rozhodnut stát se básníkem, neboť „básník je mužem činu a čin

---

¹⁵⁵ KOCIÁN, Josef. *Jiří Orten*, s. 7.

¹⁵⁶ DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 193.

¹⁵⁷ DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 193.

¹⁵⁸ KOCIÁN, Josef. *Jiří Orten*, s. 8.

revolucí; lidský smysl modernímu světu mohou tedy vtisknout básníci.“¹⁵⁹. Bohužel Ortenovy plány nevyjdou a na konzervatoř přijat není – v době, kdy o přijetí usiloval, mu ještě nebylo osmnáct let a dle tehdejších předpisů mu studium nemohlo být umožněno. Najde si tedy práci jako archivář „karlínské úvěrové firmy Crediton“¹⁶⁰ a věnuje se studiu jazyků. O rok později je Ortenovo přijímací řízení již úspěšné a mladý básník je konečně přijat na konzervatoř a nastává mu tak období velice intenzivního kulturního žití – v kroužku mladých umělců se pravidelně stýká s Františkem Halasem, s nímž ho pojí hluboké přátelství.¹⁶¹ Účastní se práce na studentském časopise (jeho první tištěné verše a krátké prózy se začínají objevovat v rubrice Mladých v novinách Haló v Mladé kultuře i jiných časopisech), recituje na večerech poezie, píše recenze, veřejně diskutuje na téma smyslu umění, pomáhá organizovat studentské divadlo.¹⁶² Ortenův mladý život je dramaticky narušen smrtí jeho otce Eduarda, který podlehl zákeřné chorobě – člověka, který svého syna v umění podporoval, který byl věrným čtenářem jeho básní a tím nejpříjemnějším kritikem.

Další ranou osudu nejen pro Ortenovu tvorbu, ale pro celý jeho dosavadní život, byla nastalá radikální změna politické situace – tedy mnichovská zrada, a vznik Protektorátu Čechy a Morava. Vinou změny politického režimu přišel Jiří Orten o dalšího blízkého člověka – svého bratra Otu, který se rozhodl emigrovat do Anglie, k čemuž se snažil přesvědčit i Jiřího, který ale svou vlast nedokázal opustit. Láska k vlasti ale nebyla jediným důvodem pro jeho rozhodnutí, Orten miloval a nedokázal se své dívky vzdát. Po okupaci ztrácí Orten jako Žid možnost opouštět Prahu, nesměl se navštěvovat ani s matkou a stejně tak ona nemohla přijet za ním. V roce 1940 je z rasových důvodů vyloučen z konzervatoře. Náhle je nucen své básně vydávat pod pseudonymy, stále měnit své místo pobytu i zaměstnání. Začíná strádat nedostatkem a nemocí; je stále více omezován Norimberskými zákony. V této době jsou mu tou největší útěchou básně. Se samotou bojuje prostřednictvím deníků (které si psal od začátku okupace až do roku své smrti, 1941) a dopisů své matce a přátelům.

Jiří Orten je ve svých téměř dvaadvaceti letech sražen německou sanitkou, je vážně zraněn a v nejbližší nemocnici ho z rasových důvodů odmítají ošetřit. Je sice převezen do jiné nemocnice (vyhrazené pro Židy), ale 1. září 1941 podléhá následkům těžkého poranění hlavy a v bezvědomí v nemocnici umírá.¹⁶³

---

¹⁵⁹ KOCIÁN, Josef. *Jiří Orten*, s. 9.

¹⁶⁰ DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 193.

¹⁶¹ KOCIÁN, Josef. *Jiří Orten*, s. 10.

¹⁶² KOCIÁN, Josef. *Jiří Orten*, s. 11.

¹⁶³ KOCIÁN, Josef. *Jiří Orten*, s. 75-76.

6 Praktická část – Úvod

V této části práce by bylo vhodné nejprve předložit argumentaci, která podepírá výběr děl Jiřího Ortena jakožto reprezentanta protektorátní tvorby. Díla Jiřího Ortena byla zvolena s přihlédnutím k metodologii nového historismu, zejm. k tendenci k propojení literární a neliterární složky. Zvolené sborníky básní J. Ortena jsou ve své podstatě velice unikátním vzorkem české protektorátní poezie, z níž se mohl v letech 1939–1945 vydávat jen zlomek – J. Orten měl v tomto případě to štěstí, že, ač pod mnohými pseudonymy, vydáván byl¹⁶⁴. Existuje tedy vysoká pravděpodobnost, že poetická díla, která nebyla vydána až posmrtně (a kterým se v rámci interpretace věnovat nebudeme), se vyznačují větší autenticitou a lze o nich tedy říci, že nebyla na základě ideologických záměrů upravována, a proto dokáží celkem přesně reflektovat dobu svého vzniku. Dalším argumentem pro výběr děl tohoto protektorátního básníka je skutečnost, že J. Orten dokumentoval dobu, v níž žil, i v jiné podobě než pouze poetické a současným badatelům se tak nabízejí k prozkoumání i jeho deníky; dochovala se také korespondence mezi ním a jeho matkou, kterou bohužel nemohl navštěvovat ve své rodné Kutné Hoře – z rasových důvodů nebyl oprávněn opouštět Prahu. Do dnešních dnů se dochoval také písemný styk mezi ním a jeho přítelkyní. V závěru výčtu argumentů je nutno konstatovat, že materiálu ke zkoumání na poli nového historismu je dostatečné množství, a pokud vezmeme v úvahu ještě eventualitu práce s dobovým tiskem, uměním, či písemnými dokumenty každodennosti, využití metodologie nového historismu se v tomto případě zcela jasně nabízí.

Výběr dějinné periody byl již odůvodněn v *Úvodu* této práce a zde jej již znovu uvádět nebudeme.

Pro potřeby praktické části práce se zaměříme pouze na období první poloviny protektorátu, tj. 1939–1941, přičemž samotná analýza bude mít počátek již v roce 1938 z důvodu důležitosti nejen politických událostí, které významným způsobem ovlivnily následnou Ortenovu tvorbu, a které z důvodu kontextuální kontinuity nelze vynechat. V těchto dobových souvislostech se pokusíme o interpretaci děl Jiřího Ortena na základě teoretické znalosti techniky aplikace novohistorických metod. K rozboru byla vybrána, jak již bylo avizováno výše, pouze ta poetická díla J. Ortena, která byla vydána za jeho života. Pracováno bude

---

¹⁶⁴ KOŽMÍN, Z., TRÁVNÍČEK, J. *Na tvrdém loži z psího vína: česká poezie od 40. let do současnosti*, s. 32.

s vybranými básněmi z následujících titulů: *Čítanka jaro* (1939), *Cesta k mrazu* (1940), *Ohnice* (1941). Díla *Jeremiášův pláč* (poslední tvorba vydaná za války v r. 1941, nicméně pouze bibliofilským nákladem) a *Elegie*, přestože byla J. Ortenem napsána v roce 1940–1941, se do povědomí širšího čtenářského okruhu dostala až po válce. Z tohoto důvodu jim v rámci interpretace nebude věnována taková pozornost jako dílům zmíněným výše, nicméně jelikož na obou dílech J. Orten před svou smrtí pracoval (a obě dokončil), budou zmíněny některé fragmenty týkající se zejména okolností vzniku těchto děl. Velká pozornost bude věnována počátku okupace, jež reflektuje právě Ortenova raná tvorba. Dalšími zdroji nezbytnými pro novohistorické bádání jsou deníky Jiřího Ortena obsahující básně, deníkové záznamy, výpisky z četby a zápisky snů: *Modrá kniha* (psána od 10. ledna 1938 do 12. prosince 1939), *Žihaná kniha* (psána od 13. prosince 1939 do 9. prosince 1940) a *Červená kniha* (psána od 9. prosince 1940 do 29. srpna 1941), dále pak kniha *Sám u stmívání* (vyd. 1982) obsahující mimo jiné zejména básníkovu korespondenci s matkou a kniha *Hořký kruh* (vyd. 1996), která zachycuje Ortenovu korespondenci s Věrou Fingerovou od roku 1937 do června 1941. V neposlední řadě byl k získání dostatku informací o době vzniku vybraných děl využít zejména soudobý tisk z let 1938–1945¹⁶⁵, dobová sbírka zákonů, vyhlášky apod.¹⁶⁶, dále pak relevantní historiografické publikace.

Stavba praktické části práce by měla naplňovat formální požadavky odborného eseje s využitím tu většího, tu menšího přispění představivosti v očekávání „úžasu“ takovým způsobem, aby byly adekvátně a ve shodě s novohistorickými technikami interpretace zaplněny mezery v nám známé, zprostředkované historii, a současně takovým způsobem, aby byl podán ucelený obraz života a díla Jiřího Ortena v letech 1938–1941.

---

¹⁶⁵ Dostupný zejm. v rámci digitální knihovny Kramerius.

¹⁶⁶ Dostupné zejm.: Druhá světová válka | Fronta.cz [online]. Dostupné z: <https://www.fronta.cz/> či ze zdrojů spadajících do autorčina osobního vlastnictví.

7 Novohistorická interpretace

1938

*“Pokud trvá pochyba, potud si člověk nezoufá.” (J. P. Jacobsen, *Modrá kniha*)*

Život jednoho z nejnadanějších a umělecky nejvyzrálejších poetů byl rámován nejedním traumatem, která měly nezpochybnitelný vliv na jeho pozdější tvorbu. Naše snaha o interpretaci děl Jiřího Ortena z let 1938–1941 bude mít počátek v srpnu daného roku – v posledním létě života První republiky. Léto 1938 se v Československu nese ve znamení údajně stále se stupňujících nepokojů v regionech s německy mluvícími obyvateli – „mnohonárodnostní složení státu působilo největší problémy, a nakonec se také stalo jedním z důvodů pádu První republiky“.¹⁶⁷ I vztahy mezi československou vládou a nacistickým Německem se začínají vyostřovat.

Jiří Orten právě prožívá svou první a bohužel také jedinou pout' za hranice republiky a tráví slunečný měsíc v hlavním městě státu, který je znám jako „první dcera církve“. Poznamenán ponurou atmosférou panující v jeho domovině, která již viditelně projevuje obavy z rostoucí německé úderné síly, užívá si v Paříži pocit beztlíže mezi těmi, kteří se nechávají opájet falešným tichem před bouří, jejíž hromy již znějí napříč Evropou. Důkazem jeho povznesené nálady jsou zejména dopisy adresované jeho přítelkyni Věře Fingerové, studentce herectví, s níž se Jiří seznámil během prvního roku svých studií na Pražské konzervatoři (1. května 1937).

„[...] zdá se mi tu být všechno na světě Paříži, kterou již miluji, velkou a rozevlátou, kam přivedu jednoho dne všechno, co je mi blízké, a řeknu: Vidíte děti, tak nějak vyhlíží krásná dívka, když nejde, ale tančí [...]“¹⁶⁸

Jiří, jak je ostatně patrné z jeho tvorby, je neobyčejně vnímavý, a tak s velkou pravděpodobností dokáže nahlédnout pod masku, která zakrývá pokřivenou tvář Francie, a trápí jej vidina válečného konfliktu a vyjadřuje to, co se nemnohý Francouz odváží říci nahlas.

---

¹⁶⁷ČERNÝ, V. *Republika se hroutí*. Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 10.

¹⁶⁸ Dopis Věře F. datován k 4. červenci 1938 v Paříži.

„[...] Jen nadzvednouti onu tíži, která se vryla do hmatu / a vědouc, že již neublíží došívá stehy kabátu / Jen nenavléknouti jej znova návykem dlouhých rukávů [...] / a hmatat tam, kde není látek kde nahá kůže spočívá / kde není místa pro kabátek (je příliš velký zaživa).“¹⁶⁹

Ostatně jeho skepse vůči evropské politice je patrná již v dopise, který zasílá na jaře své matce.

„[...] Ted' právě je tu cvičení, nálet, střílejí mi do ucha. Už to bude brzy asi taky doopravdy. [...]“¹⁷⁰

Zdánlivou básníkovu letní idylku nenapravitelně naruší událost, kterou byla Věra nucena prožít, a se kterou se ani jeden z nich nedokázal vyrovnat. Jiří si zaznamenal v onu středu 13. července do svého prázdninového kalendářiku následující: „*Otřesen dopisem píše tam a Otovi, večer jsou Pařížanky, potácení a smrt.*“¹⁷¹ Ještě v týž den odejde z Paříže dopis adresovaný Věře, v němž se jí Jiří snaží ze všech svých mladických sil dát najevo svoji účast: „[...] všechno je málo, Věruško, co Ti ted' povím, a já si opravdu připadám jako chlapec, kterého přivedli se zavázanýma očima do světa a pak mu je najednou rozvázali. Připadal si pak hrozně zbytečný a myslil na doby, kdy jeho oči byly zavázané. Ted' se dívá. [...] Jak ti mám, prosím, poslat nějakou velkou něhu, která by odčinila všechno zlé, co jsem kdy udělal? [...] Měla jsi bolest, již neumím pofoukat, jakou náplast kromě té, že sama si ji přiložíš? [...]“¹⁷²

Onou, pro mladou dívku velice nešťastnou, událostí, která se vtiskne do Jiřího pozdější tvorby, je Věřin nucený potrat. Dítě bylo nechtěné pravděpodobně z obou stran, připočítáme-li Věřiny jistě starostlivé rodiče, kteří se ostatně nikdy nepřestali o budoucnost své dcery obávat, a to zejména ve spojitosti s Jiřího židovským původem. Další neméně významnou roli v budoucím trápení nad Věřiným rozhodnutím, sehrála jistě i dívčina křesťanská víra. Ostatně obdobné obavy vyjadřoval i Jiří: „*Pod každým slovem, které váhá a vážne v zubech váhající / pod každým slovem jež neuměl jsem říci / pod každým slovem schovaným na sítnici / jak obrázek kde dívenka je nahá / a skrývá dlaní kříž jenž mezi nadry visí [...]*“¹⁷³. I přes panující obavy požádala Věra Ortenova bratra Otu o zprostředkování potratu, nevratného zásahu do života dvou mladých lidí, který si Ota zřejmě nikdy nepřestal vyčítat a obviňoval sám sebe ze

¹⁶⁹ Báseň z později vydané (1939) sbírky *Čítanka jaro*, zřejmě zaznamenaná během prázdninového pobytu.

¹⁷⁰ Dopis matce, datován k 23. 3. 1938 v Praze.

¹⁷¹ Zápisek pochází z *Modré knihy – Výpis z malého červeného kalendáříčku o prázdninových dnech*, s. 60.

¹⁷² Úryvek z dopisu Věře F., datován k 13. červenci 1938 v Paříži.

„smrti“ dítěte svého bratra. Ostatně ani sám Jiří se se smrtí svého nenarozeného potomka nikdy nedokázal úplně vyrovnat.

Následující dopis Věře z 18. července obsahoval velice výmluvnou báseň: „*Letěla bělounká holubička a už neletí / neboť má od pláče zavřená víčka / Pro koho letěla? Letěla pro děti / a když se ukázala v dáli mávajíc dlouze křidélky / viděla náhle že se z nich staly malinké spící dívenky.*“¹⁷³

Svůj žal nechal Jiří později naplno propuknout v básni s příznačným názvem *Lítost*.

„*Nesmírně suché jsou dnes rty mé / a je mi líto tmy pro kterou nevidíme / [...] ta zima kterou vždycky doprovází úzkost jež započíná / už dávno předtím v srdci mladých matek / [...] Ach je mi líto nenarozeňátek / že nepoznala smutek narození / že zklamání a zradu neviděla / že neklopýtla na veliké zemi / a do nebe se vznesla bez anděla / Nesmírně suché jsou dnes rty mé / a je mi líto tmy pro kterou nevidíme.*“¹⁷⁴

Tak jak se nachýlila Jiřího první a poslední pařížská návštěva, tak i První republika prožívá poslední měsíce svojí existence a jisté předzvěsti rezonující ve světě dávají znát konec jedné éry.

V dubnu roku 1938 přednesli K. H. Frank a Konrad Henlein na sjezdu Sudetoněmecké strany v Karlových Varech tzv. osm karlovarských požadavků¹⁷⁵. V květnu již na základě rozkazů A. Hitlera doráží k hranicím českých zemí armáda. Odpovědí vlády na tuto stále se zvyšující nacistickou agresi bylo vyhlášení částečné mobilizace. Branná povinnost se Jiřímu z důvodu věku vyhnula, nicméně hrůzy války se ho samozřejmě, byť ne zprostředkované vlastní zkušeností na bitevním poli, dotknou. Ale o tom později.

Zatím se mladý básník vrátil do své vlasti a jeho vztah s Věrou došel znatelného ochlazení, a to zejména ze strany Jiřího, který se vyrovnává jak s nedávnými událostmi, tak s ostrým ostnem žárlivosti.

„*[...] Dej mi čas. Potřebuji jít buďto ke smrti, nebo k lásce. A ta se mi zatím zavírá jako vějíř. [...] Od těch dob, kdy jsem k svému velkému štěstí s Vámi měl mít syna, nezpronevěřil jsem se*

---

¹⁷³ Báseň byla pod názvem *Pohádka* publikována ve sbírce *Čítanka jaro*.

¹⁷⁴ Báseň byla později publikována ve sbírce *Čítanka jaro*.

¹⁷⁵ Které ve své podstatě požadovaly vznik státu ve státě – tedy rozdělení země na českou a německou část. Fakticky to ovšem znamenalo záměr rozbít Československou republiku a následně připojit pohraniční oblasti k Velkoněmecké říši.

*mu ani pohledem, ani polibkem [...] počal náš smutek [...] a nikdy nepřestane ve mně, milenko básníku!*¹⁷⁶

Je září 23. roku 1938 a na území Československé republiky je vyhlášena všeobecná mobilizace a stát tak tímto dnem vstupuje do branné pohotovosti. Branná povinnost se týkala ročníků 1898 a mladší, nejmladší však ročník 1918, tedy v rozpětí 20 až 40 let.

Několik dní na to zve A. Hitler zástupce Itálie, Francie a Velké Británie na konferenci, která se koná 29. září v Mnichově. Mnozí Češi, mezi nimi jistě i mladý a vnímavý Jiří, se již připravují na nadcházející válečné události. To, co přišlo stran těch, o kterých smýšleli jako o spojencích pravděpodobně nikdo nečekal, přestože se v tisku mohl mnohé dočíst o postoji Anglie a Francie. Dne 29. září byla podepsána dohoda zbavující Československo části jeho území.¹⁷⁷ „[...] Někdo nás ze všech věcí vyňal / a postaváme k uzoufání stranou / Sevřený průvod vychází z cintorína / a hraje smuteční nótu dosavad neslýchanou“¹⁷⁸

Ještě téhož dne se snažili zástupci armády přesvědčit Edvarda Beneše, že je třeba se vojensky bránit. Tyto snahy však zůstaly nevyslyšeny, Mnichovská dohoda byla ratifikována a obyvatelé českých zemí se nazítří v ranním tisku mohli pod výhrůžně vystupujícím titulkem, který si podrobil titulní stranu listu „*Po šesti hodinách porad v Mnichově rozhodnuto*“ dočíst následující: „*Podle zpráv anglických listů [...] došlo při druhé schůzce zástupců čtyř velmocí [...] k dohodě o československé otázce. [...] Do Mnichova odjížděl anglický ministerský předseda s přáním celé Anglie, aby ústupky, učiněné Německu, rozhodně již nešly dál na účet Československé republiky, jejích životních zájmů a národní suverenity. [...] Jesliže nás v této nesmírně smutné hodině, kdy se trhají tisícileté historické hranice, může něco utěšit, pak je to vědomí, ba pevné přesvědčení, že po krátkém čase už velká většina toho německého obyvatelstva, které dnes bude jásat a ověšovat se hákovými kříži, vystrízliví ze svého opojení. [...]*“¹⁷⁹

Jiří vyhnuvší se brannému závazku, ale citelně zasažen „Mnichovskou zradou“ se patrně k daným událostem svěruje Věře v dalším z dopisů: „[...] *A dali mi ke smrti vázaného: dopisní papír. Přitom si tajně přáli, abych si vyřídil své poslední věci. A nebyla válka, nebyl nálet, nebyl ani plyn. Co bylo, Věro?* [...]“¹⁸⁰

¹⁷⁶ Úryvky z dopisů adresovaných Věře F. z konce srpna a prvního zářijového týdne.

¹⁷⁷ DUPUY, R. Ernest a Trevor Nevitt DUPUY. *Historie vojenství*, s. 1154.

¹⁷⁸ Úryvek z básně *Hlučál* zapsané v *Modré knize*, s. 73.

¹⁷⁹ *České Slovo*, v Praze v pátek 30. září 1938.

¹⁸⁰ Úryvek z dopisu z 30. září 1938 v Kutné Hoře.

Okupace pohraničí znamenala také vznik nového státního zřízení – tzv. druhé Československé republiky. Tehdejší politologové nový režim nazývali „autoritativní demokracií“, který, jak z názvu vyplývá, již neměl pranic společného s demokraticky-liberálními ideály První republiky. Nový stát také doznal na základě Mnichovské dohody velkých geografických změn – Československá republika se stala druhou nejužší na světě a, z důvodu záboru strategicky výhodných územních částí, i takřka neubránitelnou.¹⁸¹ „Odstoupení Sudet taktéž poskytlo příležitost Maďarsku a Polsku ukrojit si svůj díl republiky.“¹⁸²

Politická situace v ČSR nabrala rychlý spád a 4. října podává současná vláda v čele s generálem Syrovým demisi. Již po poledni druhého dne však E. Beneš jmenoval vládu novou a do jejího čela je opět vybrán gen. Syrový. Klíčovým tématem k jednání bylo definitivní řešení vymezení hranic s Německem, dále pak Slovenská otázka týkající se stále sílících tendencí prosadit si autonomii. Ještě téhož dne k večeru politickou scénu zasáhla další nepříjemná zpráva, tentokrát z úst dosavadní hlavy státu – prezident Beneš se s ohledem na mezinárodní situaci rozhodl abdikovat a svojí obětí dát najevo ústupek vůči Německu. Beneš se poté i s manželkou uchýlil do exilu do Anglie, který se měl protáhnout na více než šest let.¹⁸³ E. Beneš byl nicméně odhodlán obnovit původní podobu Republiky a „Československý národní výbor, který založil následující rok v Paříži, i jeho exilová vláda ustavená v létě roku 1940 byly uznány Brity, Sověty a postupně i dalšími spojeneckými státy včetně USA“.¹⁸⁴

Tyto politické zvraty nezůstaly bez odezvy obyvatelstva. Jiří Orten, který jistě stejně jako všichni ostatní hrdí Češi, pociťoval stále větší obavy o osud své líbezné vlasti. A to, že měl Jiří ke své vlasti velice kladný vztah, nám bude ještě několikrát velice důrazně připomenuto.

„[...] Pojd' k oknu půjdeme / a tiše položíme oči do daleka / na všechny lesy hluboké a studené / [...] a čekat až k nám přijde zima / s rubáškem radosti vetře se do krajiny / a všechna města rázem promění / podkovy na nohou a na obočí jíní / Ach bílá otčino můj otec nežije / už dlouho na něm leží zlaté listí / které mu dobrý podzim svál / Za zbylé ostatní tě prosím: stiskni je / dej dětem sladké sny a nech nás čísti / v tom co nám navždy osud zanechal“¹⁸⁵

---

¹⁸¹ GEBHART, J., *Malá, ale naše* (1938–1939)., První republika 1918-1938: dějiny, osobnosti, denní život, s. 128–129.

¹⁸² DEMETZ, P. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 16.

¹⁸³ ČERNÝ, V. *Republika se hroutí.*, Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 12.

¹⁸⁴ DEMETZ, P. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 17.

¹⁸⁵ Báseň je zapsána v *Modré knize* v období kolem 5. 10. 1938.

Slovensko se s nastalou situací vypořádává po svém, a „pod Hitlerovou hrozbou okupace ze strany Maďarska“¹⁸⁶, již 6. října vyhláší samostatnost, kdy v čele vlády stane Josef Tiso. Podobným procesem prochází i území Podkarpatské Rusi, kde dochází ke vzniku samostatné vlády 11. října, která je „okamžitě obsazena maďarskými vojsky“¹⁸⁷. Mezitím je v českých zemích ze strany vlády přijato rozhodnutí o demobilizaci a dochází tedy k postupnému opuštění měst v okupovaných pásmech.¹⁸⁸ Strach a obavy z válečného konfliktu se začínají stupňovat a Jiří tráví možná poslední šťastné chvíle ve své rodné Kutné Hoře na návštěvě matky, pravděpodobně s vědomím toho, že je budoucnost jeho, rodiny a této země značně ohrožena. Patrně navštíví také svého bratra, se kterým jistě probírají budoucnost země a jeho bratr si stěžuje na stávající pořádky, což by se dalo považovat za předzvěst jeho budoucích rozhodnutí. „[...] *Nechodím již, našlapuji pouze jako provazolezec. Jsem krátkozraký, třesu se strachy, že opomenu pozdravit nějakého představeného, třesu se strachy promluvit, abych náhodou neřekl nebo jen nenaznačil pravdu. Bojím se mluvit tak, jak umím; [...] bojím se dělat umění tak, jak cítím; [...] smějeme se bodře a bez duše, obličejů nám tvrdnou a šablonovatí [...]*.“¹⁸⁹

Zažívá Jiří obdobné pocity obklopen svými spolužáky na konzervatoři? Patrně ano, jeho dny v Praze jsou v tento čas poněkud beztvaré a Jiří se čím dál častěji obrací ke časům stráveným v Kutné Hoře: „[...] *Ten první chodí bůhví kam / do druhého se propadám / a se třetím si nevím rady / ve čtvrtém piji s kamarády / pátý mi zpívá vždycky jinou / šestý j hlína pod květinou*“¹⁹⁰ a k idylickým dnům svého dětství: „*O malých dětech které rosa chladí / o malých dětech kterým ptáci pějí / jak chytají je jak se smějí rády / zpívali bychom ve své beznaději / [...] ty moudré dcerušky a synáčekové / Na lůžkách plných snů se započala hra [...]*“¹⁹¹

Noční listopadová událost, která zřejmě nebyla Jiřím zaznamenána ani v poetické ani deníkové podobě, dokonce se o ní nezmiňuje ani v korespondenci, a která bývá označována jako „Křišťálová noc“, tedy protižidovský pogrom, který postihl celé Německo, může být

---

¹⁸⁶ DEMETZ, P. *Praha ohrožená 1939–1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 18.

¹⁸⁷ DEMETZ, P. *Praha ohrožená 1939–1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 30.

¹⁸⁸ GEBHART, J., *Malá, ale naše (1938–1939)*, První republika 1918–1938: dějiny, osobnosti, denní život, s. 128–129.

¹⁸⁹ Úryvek z deníku Oty Orteny z listopadu 1938.

¹⁹⁰ Úryvek z básně *Neděle* zapsané v *Modré knize* k datu 30. 10. 1938, s. 72.

¹⁹¹ Úryvek z básně *O malých dětech* později publikované ve sbírce *Čítanka jaro*.

považována za jakýsi mezník v protižidovské politice – symbolizuje přechod od prozatímní separace Židů k jejich úplnému vyloučení, potažmo k jejich fyzické likvidaci.¹⁹²

Ani území Druhé republiky nebylo ušetřeno „šíření antisemitských nálad v společnosti, která nechtěla přijmout nevítanou konkurenci v podobě židovských lékařů či právníků; řada lidí (nejen v okruhu českých fašistů) dokonce tvrdila, že Židé jsou těmi, kteří zavinili mnichovskou katastrofu“.¹⁹³

Počátkem prosince dochází ke změnám v politických kruzích – prezidentem je zvolen 30. listopadu Emil Hácha a 1. prosince je sestavena nová vláda v čele s ministerským předsedou Rudolfem Beranem. Téměř stejná sestava se později stane také první protektorátní vládou.¹⁹⁴

V předvánoční čas, který Jiří tráví ve svém rodném městě, si rovněž stýská po své milované Věře, šíří ho nedůvěra v její lásku a žárlivost „[...] *Milenky končí za zábradlím / tam neznáme tam něhy líc / je roztráštěna tím co kradly / ubohé vlny kráse smrtelnic / Ale ty prý ses dala / jediným rozevřením klína / vodníkům kterým bylo zima / Almužna lásky třeba malá / ti ke smrti pomáhala*“¹⁹⁵; a jak vyplývá z korespondence mezi mladými milenci, Věřina rodina není s jejím nápadníkem zcela spokojena: „[...] *K vám bych, Věro, nechtěl jet. Vždyť víš. [...]*“¹⁹⁶

Jako předzvěst blížících se politických změn je již „v prosinci 1938 zavedena předběžná tisková cenzura týkající se zejména filosofických a literárních časopisů“.¹⁹⁷

Vánoce tráví Jiří se svou rodinou, na Silvestra se již vrací zpět do Prahy a očekávaný příchod Nového roku slaví s Věrou a přáteli. Nikdo z nich zřejmě ještě netuší, jaké dopady budou mít politická rozhodnutí Československých státníků, ani to, že se rok 1939 později do dějin zapíše krvavým písmem. Obavy z budoucnosti tu ovšem panují a Jiří je ve své tvorbě dává velice hlasitě najevo.

„[...] *Na tomto místě stůj / na tomto místě alespoň chvíli / nepřišla ještě doba bláznění / ó prosím na kolenou prosím / na tomto místě ty se zastav / [...]* *Ať život přesný jako báseň / jen*

---

¹⁹² HOOK, A. *Ilustrovaná historie Třetí říše*, s. 46.

¹⁹³ ČERNÝ, V. *Republika se hroutí.*, Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 15.

¹⁹⁴ ČERNÝ, V. *Republika se hroutí.*, Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 14.

¹⁹⁵ Úryvek z básně *Utonulá* později publikované ve sbírce *Čítanka jaro*.

¹⁹⁶ Úryvek z dopisu Věře F. z 27. 12. 1938 v Kutné Hoře.

¹⁹⁷ ZOUHAR, Jan, Helena PAVLINCOVÁ a Jiří GABRIEL. *Česká filosofie v letech protektorátu: poznámky k tématu*, s. 291.

zlému slovu podobá se / ať jak chce malost kolem duje / na tomto místě stůj / na tomto místě zastav se ty čistý [...] ¹⁹⁸

1939

„Nemám strachu, protože nemám naděje.“ (Kašpar Hauser, Modrá kniha)

Začátek zimy tráví Jiří v Kutné Hoře a z jeho dopisů adresovaných Věře je patrné, že na tom se zdravím není úplně dobře. Zřejmě byl nemocen natolik, že několik dní či dokonce týdnů nemohl ani psát. Nicméně je to právě zima, sníh, led, déšť – voda, která se stala jedním z ústředních témat jdoucích napříč Jiřího poezií. Především jeho raná tvorba je prostoupena motivy deště:

„[...] Slyšíte déšť? Já též jej slyším / je jistě z peří housátek / tak měkce dopadá zatímco píši / a vrací se k nebi nazpátek / Slyšíte déšť? Jak byste neslyšeli! / vždyť celou noc vám oknem hrál / usínal když jste ještě bděli / a velmi něžně uspával [...] ¹⁹⁹

„[...] Ó deště tichem rozšumělé / smutno je bez vás stromům v lese / Pročpak vás vítr zase nepřinese / a nenechá vás na znaveném čele? / Jak nádherné to bylo stát / a býti mokrý od hlav až k patě / mít za knoflíčky kapky na kabátě / s těžkými víčky dešti naslouchat [...] ²⁰⁰

Motivy vody jsou v rámci Jiřího tvorby spjaty jak s pozitivními – voda jako symbol čistoty, obnovy a uzdravení, tak i s negativními – slza, pláč, smutek, plodová voda (významně ve spojitosti s nenarozenátkem) – konotacemi.

Během první poloviny února Jiří soustavně pracoval na dokončení svého prozaického díla: *„[...] Dopisuji román, mám ho plnou hlavu a každé slovo, které padne mimo něj, je jaksi vedlejší, zní prázdně a hluše [...]* ²⁰¹, z čehož jej ale zcela jistě vytrhla obsílka k odvodu, o které se zmiňuje v jednom z dopisů adresovaných do Kutné Hory matce. Nicméně Jiří službu nenastoupil, byl zcela jistě uznán služby neschopným pro tělesnou slabost *„[...] abych mohl*

¹⁹⁸ Úryvek z básně *Na tomto místě* později publikované ve sbírce *Čítanka jaro*.

¹⁹⁹ Úryvek z básně příznačně nazvané *Déšť*, která byla později publikována ve sbírce *Čítanka jaro*.

²⁰⁰ Úryvek z básně *Ohlédnutí* publikované ve sbírce *Čítanka jaro*.

²⁰¹ Úryvek z dopisu adresovaného Věře F. z 2. 2. 1939.

v pátek ukázat své zubožené tělo odvodníkům.“²⁰² S touto potěšením hodnou zprávou se hned v prvních březnových dnech svěřuje Věře: „Byl jsem neodveden, Medvídku, a teď si odpočívám obklopen knížkami, teplem kamínek, Tebou [...]“²⁰³

Jiří si ale jistě právě v tuto chvíli znovu uvědomuje krutou pravdu, které odmítá čelit, a která prostupuje napříč veškerou jeho poezií – stesk po matce a časech vlastního dětství stráveného ve společnosti otce²⁰⁴ a bratrů²⁰⁵. Osoba matky pro Jiřího představuje bezpečný přístav v nelaskavé době, místo, kam se ve svých básních často vracívá – do dob svého mládí, a ještě dál – do mateřského lůna. „[...] tma jemně prosvítá a pije noci dech / kdo spí je zcela sám stýská si / bez maminky / a malé stýskání mu šeptá na ústech / Bylo to oblačné poslouchej kamaráde / a měkká vláha rtů mne omamovala / byl jsem jak andílek jenž zlaté chvílky krade / a schovává si je aby mu zůstala [...]“²⁰⁶

Mezitím se již neúprosně krátí dny Druhé republiky, v jejímž prostředí tak vzdálenému demokratickým a liberálním hodnotám „prvorepublikovým“ dochází k dalším vlnám vzkříšení českého antisemitismu. Češi jsou konfrontováni s pocity zmaru, zklamání, zrady a deziluze takovým způsobem, že se snaží najít viníka, kterého by mohli bezprostředně potrestat. To, jakým způsobem byl v době „předprotektorátní“ vnímán Jiřího původ si můžeme domýšlet na základě jeho společenských styků především s levicově orientovanými umělci. V jednom z dopisů matce se ovšem Jiří zmiňuje o poměrech na škole a o výnosu, který zprošťuje Židy úloh v právě studované hře.

Konec Druhé republiky je datován k 14. březnu, kdy prezident E. Hácha odjíždí do Berlína, kde je mu A. Hitlerem sděleno, že již vydal vojsku rozkaz obsadit české země a připojit je k Říši. Po několikahodinovém agresivním jednání zástupce českých zemí podléhá tlaku a „klade osud českého národa a země s plnou důvěrou do rukou vůdce Německé říše“²⁰⁷.

Vznik protektorátu se datuje k 15.²⁰⁸, respektive 16. březnu roku 1939, kdy bylo území Čech a Moravy přičleněno k území Velkoněmecké říše na základě výnosu Adolfa Hitlera.²⁰⁹ Protektorát Čechy a Morava vznikl na území českých zemí, zbylých v důsledku Mnichovské

²⁰² Úryvek z dopisu matce z 27. 2. 1939.

²⁰³ Úryvek z dopisu Věře F. z 3. 3. 1939.

²⁰⁴ Jiřího otec Eduard Ohrenstein umírá v r. 1936.

²⁰⁵ Starší Ota později (červen 1939) emigruje, mladší Zdeněk tráví dětství od r. 1940 v židovském sirotčinci v Praze.

²⁰⁶ Úryvek z básně *V nazlátlém vidění* napsaná zřejmě v únoru 1939, později publikované ve sbírce *Čítanka jaro*.

²⁰⁷ DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 23.

²⁰⁸ „Nicméně okupace začala již 14. března v podvečer, kdy jednotky německé armády a SS překročily hranice [...] s příkazem obsadit Moravskou Ostravu s tamními strategickými doly a hutěmi“.

²⁰⁹ Výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava (16. 3. 1939).

dohody, tedy jakéhosi završení činnosti Sudetoněmecké strany K. Henleina, pod jehož vedením se „silně rozmáhalo německé nacionalistické hnutí podporované národními socialisty“²¹⁰ a vyvrcholením snah A. Hitlera rozbít demokratické Československo. Protektorát Čechy a Morava má dále formálně autonomní vládu v čele s E. Háchou. V reálu ale byla tedy jeho vláda absolutně podřízena nacistické okupační moci. K zastupování zájmů Říše byl vytvořen úřad zastupujícího říšského protektora, kterým byl v březnu 1939 ustanoven Konstantin von Neurath, dlouholetý diplomat, který měl údajně „pro Čechy představovat určitou naději v lepší zítřky“²¹¹ – během jehož spravování došlo například k uzavření českých vysokých škol či k přijetí obdoby Norimberských zákonů.

O nastalých, těžko pochopitelných událostech se obyvatelé českých zemí mohli dočíst již v pražských večernících, které v titulcích hlásaly následující: „*Praha byla před polednem obsazena; Pozor! Německé vojsko jede vpravo; Výsledek jednání s kancléřem Hitlerem; Pod ochranou německé říše; Obsazování úřadů v Praze; Vůdce Hitler na Pražském hradě; České země obsazeny říšským vojskem*“²¹² a další.

Přestože v Lidových novinách vychází celkem konejšivý článek, ve kterém autor konstatuje, že se v podstatě téměř nic v zaběhnutém životě Pražanů nezměnilo, a pracující vyražejí jako každý den do zaměstnání a děti zase do škol, jen sem tam na ulici narazí na vojáky²¹³, utrpený šok obyvatel do té doby ještě alespoň zdánlivě svobodné země se dá velice těžko vylíčit. Nicméně Jiří jej ve svém díle reflektuje s více než syrovou přesvědčivostí a ono osudné čtvrté ráno zachycuje v básni, jejíž původní název *Pozvánka* později změnil na *Březnové jitro*:“ [...] *Děrová budoucnosti / ó budoucnosti z děr / v níž smrt je rána která poctí / a které nemáš nikdy dosti / děravá budoucnosti / už je čas abych odešel [...]*“²¹⁴

Již 19. března odesílá Jiří matce dopis, který je plný strachu a obav: „[...] *Milá maminko, myslím, že máš vědomí o dosahu věcí, které se staly, ať se týkají kohokoli z naší rodiny. [...] Chtěl jsem tě poprosit, abys dala pozor především na sebe, to jest na slova, která říkáš komukoli: nepronášeš, prosím, soudy!, nesmí se stát, abys Ty byla pro nějaký neprozřetelný výrok eventuálně stihána. Co se pak stane s námi, s Otou, Zdeňkem, Tebou, mnou i obchodem je ovšem ve hvězdách. [...] Podle norimberských zákonů, přijdou-li v platnost (a neprijdou-li,*

²¹⁰ DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 15.

²¹¹ Tamtéž, s. 83.

²¹² Titulky z listů *Národních listy* a *České slovo* ze dne 15. března 1939.

²¹³ Článek *Praha se probouzí do nového života* ze dne 16. března 1939 v *Lidových novinách*.

²¹⁴ Úryvek z básně *Březnové jitro* později publikované ve sbírce *Čítanka jaro*.

*přijdou pražské, obdobné) není přípustno židům navštěvovat státní školy, ale ani být majitelem obchodu. [...]*²¹⁵

Na rozdíl od vlády, která zatím odsunula řešení židovské otázky na neurčito, advokátní i lékařská komora neprodleně přijaly protižidovské rezoluce – „neárijské členové advokátní komory za sebe museli sehnat náhradu nezpochybnitelného árijského původu, stejně tak lékařům neárijského původu byl okamžitě vysloven zákaz pracovat ve veřejných zdravotnických zařízeních a nemocenských pojišťovnách“.²¹⁶

Krátce po vzniku protektorátu, dochází ke změnám také v rámci dosavadně působících politických stran a rodí se Národní souručenství – jediná povolená strana, která byla E. Háchou a jeho spolupracovníky původně chápána jako „organizace snažící se o národní sebezáchovu v nacistickém područí“²¹⁷. Náborové plakáty vyzývaly k „hlídání duševních statků, strážení svých srdcí před ústy placených našeptávačů, [...] či nedůvěře vůči slovům rozvratníků“²¹⁸. Přesto, že nové politické uskupení vybízelo k všenárodnímu sjednocení, již v počátku byli z jeho činnosti vyloučeni Židé a ženy.

Jiří píše velice přesvědčivě o napětí, strachu, úzkosti a očekávání věci budoucích v básni s příznačným názvem *Nepojmenovatelná báseň*, ve které je absurdita nových poměrů výstižně vyjádřena množstvím oxymoronů: „[...] *Ó chlade v prstech rozvášněných / ó úkryte jež kdosi zná / ó láska v pohrdání ženy / ó ošklivosti líbezná / Rozlitý lede v době léta / chvíličko štěstí kalící / ó lete který nedolétá / ó bdění bdění pro spící [...]*“²¹⁹

S těžkým srdcem se Jiří zcela jistě snaží vyrovnat s novou politickou situací a stále častěji jej trápí otázka jeho vlastní existence jakožto poety – „[...] *Upřímně a třeba s pathosem, upřímně a třeba-li, tedy nahý: Byl bych se tolik chtěl stát básníkem! [...] Neboť básníkem se stává, zdlouha a napjatě, jakoby v křeči, ale křeč to není, je to uvolněné napětí. [...] Nedopřávají mi času, a proto jsem se tak zbrkle chytal pera, proto jsem tak často utíkal, abych byl sám, proto mi byly dlouhé noci, proto mi byly krátké dny, proto jsem chtěl ještě zůstat*“²²⁰ – uvědomujíc si své nežádoucí postavení dané židovským původem i pravděpodobný nedostatek času, který mu byl k jeho veřejnému uměleckému vyjádření vyměřen. „[...] *Umělecké projevy (v dubnu*

²¹⁵ Úryvek z dopisu matce z 19. 3. 1939 v Praze.

²¹⁶ DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 34.

²¹⁷ ČERNÝ, V. *Hrdinové i zrádci.*, Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 24.

²¹⁸ Náborový plakát Národního souručenství, 1939.

²¹⁹ Úryvek z básně s názvem *Nepojmenovatelná báseň* napsané dne 30. 5. 1939.

²²⁰ Úryvek z deníku – *Modré knihy* – z 12. 4. 1939.

mi konečně měla vyjít sbírka veršů) jsou zastaveny. Tisknu sem tam něco v časopisech, které budou také zastaveny, odumírám a čekám, až mne počnou zrazovat mí přátelé. [...]“²²¹

Jiří nerozjímá pouze nad loajalitou svých přátel, ale současně také nad upřímností ze strany Boha. Zde je nutno zmínit, že Jiří se pravděpodobně nikdy zcela nevyrovnal s předčasným odchodem svého otce, přesto že se v jeho básních častěji vyskytuje motiv matky či dětí a mnohem častěji můžeme v Jiřího poezii číst o Otci-Bohu, kterému adresuje své výčitky. Jiří se Otce-Boha nechce zbavit, naopak po něm touží. Více se motiv Boha objevuje v jeho pozdějších sbírkách (nejvýrazněji ve sbírce *Jeremiášův pláč* a *Elegie*), nicméně i v první Jiřího vydané sbírce se objevuje báseň, ve které se, byť zatím ne zcela přímo, snaží navázat s Bohem dialog.

*„Až nebe pochopí / že přestalo být víkem / které se na zem přiklopí / [...] až pozná noc že střídá jen cosi bolestného / o čem se nepovídá / bez jisté zamlklosti – / až hroby budou jen / skrýšemi nahých kostí / [...] až budou věci doma / až věci se k nám vrátí / až jazyk jenž se pomát / bude se zkracovati...“*²²²

V jiné básni již Jiří oslovuje Boha přímo a polemizuje o svém vztahu k němu. „[...] *Už dosti Pane teď se kaji / zapomněl jsem že všechno víš / ale mé oči také když se nedívají / už dosti Pane teď se kaji / dlouho jsem žil ty mi odpustíš / za mrtvým oknem za lampami / za stolem s kterým k nebi jdeš / za prchavými básničkami / a za láskou kterou mi odvedeš.*“²²³ Ostatně problematický vztah s Bohem jistě v těchto letech řešil nemalý počet věřících a to, zda jejich víra přetrvala a dožila se konce protektorátu bylo na pováženou. Zde si v souvislosti s vírou dovolím odbočku k lidickým pamětníkům, jejichž oddanost k Bohu prošla velice těžkou zkouškou a z nichž většina dnes již v Boha nevěří a oprávněně si klade otázku, „zda by Bůh dovolil 13 milionů nevinných dětských obětí?“²²⁴

„Krátko po okupaci začal být připravován zcela nový koncept české kultury –, která měla být ukotvena v českých národních tradicích [...], nicméně bylo nutné úzké propojení s kulturou německou, proto se nová ideologie opírala o odkaz Karla IV. a historie českých zemí začala být interpretována v rámci jejich odvěké přináležitosti k německému kulturnímu prostoru.“²²⁵

²²¹ Úryvek z dopisu matce z 19. 3. 1939.

²²² Úryvek z básně *Až nebe* napsané zřejmě 15. 4. 1939.

²²³ Úryvek z básně *Zavřené oči* později publikované ve sbírce *Čítanka jaro*.

²²⁴ JANÍK, V., KLÁNOVÁ, S., MÁCHA, L., MOTEJZÍK, P., STEHLÍK, E. *Ve jménu naděje: tři inspirativní příběhy spojující Plzeň a Lidice*, s. 114.

²²⁵ ANTOŠÍKOVÁ, L., ed. *Zatměno: česká literatura a kultura v protektorátu*, s. 20.

Zájem o českou poezii během protektorátu nebyvale vzrostl – „první vlny pozornosti se jí dostalo mezi podzimem 1938 a březnem 1939, druhá přišla na podzim 1939 a zájem čtenářů kulminoval v roce 1940“.²²⁶

Jiří se na počátku června potýká nejen s problematickou situací týkající se vydání jeho první básnické sbírky, ale ocitá se také v nelehké pozici, kdy se musí rozhodnout, zda bude emigrovat se svým bratrem Otou, či zda zůstane v protektorátu. Do svého deníku si Jiří později přepsal úryvek z bratrova posledního dopisu, ve kterém se posledněkrát snaží Jiřího zlákat k cestě za hranice: „*Vyzývám tě na dobrodružství. Nevím ještě na jaké a kam, ale to je právě dobrodružné. Zvolíme si spolu krásnou smrt, chceš? Třeba to bude trvat léta, třeba okamžik. [...] Naše krev postříká dráty koncentračních táborů.*“²²⁷

Jiří se nakonec rozhodne pro neopouštění vlasti, a to jednak z důvodu svého vztahu k rodině a Věře, ale (a to možná především) z důvodu obav o svou existenci jakožto básníka. Z jeho zápisků v *Modré knize*²²⁸ je patrné, že považuje za svoji povinnost zachovat věrnost vlasti a jazyku i v dobách takto nepříznivých. Otázkou také zůstává, zda by Jiří dosáhl své umělecké nesmrtelnosti v cizině (přestože talent na učení se cizích jazyků jistě měl, o čemž svědčí nemalé množství překladů Rilkeho tvorby), pokud by nemohl psát a vydávat ve své mateřštině.

V květnu 1939 se v protektorátu začíná formovat struktura gestapa, nacistické tajné státní policie (*Geheime Staatspolizei*), která svoji sílu soustřeďovala na přímé pronásledování odpůrců nacistického režimu a jejich následné zneškodnění. Úderná síla příslušníků gestapa se ve větší míře projeví již záhy, při exekuci vysokoškolských studentů v Praze.²²⁹

Červen se patrně u Jiřího nese v duchu tvůrčí krize, s čímž se ostatně svěruje Věře v jednom z dopisů: „*Milá zlatá, nechtěl jsem ti psát, protože jsem měl dvě věci a s těmi jsem se musel napřed vypořádat [...]. Za druhé jsem chtěl, než Ti napíšu, napsat jednu básničku, s níž bych byl spokojen. Dlouho se mi to nechtělo dařit, byl jsem zoufalý, protože jsem věděl, oč jde, ale neuměl jsem to říct.*“ Zpráva o úspěšné emigraci je Jiřímu doručena nedlouho po bratrovu odjezdu ze země. Zdá se, že Otův odchod do Anglie inspiroval Jiřího v době jeho uměleckých nesnází alespoň k sepsání kratičké básně: „*Nadvichření – ne obroda! / (vždyť stejně také skočím / i když mi ruku nepodá / až zavřu oči) / Neboť tak trvati dál / a tak se přežítí / můžeš*

²²⁶ KOŽMÍN, Z., TRÁVNÍČEK, J. *Na tvrdém loži z psího vína: česká poezie od 40. let do současnosti*, s. 12.

²²⁷ Úryvek z dopisu, který byl přepsán do *Žíhané knihy* v r. 1940.

²²⁸ Zápisek z četby Dostojevského, *Modrá kniha*, s. 112.

²²⁹ ČERNÝ, V. *Čas bezpráví.*, Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 29–30.

*jen když jsi opodál*²³⁰. K jeho zoufalé situaci rozhodně přispěje také uvedení v platnost zákonů „na ochranu německé krve a cti“ v rámci protektorátu, jejichž „přijetí si přáli zejména čeští přívrženci nacismu, ale také část konzervativních katolických kruhů, kteří nepovažovali Židy za součást národa z důvodu odlišného původu, krve, náboženství a jazyka.“²³¹ Obdoba norimberských zákonů znamenala postupné přijímání protižidovských opatření, jakým bylo například „vládní nařízení 136/1939 Sb., které mělo určit postavení Židů ve veřejném životě“.²³² Vyloučení Židů ze společenského a pracovního života bylo následováno jejich vypovězením z veřejných prostor, přičemž „za Žida byl považován každý, jehož všichni čtyři prarodiče byli příslušníky židovské obce. Pokud k ní patřili pouze tři nebo dva, záleželo na tom, zda příslušná osoba nebo její manžel či manželka byli členy obce k datu 1. listopadu 1918. Současně byly vládou stanoveny poměrně rozsáhlá pravidla definující výjimky“²³³.

Jednou z příčin Jiřího červnové tvůrčí krize mohlo nepochybně být také jeho předvolání k výslechu, o němž se svěřuje listům svého deníku: *“Počkejte, co vím, je strach. Zdá se být zatím zcela nepatrný, ale po neočekávaném obdržení lístku, jenž zní: Pan J. O. nechť se se dostaví, týká se výslechu atd. “ strach prohlédl*²³⁴.

Skutečnost, že výslech zatím neměl žádné závažné a dalekosáhlé následky můžeme zřejmě vyvozovat s následného Jiřího prázdninového pobytu na letním bytě svého přítele F. Halase v Kunštátu na Moravě. Právě zde na Jiřího opět doléhá stesk po jeho milované Věře a svůj žal svěřuje každodenně dopisům adresovaným do Brna. V tomto období velkého stýskání se Jiřímu nicméně dostává kýžené inspirace.

*„[...] Protože moje srdce nelétá / a umí chodit jenom po špičkách / jedenkrát večer k tobě přicupitá / a poznáš moje písmo na obálce / Tu řekneš si že čehosi je škoda / tma nejkrásnější že je když se stmívá / a budeš náhle staričká a sešlá / Pak budeš plakat až ti slovo podá / můj pohled který se už nepodívá / a ucítíš že láska neodešla*²³⁵

Pravděpodobně v této době se také pod Jiřího perem zrodila ryze milostná báseň, poměrně ojedinělá v rámci jeho tvorby, ve které je jedním z nejčastěji se opakujících slov *smrt*.

„[...] V samotě bodláků rozbolestněných sladce / jen málo klidu přáno je mi / v samotě bodláků se toulám po zahrádce / a chci tě obejmout celou zemí / tak aby ruce mé (ty temné

²³⁰ Báseň s názvem *Poloha* později publikovaná v *Čítance jaro*.

²³¹ DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 91.

²³² SEDLÁKOVÁ, D. *Vyhazení Židů a Romů.*, Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 80–81.

²³³ DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 93.

²³⁴ Úryvek ze zápisku v *Modré knize*, s. 116.

²³⁵ Úryvek z básně *Smutné vyznání* později publikované v *Čítance jaro*.

*lesy vzadu) / tě nepustily již i kdybys chtěla / a ústa má (jaká cesta pro zahradu!) / aby tě celou
provoněla / abys už nemohla mi nikdy odejít / tak nadlouho tak sama do daleka / a abych
stále viděl jak se třpytí / tvá malá náruč (krásná čistá řeka)“²³⁶*

V jisté chvíli již Jiří nemůže dále svůj stesk snést a po domluvě s Věrou se rozhodne ji přijet navštívit a ubytuje se u jejích příbuzných. Nicméně, jak zmiňuje ve svém dopise matce, již druhý den dostává Věřin strýc dopis z Kutné Hory „*od paní Květy C. (Věřiny tety), v němž psala, že jsem žid, jak se doopravdy jmenuju, také asi něco zlého o Tobě, maminko, a prostě žádala toho strýčka, aby mi zabránil v pobytu v Ostravě [...]; není mi dobře, maminko, jednali se mnou jako s méněcenným člověkem[...]; Je to zlé, mámo, moc zlé s námi, kteří jsme si zachovali drobet jemnosti a neumíme se ještě smířit s blbostí [...], ale možná (a tomu se musí věřit!), že ještě jednou budeme rovnocenní i my, které dnes nechťejí pouštět do parků, a potom ukážeme všem, co je to čistota“²³⁷.*

Podobných ústrků se Jiřímu dostávalo ze strany Věřiny rodiny více než dost a on si ve svých dílech často zoufal nad nepřejícným osudem, jako například v následující básni: „*Přítelem být milenců co se trápí / často si myslíváš / že hodin bděných nebo spaných / tisíce drápy rozdrápaných / tisíce drápy / (či kolik jich má život náš?) / Tak asi mohla myslit skála / když ucítila hůl / již do ní kdosi bez zázraku / tloukl jak srdce polapených ptáků / když vodu nedávala / každému kdo si zamlul“²³⁸.*

Zhruba v polovině srpna Jiří skládá tesknou báseň o osudu jeho zamilované vlasti a v podstatě předjímá jisté události, ke kterým se nezadržitelně schyluje (pro některé Jiřího básně není jistá forma předpovědi netypická, jako je tomu například u posledních dvou básní zapsaných v předvečer a v den jeho tragické nehody). Báseň nese příznačný název *Čekání*.

„*Čechy za oknem smutných duší / obzore můj já vidím vás / ze svého žalu nejčistěji / až v hloubi jezer jež se chvějí / Čechy za oknem smutných duší / čekání dané napospas / k minulosti se usmívati / s tím co jsou slzy v úsměvu / vědět že láska ráda mučí / nežli ti padne do náručí / vědět že hlas se tehdy vrátí / až vyučí se ve zpěvu / [...]*“²³⁹

Po několikaměsíčních snahách o vyjednávání v duchu politiky „appeasementu“, tedy tzv. „politiky usmiřování, která se vyznačovala ne kompromisem, nýbrž ústupky vůči

²³⁶ Úryvek z básně *Milostný dopis* později publikované ve sbírce *Čítanka jaro*.

²³⁷ Úryvek z dopisu matce z 17.7. 1939 v Prostějově.

²³⁸ Báseň *Podobenství* později publikovaná v *Čítance jaro*.

²³⁹ Úryvek z básně *Čekání* později publikované ve sbírce *Čítanka jaro*.

požadavkům agresora s cílem zachování míru²⁴⁰, vypukla 1. září napadením Polska Německem válka. Přesto, že bylo Německu hned druhý den doručeno „britské a francouzské ultimátum, ve kterém bylo Německo vyzváno, aby se neprodleně stáhlo z území Polska, Německo na dané ultimátum nereagovalo a po jeho vypršení vyhlásila Británie a Francie nacistickému Německu válku, k čemuž se vzápětí připojila i Austrálie a Nový Zéland“²⁴¹. „Začátek války si někteří obyvatelé protektorátu začali naivně vykládat jako možný konec okupace, nicméně restriktce, a to zejména vůči Židům, neúnavně pokračovaly – židovští obyvatelé museli začít hlásit své bydliště a byli nuceni odevzdat rozhlasové přijímače.“²⁴² V říjnu pak dochází k „transportům první více než tisícovky Židů ze severní Moravy do Polska“²⁴³.

I Jiří je samozřejmě politickým vývojem znepokojen a své obavy ihned sděluje v jednom z dopisů Věře: „[...] *Věro, Věro, není září poslední měsíc, který nám zbývá?*“; [...] *dnes jsem od tebe nedostal dopis, buď se zlobíš, nebo nejezdí vlaky, je válka, na kterou jsme právě vyrostli, zatím však ještě chodíme po svých nohách a my, kteří milujeme, věříme své lásce nadevše*“²⁴⁴.

Na začátku září odesílá Jiří s jistými obavami, se kterými se svěřuje v dopise adresovaném matce, svůj první soubor básní *Čítanka jaro* ke korektuře a již zhruba o měsíc později jeho básnická sbírka vychází pod „*nuceně zfalšovaným, ošklivým jménem*“²⁴⁵ Karel Jílek v nakladatelství Václava Petra²⁴⁶. *Čítanka jaro* je jedinečná nejen tím, že se stala první Jiřího publikovanou sbírkou, ale zejména tím, že se jí dosud nedotkly cenzurní zásahy, Jiřího pozdější tvorba již procházela přísnějším cenzurním řízením, které si žádala doba. Jiřího přátelé z vydavatelského prostředí vesměs nacistickému nátlaku odolávali a např. „vydavatel Kritického měsíčníku, Václav Černý tiskl Jiřího básně, dokud to bylo možné pod jménem Orten [...]“²⁴⁷.

---

²⁴⁰ PEČENKA, Marek a kol. *Encyklopedie moderní historie*, s. 28.

²⁴¹ SHAW, Antony. *Druhá světová válka den po dni*, s. 10.

²⁴² DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 98.

²⁴³ ZOUHAR, J., PAVLINCOVÁ, H., GABRIEL, J. *Česká filosofie v letech protektorátu: poznámky k tématu*, s. 294.

²⁴⁴ Úryvek z dopisů Věře F. z konce srpna a 1. září 1939.

²⁴⁵ Úryvek z deníku – *Modré knihy* – z 21. 10. 1939 v Praze.

²⁴⁶ DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 194.

²⁴⁷ DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 194.

Kritický měsíčník se pod vedením V. Černého v době protektorátu zabýval zejména hledáním východisek z nastalé tragické situace národa a vyzýval básníky, aby „se k vlasti přiznali, neopouštěli ji, protože v této chvíli je básník buď hlasitým svědomím, nebo vůbec ničím“²⁴⁸.

Česká protektorátní literatura by se jedním slovem dala označit jako odbojářská – protinacistická, protifašistická a zcela určitě protiválečná. Někteří její představitelé byli věznění, jiní emigrovali, další se sdružovali při uměleckých skupinách, které se v rámci cenzurního řízení postupně stávaly pouze formálními spolky, přičemž „jejich činnost byla postupně centralizována a přenesena na státní instituce“²⁴⁹; byly vykrádány a ničeny české knihovny a archivy – docházelo k cíleným útokům proti české kultuře, knihy podléhaly nacistické cenzuře. „Umění se velice často dostávalo do konfliktu s nacistickou propagandou – zavedení pojmu „zvrhlé umění“²⁵⁰ mělo za následek vyloučení děl, která byla shledána nevyhovujícími po stránce estetické či ideologické.“²⁵¹

Na začátku října Jiří opět začíná chodit do školy, alespoň prozatím, jak se svěruje matce v jednom z dopisů. Současně ji téměř v každém psaní žádá o zaslání potravin či finančních prostředků a my se takto dozvídáme o jeho existenční krizi mající patrně spojitost se zavedením přidělového systému. Od počátku října se pro občany protektorátu stává novou každodenní realitou „život na lístky“, tedy přidělový systém na vybrané potraviny, který se postupem času rozšířil na další spotřební zboží. Jiří, jakožto student²⁵² jistě netrpěl dostatkem, což můžeme vyvozovat z existujících přidělových skupin.²⁵³

České odbojové skupiny v součinnosti s Londýnem nezhálely a „již v létě si začínají stanovovat cíle a shánět prostředky k jejich dosažení – první protestní akce, na které se odboj přinejmenším z části podílel, se odehraje 28. října.“²⁵⁴ V tento den vycházejí do ulic demonstranti, včetně vysokoškolských studentů, protestovat proti nacistickému rozhodnutí, jímž byl zrušen 28. říjen jako státní svátek. Demonstrace probíhaly na celém území protektorátu, nicméně „nejmasovější a nejprudší vypukly v Praze, kde je provázelo i násilí“²⁵⁵ Smrtelně poraněn byl student medicíny Jan Opletal, jehož pohřeb a následné vlastenecké

²⁴⁸ ZOUHAR, J., PAVLINCOVÁ, H., GABRIEL, J. *Česká filosofie v letech protektorátu: poznámky k tématu*, s. 135.

²⁴⁹ ANTOŠÍKOVÁ, Lucie, ed. *Zatemněno: česká literatura a kultura v protektorátu*, s. 21.

²⁵⁰ V originále *Entartete Kunst*, tedy jakékoliv moderní umění (zejm. kubismus, fauvismus, dadaismus, surrealismus), umění „židobolševické“ či jednoduše „neněmecké“.

²⁵¹ ANTOŠÍKOVÁ, Lucie, ed. *Zatemněno: česká literatura a kultura v protektorátu*, s. 20.

²⁵² Obyvatelé protektorátu byli rozděleni do přidělových skupin: velmi těžce pracující, těžce pracující, pracující, těhotné ženy, děti a studující. (K. Cidlinský, 2018, s. 86.)

²⁵³ CIDLINSKÝ, K. *Život na přiděl*, Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 86–88.

²⁵⁴ DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 119.

²⁵⁵ MAŠEK, M. *Zvláštní akce Praha.*, Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 44.

povstání studentů bylo záminkou k definitivnímu²⁵⁶ uzavření vysokých škol – „*Ačkoliv bylo opětovně vážně varováno, pokouší se od nějaké doby skupina českých intelektuálů ve spolupráci s emigrantskými kruhy v cizině, menšími nebo většími akcemi odporu rušit klid v Protektorátu Böhmen und Mähren. Přitom bylo zjištěno, že původci těchto aktů odporu jsou zvláště také na českých vysokých školách [...]*“.²⁵⁷

„Obdobný osud, který postihl vysoké školy, brzy postihl i několik desítek gymnázií a humanitně zaměřených středních škol, které byly shledány překážkou v germanizaci českého národa.“²⁵⁸

Co se týče Jiřího, mohl ve studiu na konzervatoři prozatím pokračovat²⁵⁹ (až v roce 1940 byl z rasových důvodů vyloučen), nicméně jisté perzekuce se mu samozřejmě nevyhly – „*Veřejně hrát vůbec nesmíme, zkoušku budeme dělat před komisí, my neárijci*“.²⁶⁰

Dokladem Jiřího trvalého vnitřního boje je nejenom jeho poezie, ale také čím dál častější zápisky snů objevující se v jeho denících. Tyto zápisky zřejmě svědčí o jeho touze vypořádat se s démony, setrvávajícími v jeho podvědomí, v bdělém stavu. V půli října si například zaznamenává následující sen: „*Stojím na nároží ulice, je válka. Šero, mlčící zástupy, na cosi se čeká. Konečně se objevují první vozíky. [...] V každém z nich sedí dva muži, již ztratili ve válce zrak. [...] Hledí neurčitě, většinou se usmívají, mají hluboké, šedé důlky. Stojím a chvěji se. Ptám se hochy, stojícího vedle mne: Což ti lidé vidí, že jsou slepí?*“²⁶¹

Represe vůči studentům vysokých škol Jiří zaznamenává v básni s jednoznačným názvem *Listopad*²⁶².

„*Vždy jednou za čas, za čas, který miji / jako váš malý pláč, jako vaše touhy mladé / přichází starý pán a sklání těžkou šiji / Ztratil jsi něco snad a hledáš, listopade? / [...] / zatímco dívky spí u draků v černé sluji. / Ztratil jsi, nenajdeš, ó běda, listopade!*“²⁶³

²⁵⁶ Dle nařízení z úst A. Hitlera měly být vysoké školy uzavřeny po dobu tří let, ve skutečnosti trvalo jejich uzavření do konce války.

²⁵⁷ Vyhláška K. von Neuratha z 17. listopadu 1939.

²⁵⁸ MICHLOVÁ, Marie. *Protentokrát, aneb, Česká každodennost 1939-1945*, s. 55.

²⁵⁹ Celkem bylo 17. listopadu 1939 uzavřeno 10 českých vysokých škol: Universita Karlova v Praze, Masarykova universita v Brně, České vysoké učení technické v Praze, Česká vysoká škola technická v Brně, Vysoká škola zemědělská v Brně, Vysoká škola zvěrolékařská v Brně, Akademie výtvarných umění v Praze, Vysoká škola báňská v Příbrami, Cyrilo-metodějská bohoslovecká fakulta v Olomouci, Husova evangelická bohoslovecká fakulta v Praze (Uzavření vysokých škol 17. listopadu 1939 | Fronta.cz. Druhá světová válka | Fronta.cz [online]. 1999 [cit. 07.02.2019]. Dostupné z: <https://www.fronta.cz/dotaz/uzavreni-vysokych-skol>)

²⁶⁰ Úryvek z dopisu matce z podzimu 1939 v Praze.

²⁶¹ Zápisek z *Modré knihy*, s. 140.

²⁶² Báseň si Jiří vepsal do svého deníku 17. listopadu 1939, později byla publikována ve sbírce *Cesta k mrazu*.

Jiří čím dál častěji píše své matce a prosí ji o nezbytnosti k životu či o jídlo, své strádání a stesk vepisuje do nejedné básně věnované právě ženě, která jej porodila. V těchto dnech existenční tísně se v jeho dílech také znovu objevuje motiv muže, jenž jej opouští a není zcela jasné, zda se zde jedná o jeho otce či bratra či snad o obecný motiv mužů, kteří odešli bojovat do války a kteří se již s největší pravděpodobností nevrátí.

„[...] *Jdu sadem, bojím se, kde jabloň bezejmenná / v nezměrném žalu mluví větvemi / a dolů sklání se hledajíc to, co nemá / plod neutržený / Zatřes a přimkni se, pláč uslyšíš a nářek / zatímco ošatky plné až po okraj / na cosi čekají, tak samy, bez sadaře, / jenž oči zavírá / [...]*“²⁶⁴

Jiří zřejmě stále více přemýšlí nad svým rozhodnutím neemigrovat a nad osudy svého bratra Oty v cizině, důkazem čehož může být báseň nazvaná *Takový smutný den*, kterou mladý básník věnoval Jiřímu Klanovi²⁶⁵. Báseň mimo jiné obsahuje následující verše: „[...] *Dostal jsem dopis dnes, můj přítel ještě žije, / můj přítel, bratr můj, co je mi podoben. / Ach moci říct: dost, vždyť cosi smutnější je, než družná samota, než tento smutný den. / Ty nevíš, co to je? Chodí to kolem vody, / voda to ráda má a dává tomu krev, / nu ano, deštěček, jenž sprchne na náhody, / na vlasy, na rty žen, na lásku, na rakev.*“²⁶⁶

Bližící se svátky vánoční v Jiřím vyvolávají nostalgickou náladu spojenou se steskem po domově – „[...] *stýská se mi po malém pokoji v Kutné Hoře, po dnech z počátku prosince, kdy chořoval Mikuláš, [...] po tajemství dárků, po datlích, po ficích, po oříšcích, po celém tom ovzduší trochu smutném, [...] po tom, že tam býval tatínek, který tak rád dělal radost, býval tam starší bratr, vážný, a přece trochu ještě dítě, maminka čekala na otcův úsměv a naše výkřiky štěstí [...]. [To vše] nadarmo minulo, nevrátí se to, nyní jsou vážnější věci na obzoru [...]*“²⁶⁷

Zhruba v polovině prosince dává Jiří sbohem své *Modré knize* – svému deníku, který vždy s ním oslovoval a svěřoval mu své niterné pocity. „[...] *u tohoto posledního stolečku mi máš umřít, Modrá kniho. Tvá smrt je připravena již dlouho, budeš pohřbena do nějaké zásuvky a po nějakém čase zapomenuta. [...]* Dva roky bez jednoho měsíce jsi byla se mnou a

---

²⁶³ Úryvek z básně *Listopad* později publikované ve sbírce *Cesta k mrazu*.

²⁶⁴ Úryvek z básně *Jablka* později publikované ve sbírce *Cesta k mrazu*.

²⁶⁵ Josef Lederer, jenž užíval pseudonymu Jiří Klan, byl básník, překladatel a později také hlasatel a redaktor českého vysílání v rozhlasové stanici BBC. Od r. 1939 žil trvale v Anglii. Slovník české literatury po roce 1945 [online]. [cit. 10.02.2019]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1062>

²⁶⁶ Úryvek z básně *Takový smutný den* později publikované ve sbírce *Cesta k mrazu*.

²⁶⁷ Zápisek z *Modré knihy* k 5. 12. 1939.

*tyto dva roky mi připadají dlouhé, delší než život. Co se všechno nestalo! Co jsem všechno nenašel a co jsem všechno neztratil! [...]*²⁶⁸

Vánoční svátky se v protektorátu nesly ve znamení různých přilepšení v rámci přidělového systému²⁶⁹ a v ilegálním tisku se v roce 1939 poprvé objevuje obraz představující myšlenku využití „vánočního stromečku i ke krajně nevánočnímu počínání – a sice jako nástroj k pověšení nacistických okupantů“²⁷⁰.

Jiří slaví svátky v Kutné Hoře v kruhu rodinném, nicméně souží jej stesk po Věře, která zřejmě od svých rodičů dostala zákaz trávit svátky s mladým básníkem – „[...] Tyhle vánoce budou už stejně zkažené, nic nenapišu, nic neudělám a budu se jenom těšit, až budeme zase spolu. [...]²⁷¹

V teskném období kolem Vánoc Jiří píše báseň s výmluvným názvem *Návrat*, která s největší pravděpodobností pojednává o jeho bratrovi Otovi, který je již více než půl roku v emigraci a na kterého Jiří jistě (jak již napovídá úryvek z jeho deníku výše) neustále myslí s vědomím toho, že se s ním zřejmě již nikdy neseťká.

*„[...] Vše se vrací se. Do země, do zahrady, / po schodech bolesti. / Pomalu svlékáme své lásky, které vadí, / když nemohou se unést. / [...] / Kam půjdete však vy, mé stíny malé, / na vlhkých stěnách tančící, / až světlo, vaše smrt, vám nenadále / zapálí hranici?“*²⁷²

V prosinci, po „usmrcení“ *Modré knihy* se k životu pod Jiřího perem pomalu probouzí *Žihaná kniha* – druhý z jeho dochovaných deníků.

---

²⁶⁸ Poslední zápisek z *Modré knihy* nadepsaný *Poslední slovo*, s. 160.

²⁶⁹ CIDLINSKÝ, K. *Život na příděl*, Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 87.

²⁷⁰ KOURA, P., KOUROVÁ, P. *Sto let českých Vánoc: nejkrásnější svátky v roce na pozadí "velkých" dějin*, s. 78–81.

²⁷¹ Úryvek z dopisu Věře F. psaný na konci Štědrého dne v Kutné Hoře.

²⁷² Úryvek z básně *Návrat* později publikované ve sbírce *Cesta k mrazu*.

1940

„Největší oběť je ta, která je marná.“ (F. X. Šalda, *Žíhaná kniha*)

Na začátku nového roku dostává Jiří (prostřednictvím své matky) dopis od Oty. Moc naděje, ani dobré nálady to v něm ovšem nevzbouzí – „[...] *nenapiši nic veselého. Kdybych se uměl k čemukoliv přinutit, bylo by všechno jiné a stal bych se rázem „mužem na svém místě“, „řádým poplatníkem době“, stal bych se prostě jedním z těch, kteří popřeli marnost, protože ji nepochopili*“²⁷³. Jiří přese všechno píše, dokonce dostává od přítele nový psací stroj a neúnavně pracuje na své sbírce *Cesta k mrazu*, kterou, společně s dobou práce na ní, o něco později sám charakterizuje jako „*vážnější, těžší, sychravou snažíc se přemáhat smutek ironií; takovou, kde se hravost počíná ptát sebe samé, k čemu to*“²⁷⁴. Jiří nedočkavě přemítá nad tím, co přijde po zimě, „*co by tak mohlo přijít, ne-li nové jaro*“²⁷⁵. Stejnou povahu hloubání má i báseň nesoucí totožné jméno s celou sbírkou – *Cesta k mrazu*.

„*Upustíš život, život upadne / a rozbije se. / Na malý povzdech vzdálen jemu, / který tě s láskou stiská / a s kruhem spánku kolem sebe, / jež nesmí nikdo překročiti, / upustíš život, druhá stránka dne, / vysoká noc, noc, radujme se, / jsme na krok všemu vzdálenému, / i smrt, i smrt je blízka / [...] Tu poslední, tu nejprostší, tu marnou / prosbu, již nikdo nevyplní. / Ó dej mi pohyb, smrti, slova stárnou / a hřbitovy se plní, / [...] až zastaví se čas, až ticho na vystydlém srdci bude zachvívat, / až bude otevřen, až pod očima mýma / armáda červů spatří zámek vrat.*“²⁷⁶

V protektorátu zatím vchází v platnost další vlna restrikcí vůči Židům. „Od poloviny února již Židé nemohou chodit do kin a divadel, později jsou vykázáni i z veřejných parků, zahrad a lesů. V březnu se k dosavadním nařízením přidává i povinnost mít osobní průkazy orazítkované velkým písmenem J (Jude).“²⁷⁷ Ve svém deníku Jiří vzpomíná jistou nemilou událost, kdy jej jeho přítel zavedl do vinárny a vedl s ním hovor o jeho rodném městě a kdy byl Jiří poznán lidmi, kteří se ztotožňují se zákazy danými v protektorátu obdobou norimberských zákonů a kteří jej chtěli z podniku vyštvať – „*Oblékl jsem se a odcházel.*“

²⁷³ Úryvek ze zápisu v *Žíhané knize* ze dne 13. 1. 1940.

²⁷⁴ Úryvek ze zápisu v *Žíhané knize* ze dne 27. 1. 1940.

²⁷⁵ Úryvek ze zápisku v *Žíhané knize* ze dne 27. 1. 1940.

²⁷⁶ Úryvek z básně *Cesta k mrazu* později publikované ve stejnojmenné sbírce.

²⁷⁷ DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 98.

*Ze zadu a zbaběle na mne vykřikli, naposled mé jméno, a pak jsem byl venku na mrazivé ulici, zachvívaje se únavou. Oč jde? Čím jsem se provinil, Bože?*²⁷⁸.

Dochází také k uzavírání neárijských obchodů, jak sděluje Jiřímu jeho matka: „[...] dnes přišel ve tři hodiny odpoledne český četník a nechal všechny neárijské obchody zapečetit, s ničím se nesmělo hnout, [...]. Nevím, jak dlouho budeme mít zavřeno a zda ještě otevřeme“²⁷⁹. Jediný příjem rodiny Ohrensteinovi plynoucí z prodeje střížního a galanterního zboží²⁸⁰ je rázem v ohrožení, stejně tak jako jejich další existence jakožto židovské menšiny. V dalších dopisech Jiřího matka informuje o vývoji událostí, o tom, že krámek zřejmě otevřen nebude, o tom, že je povinna zaplatit 50 tisíc korun pokuty i o skutečnosti, že v případě neuhrazení jí hrozí sedmiměsíční vězení. Na konci dubna je již o osudu obchodu rozhodnuto – čeká ho definitivní likvidace.²⁸¹

Možná právě tento okamžik Jiřího inspiroval k napsání ponuré básně metaforicky (motiv tmy přetrvávající i ve dne) vyjadřující skepsi k budoucnosti. „*Vzdálené světlo. Strach. A cosi zlého nese. / Tělo, má přetvářka, to napovídá rytmy, / jež oddalují pád. Vy zaposloucháte se / a neslyšíte nic. Jen náznak. Úzkost. Přítmí. / Promnu si oči. Bdím. A na kávové lžičce / můj spánek po kapkách čeká, až vezmu jej./ [...]* / *Vzdálené světlo. Strach. A cosi zlého nese.*“²⁸²

V polovině května se v Jiřího deníku poprvé objevuje explicitní zmínka o válce: „[...] v Evropě se lidé vraždí! Válka, smrt, válka, smrt. V této chvíli bezvolně umírají, bezvolně, nevědomky nebo poblouzněně, jakási těla oblečená do jakýchsi uniforem.“²⁸³

Možná právě v tuto dobu vzniká báseň nazvaná *Bouře*, která byla (jako doposud jediná) cenzurou (v později vydané *Cestě k mrazu*) potlačena.

„[...] *Jde bouře po tichu. Ó ticho útěchy, / oddaně čekající! / Dech úst a stromů dech překrývá jinovatka, / jež jednou vylétne tak jako z vína zátka. / Ted' mlha tancuje a padá na Čechy, / na Čechy lehce spící. / [...]* / *Ach usmívejte se a politujte vlky, / hlas jednou promluví, vylétne ze zámlky, / ach usmívejte se! Chceme být hromosvody / a vy musíte doufat!*“²⁸⁴

²⁷⁸ Zápisek z Žíhané knihy z 10. 2. 1940.

²⁷⁹ Úryvek z dopisu Jiřímu z 4. 3. 1940.

²⁸⁰ Jiřího otec krámek za značnou sumu odkoupil od strýce své budoucí manželky. (Demetz, 2010, s. 192.)

²⁸¹ Informace z matčiných dopisů Jiřímu z března a dubna r. 1940.

²⁸² Úryvek z básně *Daleké svítání* později publikované ve sbírce *Cesta k mrazu*.

²⁸³ Zápisek z Žíhané knihy z 14. 5. 1940.

²⁸⁴ Úryvek z básně *Bouře* později (v r. 1940 potlačena cenzurou) publikované ve sbírce *Cesta k mrazu*.

Důvody jsou zjevné – báseň nepokrytě vybízí k revoltě a současný protektor K. von Neurath, známý pro svou jistou umírněnost, si nemohl dovolit nárůst aktivit českého domácího odboje. „Přes veškerou snahu je pro svou údajnou schovávavost a neschopnost vypořádat se s českou odbojovou činností byl v roce 1941 nahrazen „katem z Prahy“, Reinhardem Heydrichem, který zcela zásadně prosazoval konečné řešení české otázky a na kterého byl roku 1942 spáchán atentát“²⁸⁵ (J. Orten se Heydrichovy hrůzovlády již nedožil, zemřel jen několik dní před jeho příletem do Prahy.).

V květnu se Jiří konečně dočká vydání sbírky *Cesta k mrazu*, opět pod nenáviděným pseudonymem Karel Jílek v nakladatelství Václava Petra, stejně jako tomu bylo u *Čítanky jaro*. V měsíci lásky Jiří píše báseň, která se později stane vstupní básní sbírky *Ohnice, Čí jsem*. Mladý poeta zde vyjadřuje svůj vztah a porozumění vůči nejběžnějším předmětům, které jej obklopují. Uprostřed kruté reality okupace tak Jiří hledá vnitřní krásu věcí kolem sebe a pátrá po porozumění způsobu lidské existence skrze přírodu.

„[...] Čí jsem? / Jsem malých oblych věcí, / jež nepoznaly hran, / jsem zvířátek, když hlavu věsí, / a mraku, když je potrhán. / Čí jsem? / Jsem bázně, jež mne bere / do prstů průsvitných, / králíčka na zahradě šeré, / jenž zkouší si svůj čich. / Čí jsem? / Jsem zimy tvrdé plodům / a smrti, chce-li čas, / jsem lásky, s níž se míjím o dům, / dán za jablka červům napospas.“²⁸⁶

Z května a června pochází také Jiřího tvorba, která je později umlčena cenzurou a nedostane se tedy do okruhu širšího čtenářstva, nicméně rozhodně stojí za zmínku. Jedná se o dvě básně celkem přesně reflektující válečné hrůzy i postoje Západu.

„Oblaka krví posedlá, / oblaka, koně bez sedla, / plují a plují nad bojišti, / kde kdosi sklídl všechno příští. / Na kraji jeden chlapíček / bez nohou, bez úst, bez víček, / rukama drolí ještě hlínu, / jež pije hnědou kalužinu. [...]“²⁸⁷

„Smrt sejme helmici a už ji nenasadí / a setře z čela pot / a pušku hluboko do měkké země vsadí. / Ať vydá plod! / Ach smutné ovoce, nesmírně zalévané, / kdo si tě natrhá? / Ošklivý kohoutek, od věků na čekání, / zlověstně kokrhá [...]“²⁸⁸

Přesně rok od odjezdu bratra Oty si Jiří zapisuje do *Žíhané knihy*: „První z červivých měsíců započal, píšu to proto, že před rokem odjel bratr s J. a že nevím, jsou-li živi, nejsou-li mezi

²⁸⁵ ČERNÝ, V. *Skuteční vládcí protektorátu.*, Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 26.

²⁸⁶ Úryvek z básně *Čí jsem* později publikované ve sbírce *Ohnice*.

²⁸⁷ Úryvek z básně *Ztracený voják* později publikované ve sbírce *Ohnice*.

²⁸⁸ Úryvek z básně *Západ* později publikované ve sbírce *Ohnice*.

*oněmi miliony umírajících tam na západě*²⁸⁹. O několik dní později, patrně stále v zajetí představ o osudu bratra a jeho židovského přítele a spoluemigranta, Jiří své přemítání vkládá do slov následující básně: „[...] *A přece ještě vzpomenu si / na úsměv, plný něžné rosy. / Je tichý, zná mne nejlépe. / Až jednou zima zaklepe, / ta bez sněhu a bez ledu / a bez soucitných pohledů, / uvidím zase úsměv ten. / A zemřu s ním. Ne samotén*“²⁹⁰.

V červnu Jiří úspěšně skládá závěrečné zkoušky třetího ročníku na konzervatoři, o kterých pravděpodobně tušil, že budou jeho definitivně posledními, a může se tedy těšit na prázdniny, které (jak je patrné z téměř dennodenních dopisů Věře) tráví ve své rodné Kutné Hoře. Právě v této době návratu do míst svého mládí Jiří píše řadu básní, ve kterých převažuje něžný milostný a důvěrný tón zejména k věcem, do jejichž světa se básník vcitíuje. Velice častá je zde i personifikace, jako by Jiří chtěl ve svém univerzu věci najít to, co mu v reálném světě chybí.

„Potkal jsem studánku a oči jsem si omyl. / Pln plískanic a malých trápení / potkal jsem studánku. A vše byl náhle / omyl, / který se v pravdu promění / [...] / Potkal jsem studánku a řekli jsme si více, / než lidé říci mohou si. / Pak, když jsem odcházel od této křtitelnice, / usmíval jsem se na husy.“²⁹¹

Ústředními motivy jsou harmonie, čistota, návrat do dětství, mnoho z těchto básní je také věnováno osobě maminky. Současně jsou tato díla plná ztráty mladických iluzí.

*„Jsi cizí. Za tou strašnou stěnou. / Mé vzpomínky. Tam. Pro jinam. / A pro jinde. A na zapřenou. / A k narozeninám. / [...] / Svobody, myslím. To jsou mříže? / A ty? Co píšeš? Pro jinam? / A pro jinde mé živé tíže? / A k narozeninám? ”*²⁹²

„Prosím tě, mlč. A neptej se mne. / To bzučí moucha a ne zpěv. / Lež, tiše lež. Tvé dráčky jemné / nestačí na rakev. / Zítřka mi bude jednadvacet. / Proto však nejsi ty. / Neumím brát. Neumím vracet. / Jsem jako zašitý.“²⁹³

Prázdniny pro Jiřího neznamují jen návrat do míst prostých dětských let, ale také novou zkušenost s lidskou záští, již si v deníku zaznamenává takto: „*Dnes, 26. července, jsem se poprvé seznámil tváří v tvář s tou hrůzou, již se děším už tak dlouho. Skončilo to zatím dost nevinně, jak se zdá, a jenom rozrušením. [...] Jakého červa to nasadil Bůh do srdce těm, kteří*

²⁸⁹ Zápisek ze Žíhané knihy z 2. června 1940.

²⁹⁰ Úryvek z básně *Cvičení v šeru* později publikované ve sbírce *Ohnice*.

²⁹¹ Úryvek z básně *Potkal jsem studánku* později publikované ve sbírce *Ohnice*.

²⁹² Úryvek z básně *Co mi řekl kanárek* později publikované ve sbírce *Ohnice*.

²⁹³ Úryvek z básně *Co jsem odpověděl kanárkovi* později publikované ve sbírce *Ohnice*.

udávají?“²⁹⁴ Střet s udavači, které s určitou pravděpodobností mohl Jiří považovat za své přátele či známé (ve svých deníkových zápiscích se nejednou zmiňuje svou obavu ze zrady ze strany přítele), Jiřího patrně inspiroval k sepsání básně *Podzim*. „*Ach dnes mne duše tlačí / a nemohu již dál. / Hrám na varhany. Pláči. / Nestačím na pedál. / Něco mi vyprávěli. / Něco jsem neslyšel. / K příkrému nepříteli / pro zradu jsem si šel. / Pro zradu, ano, matko. / Nádherná smrt v ní jest / změněna ve princátka / opilých slz a gest [...]*“²⁹⁵

Nastalá situace má neblahé pokračování a v září je Jiří i „jeho „soukmenovci“ vyloučeni ze škol“²⁹⁶, současně dochází k vydání soupisu závadné literatury, který obsahoval „1352 domácích i zahraničních autorů a 1894 titulů; [...] v roce 1941 vyšel dodatek, který obsahoval 163 autorů se 184 tituly, zcela zakázán byl Edvard Beneš, Jaroslav Hašek či Karel Poláček“²⁹⁷. „Česká inteligence znamenala v očích nacistů pro česko-německou spolupráci velkou překážku, a z tohoto důvodu musela být nutně významně omezena. Obyvatelé protektorátu, stejně tak jako knihovny se ze strachu mnohdy sami zbavovali českých knih, knihkupci zase odmítali takové knihy prodávat. Záříjová vyhláška současné poměry ještě vyostřila uložením povinnosti vydavatelům předkládat veškeré tiskoviny k prohlídce.“²⁹⁸

Z dopisů, které Jiří v tomto období posílá Věře jsou již cítit náznaky jeho vzrůstající nedůvěry k ní, patrně pramenící z pochybností o něm samém: „*Toužím po V., chtěl bych ji vidět a bolestně sním o jejím doteku. [...]* *Nic neumím. Jsem malý básník. Cítím to v celém těle.*“²⁹⁹ Zřejmě právě současný neutěšený stav Jiřího vztahu k Věře je zachycen v básni, která později dala jméno celé sbírce, *Ohnice*.

„*Vedeš mne po lukách, ten šíp mne / neporaní, / vylétne do výše, do předalekých výšek, / kde plují obláčky, oblé a plné strání / odkvetlých pampelišek. / [...]* *Vedeš mne po lukách vypjatých doširoka, / jsou jako cikánka z hlíny a ze zlata, / jsou jako zajíček, pestrá jako brokát, / jako symfonie trav, hudba, ta devátá... / Jsou tvé? Ach ano, tvé, ty mi je přece / dáváš, / ty, již jsem putoval ze všeho nejvíce. / Hořím! Jsem v plameni! Uhas mne, rány / zavaž! / Za klásky zbytečná vadnoucí ohnice.*“³⁰⁰

---

²⁹⁴ Zápisek v *Žíhané knize*, s. 261.

²⁹⁵ Úryvek z básně *Podzim* později publikované ve sbírce *Ohnice*.

²⁹⁶ Zápisek v *Žíhané knize* z 14. 8. 1940.

²⁹⁷ SOCHOVÁ, M. *Pero jako zbraň*, Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 116.

²⁹⁸ SOCHOVÁ, M. *Pero jako zbraň*, Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 116.

²⁹⁹ Úryvek ze zápisku v *Žíhané knize*, s. 249.

³⁰⁰ Úryvek z básně *Ohnice* později publikované ve stejnojmenné sbírce.

Své prázdninové odloučení od Věry i její (domnělé) ochlazení Jiří reflektuje v básni *Ranění*, kterou označuje „za syntézu všech padesáti dní a osmi neděl [odloučení], za syntézu vši své bolestné touhy“. „[...] Duše má, jsi náhle bezvětrná. / Jako kámen padlo ticho do mlýnů. Ztratil jsem jak zbloudilá srna / otčinu. / Do hran narážím a na odplatu / bolestně a věrně myslívám, / ale svoji Achillovu patu / v srdci mám.“³⁰¹

Kromě vyloučení ze školy začínají Jiřího trápit i otázky týkající se jeho budoucnosti jakožto básníka, v této chvíli jej také rmoutí nejistý osud sbírky *Ohnice*:“ [...] dozvím se, že na mou sbírku *Ohnice* již nakladatelství nereflektuje vzhledem k novinovému útoku a jiným věcem, o kterých zatím ještě ani nevím, nebudu mít kde bydlet, kde jíst, budu hostem, [...] za několik dní se asi vrátím, abych...abych co? Abych byl poslán kamsi do neznáma a ke smrti?“³⁰²

Na konci srpna se k dosavadnímu pocitu zmaru ze ztráty možnosti dále studovat, přidružuje i Jiřího stále častější zoufání si nad stavem krásného města, do kterého se kdysi tak toužebně přál stěhovat a strávit v něm spoustu plodných uměleckých let: „*Praho, jak jsi mi cizí! Vyměnili tě, zatímco jsem byl pryč, přebarvili tě, zavázali ti oči* [...]“³⁰³.

Současně se vytrácí i Jiřího pocit sounáležitosti k některým pražským umělcům a zcela jednoznačně si začíná uvědomovat to, jakým břemenem se pro Věru kvůli svému židovskému původu stává. Právě v tomto období, kdy Jiří stíhá nejen zaměstnání, ale i bydlení, se počíná prohlubovat krize jejich vztahu, která vyvrcholí na jaře následujícího roku.

Nadto Jiřímu působí starosti stále častěji se objevující články ve *Vlajce*³⁰⁴ – „*Ráno přišel dopis od strýčka, v němž mne upozorňuje na útok ve Vlajce, nevím zatím, oč jde a co se může stát. Může jít o tolik věcí!*“³⁰⁵

O Jiřího stále se stupňujícím pocitu vydědění a tristním postavení Židů ve společnosti ostatně svědčí jeden z mála faktografických zápisků v deníku nadepsaný *Zákazy*, který je následován výčtem zakázaných činností, které se Jiřího dotýkají.

„*Nesmím vycházet z domu po osmé hodině večerní. Nesmím si najmout samostatný byt. [...] Nesmím chodit do vináren, kaváren, hostinců, biografů, divadel a na koncerty, kromě jedné nebo dvou kaváren, pro mne vyhrazených. Nesmím chodit do parků a sadů. [...] Nesmím se*

³⁰¹ Úryvek z básně *Ranění* později publikované ve sbírce *Ohnice*.

³⁰² Zápisek z *Žíhané knihy* k 23. 8. 1940.

³⁰³ Zápisek ve *Žíhané knize* k 27. 8. 1940.

³⁰⁴ *Vlajka* bylo malé československé nacionalistické a z části i fašistické hnutí a stejnojmenný časopis. V době německé okupace se z *Vlajky* stala kolaborantská organizace. (Nakonečný, M., 2001, s. 10.)

³⁰⁵ Úryvek z dopisu Věře F. z 16. 8. 1940.

vzdalovat za obvod Prahy. [...] Nesmím hrát divadlo a být jakkoli jinak veřejně činný. Nesmím chodit do jakékoli školy. [...]“³⁰⁶

Absurditě smýšlení o Židech je v Jiřího denících věnován stále větší prostor a mladý básník často konzultuje svá trápení s Bohem – „[...] Ohluchl jsi již také, anebo jsi nadobro odvrátil zrak od této pročervavělé planety? Nezapomeň, že i ona patří k tvým dílům!“³⁰⁷

V prosinci již Jiří plně upadá do těžké deprese způsobené zejména izolací a vědomím, že Věru zřejmě co nevidět navždy ztratí. V básni, která uzavírá sbírku *Ohnice*, je snad nejvíce patrný Jiřího přerod s největší pravděpodobností zapříčiněný silícími restrikcemi vůči židovské menšině a vyhlídkou neměnné budoucnosti. *Poslední báseň* odráží Jiřího pocit odcizení se celému světu a realitě pramenící z nucené izolace, která nevyhnutelně vede k přijetí údělu osamocené hrdiny.

„Dokola samá tma a nikdo nepřichází. / Náhle je vše jak před lety. A hle, / zase tak křivě dívám se a zase mne / tak mrazí / mé srdce vyprahlé. / Rukama hlavu pochovám. Vzlyknu. Leč / z mého hrdla / už výkřik nepřijde. Jen stín, / stín hlasu dávného jako louka mrazem / ztvrdlá, / stín, s nímž se lopotím. / [...] / Vinen jsem za vůni, která voní, / za marnou touhu po otci, / za verše, ano, vím, za lásku, již jsem ztratil, / za stud a za ticho a za zem plnou běd, / za nebe, za Boha, jenž dny mé přísně zkrátil / v mrtvý ráj na pohled [...]“³⁰⁸

Na podzim, s velikou pravděpodobností v polovině října, vzniká celkem spontánně (za pouhé dva týdny) Jiřího skladba *Jeremiášův pláč*, která je věnována jeho bratrovi Otovi. Název odkazuje k starozákonnímu textu *Knihy Pláč*, jejíž autorství je připisováno proroku Jeremiášovi. Celá skladba odkazuje k vyhnání židovského lidu a jejich poslání do otroctví. Jeremiášovo zoufalství viditelně prostupuje duší mladého básníka nuceného žít v sevření norimberských zákonů, současně zde vyjadřuje pocit sounáležitosti se svými bratry. Stejně tak jako Jeremiáš i Jiří oslovuje Boha, nicméně ten dialog odmítá a zůstává nadále mlčícím.

„[...] Já jsem ta země Tma, dal jsi jí kameníčko, / dal jsi jí holou stráž a smrt a močály, / dal jsi jí oko dne a nedal jsi jí víčko / pro její temnotu. A matky počaly. / [...] / A světla nebylo. To světlo, Pane, zhaslo. / A slunce spálil mráz, všemocný vypínač. / A zablí všichni tví a jejich těly tráslo / nesmírné vzlykání, veliký vnitřní pláč. / [...] / Jaké to procházky, jaké to putování! / Na proplakaný stud bolesti měřící. / Na vločku volnosti oceán zlého tání. / A já jsem země

³⁰⁶ Zápisek ze *Žíhané knihy* k 27. 10. 1940.

³⁰⁷ Zápisek ze *Žíhané knihy* z října, s. 300.

³⁰⁸ Úryvek z básně *Poslední báseň* později publikované ve sbírce *Ohnice*.

*Tma, jsem tvá, / jsem věřící. / [...] / Ó přísný Pane můj, prchlivý Bože hrůzy, / to otbě platil zpěv, jenž chvíli zastavil, / chvíli, k níž krácel jsem bolestiplnou chůzí, / a věky harcoval a s vesmírem se bil [...].*³⁰⁹

Jiřího zoufalství graduje v období Vánoc, které má již navěky spjaté s idylkou nenávratných dní svého dětství, což je nadto umocněno tím, že je mu upřeno opouštět Prahu. V prosinci dává Jiří sbohem *Žíhané knize*, aby mohl svými zápisky probudit k životu *knihu Červenou*.

---

³⁰⁹ Úryvek ze skladby *Jeremiášův pláč*, která byla publikována v r. 1941.

1941

„Dospět znamená zažít, že člověk nemá matky, ale bdí samotný v noční temnotě.“ (Halldór Laxness, Červené kniha)

Nový rok se v Jiřího životě nese ve znamení již dlouhotrvající partnerské krize, která vrcholí v březnu 1941: „[...] *Nepotřebuji ničeho! To jsem Ti chtěl napsat: ani Tvých dopisů, ani Tvé něhy, ani Tvé účasti na čemkoli, co dělám.* [...]“³¹⁰. Vztah Jiřího s Věrou dochází definitivního konce někdy v červnu 1941 a není prost Jiřího zášti vůči Věřině umělecké kariéře: „[...] *Spaluj se dál svou ctižádostí, Narcistko*“³¹¹. Ostatně o marnivosti Narcisky se Jiří zmiňuje ve své *Sedmé elegii*, můžeme tedy snadno vyvozovat to, kým byl Jiří při psaní inspirován; přičemž motiv zklamání z milostného vztahu rezonuje v rámci více básní ze sbírky *Elegie*.

Elegie, tedy žalozpěv, je žánr vnitřně spjatý s utrpením a zánikem. Jiří se ve svých *Elegiích* snaží vyrovnat se strachem a osamocením; loučí se s věcmi, které pro něj vždy hrály významnou roli, a které jsou jeho připomínkou „dávných časů“. Ostatně sám Jiří se svěřuje své *Červené knize* o ztrátě všeho: „*Ztratili jsme své domovy, ztratili jsme své iluze domovů [...]. O čem můžeme říci, že nám patří? Patří na nás hrůza, odevšad, z koutů i z širých prostor*“.³¹² V *Elegiích* se již Jiří nepokouší o dialog s Otcem-Bohem, ale útočí na něj a otevřeně jej obviňuje. Mladý básník ztrácí sám sebe, svoji identitu i své vzpomínky na dětství, které se mu zdají již neuvěřitelně vzdálené, přestože realita jeho dětských let se mu jeví skutečnější než současný bídny stav společnosti, kterou (jak již několikrát zmínil ve svých denících) považuje za prohnitou a úskočnou. Smrt tvoří nosné téma poslední Jiřího sbírky jako svědectví temnoty světa opuštěné Bohem.

„[...] *Myslím, že nezmizela tvoje báseň, / je ještě ve mně, mohl bych ti říci / několik veršů z ní a pousmát se, / jak dobře jsem si uměl pamatovat. / Odcházím nyní ze svých elegií, / loučím se s nimi těžce, [...] Nu ano, sbohem, za děj bolesti té, / jejímiž mistry chtěli jsme se státi, / vědomí konce беру, neboť končí, / vchod otevírá mladší sestře, / aby teď ona chopila se žezla / a jala se náš život formovati.*“³¹³

---

³¹⁰ Úryvek z dopisu Věře F. z 25. 3. 1941.

³¹¹ Úryvek z dopisu Věře z 2. 6. 1941.

³¹² Zápisek v *Červené knize* z jara 1941.

³¹³ Úryvek z básně *Devátá* v r. 1946 publikované ve sbírce *Elegie*.

Mezitím dochází v protektorátu k zatčení dvou členů odbojové skupiny Tři králové – J. Balabána a J. Mašina³¹⁴, což muselo jistě otřást každým, kdo s odbojem, byť jen sympatizoval. Můžeme tedy předpokládat, že Jiří byl touto zprávou taktéž citelně zasažen a že pro něj mohla být dalším důkazem neměnné mizerné budoucnosti.

V létě, jak je patrné z dopisů matce, se Jiří dostává do absolutní izolace – již nechodí ani do redakce, kde ještě částečně směl pracovat. V jeho denících se začínají stále častěji objevovat doklady střetů s nacistickou perzekucí: „[...] *Jsem oslovován členy tajné policie pro nic a za nic, přijdu domů, mám tam balík s rozbitými věcmi [...]*“³¹⁵. Tyto útoky vrcholí článkem v 30. čísle časopisu *Árijský boj*, v němž vyjde „[...] *sprostý útok na Karla Jílka, s velmi podrobnými pitomými údaji o celé naší rodině*“³¹⁶.

Mezi posledními Jiřího zápisky v denících se objevují i dvě básně, které by mohly být označené za „prorocké“ – vyskytují se v nich totiž slova, kterými by mohla být definována Jiřího tragická smrt.

„[...] *Ty bolesti, jsi měkká jako dlaň, / kterou mne kdysi matka hladívala, / venku je vítr, já jej slyším, vstaň, / je mi tě málo, málo jsi mne rvala, / je křižovatka, z níž se může jít / buď oklikou, či přímo přes mrtvoly. / Kudy mám jít? / Nevím, kde je klid. / A srdce, náhle přesvědčeno, volí!*“³¹⁷

„[...] *Ach, kéž ještě chvíli mohu / dívat se na oblohu, / která rudnout počíná, / ať se slaví hostina, / v níž mi volnost víno podá, / ať mi lože nerozhlodá / to, co jsem chtěl zašít / lety dvaadvacíti!*“³¹⁸

Ve stejný den, kdy si Jiří zapsal do svého deníku poslední báseň, si šel ven koupit ke stánku cigarety. Přešel křižovatku k trafice, ale zjistil, že má zavřeno. Otočil se tedy a chtěl se vrátit na druhou stranu vozovky, vtom však uslyšel volat trafikanta, že už má otevřeno; aniž by se rozhlédl, rozběhl se zpět a skončil rovnou pod koly rychle jedoucího sanitního vozu německého Červeného kříže, který jej ještě dlouhé metry vlácel za sebou.

Jiří zemřel v nemocničním zařízení určeném pro Židy 1. září 1941.

---

³¹⁴ ČERNÝ, V. *Bojovali proti nacistům.*, Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 35–37.

³¹⁵ Zápisek v *Červené knize* z dubna 1941.

³¹⁶ Zápisek v *Červené knize* ze srpna 1941.

³¹⁷ Úryvek z básně zaspané v *Červené knize* k 28. 8. 1941.

³¹⁸ Úryvek z básně zapsané v *Červené knize* k 29. 8. 1941.

Krátce po jeho smrti se vlády v protektorátu ujal Reinhard Heydrich; na židovské obyvatelstvo byla uvalena klatba v podobě povinnosti nosit Žlutou hvězdu viditelně upevněnou na šatech³¹⁹; v polovině října začalo docházet k systematickým deportacím³²⁰, kterých nebyla ušetřena ani Jiřího rodina.

Pokud pozorně sledujeme Jiřího život vydědence, cizince ve vlastní (a tolik milované) vlasti, cenzurou stíhaného umělce, který se nejvíc ze všeho toužil stát básníkem, musíme zákonitě začít uvažovat nad možností Jiřího dobrovolné smrti. Ostatně, několik okolností takovéto teorii značně nasvědčuje – například jeho preciznost týkající se celé jeho tvorby. Zarážející může být obzvláště fakt, že za sebou nezanechal jediné nedokončené dílo nebo podivná volba slov v jeho poslední, v deníku zaznamenané básni. V neposlední řadě je nutné vzít v úvahu jeho aktuální duševní rozpoložení, které je patrné zejména v tvorbě zahrnující sbírky *Jeremiášův pláč* a *Elegie* (které lze považovat za básníkův testament) – ztráta postavení, potažmo důstojnosti, životní lásky, přátel, bratra i matky, nucená izolace, stupňující se útoky v tisku, cenzura jeho básní a pozdější absolutní vyloučení z kulturního života, to vše jistě mohlo mladého básníka dohnat k tak zoufalému činu jakým je sebevražda.

„V roce 1942 byl systém řízení kultury dokonán v podobě založení státního úřadu pro literaturu, sekce písemnictví Ministerstva lidové osvěty [...].“³²¹ Součástí regulace byl samozřejmě vznik tzv. „evidence spisovatelů a básníků“³²² [...], z jehož „kartotéky byli samozřejmě vyřazeni tvůrci neárijského původu, emigranti či osoby nepřátelské Říši“.³²³

Restrikce se netýkaly pouze vydávání děl, ale také jejich šíření – literatura židovských autorů nesměla být vydávána, prodávána ani půjčována. Po atentátu na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha se kruté represe nevyhnuly ani kulturní obci – mnohá díla nemohla vyjít, jiná se dočkala velice hrubého cenzurního zásahu. Literáti tak byli okolnostmi donuceni „tematizovat samotný jazyk či využít jazyk jako nositele jiného než primárního sdělení“³²⁴ – není tedy divu, že se právě protektorátní tvorba vyznačuje nemalým množstvím jinotajů, symbolických obrazů, podobenství či analogií.

Ústředním tématem české literatury z let 1938-1945 se jednoznačně stala Mnichovská zrada a následná okupace; velice inspirativní postavou byla Božena Němcová, dalším typickým

³¹⁹ SEDLÁKOVÁ, D. *Vyhlazení Židů a Romů.*, Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 81.

³²⁰ ČERNÝ, V. *Za svobodu vlasti.*, Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život, s. 51.

³²¹ ANTOŠÍKOVÁ, Lucie, ed. *Zatemněno: česká literatura a kultura v protektorátu*, s. 22.

³²² Jehož pravděpodobný vznik je datován již k roku 1939. Antošíková (2017, s. 22.)

³²³ ANTOŠÍKOVÁ, Lucie, ed. *Zatemněno: česká literatura a kultura v protektorátu*, s. 23.

³²⁴ VELČOVSKÝ, Václav. *Čeština pod hákovým křížem*, s. 203.

rysem protektorátní literatury byly národopisné tendence a oslavy symbolů češství. „Poetové se velice často ve svých dílech dotýkali politických událostí z let 1938–1939 [...], přičemž jejich role v rámci veřejné interpretace událostí spojených s okupací byla klíčová a dopad na obyvatelstvo rozsáhlý [...]; jejich tvorba se stávala součástí politického diskursu, nicméně postupem času se právě ono vyjadřování angažovaných postojů stávalo čím dál tím víc nebezpečnější“.³²⁵ Jazyk, jakožto symbol jednoty obyvatel a jejich příslušnosti k národu, „se stal tématem či motivem děl většiny kanonických českých básníků, například Vladimíra Holana, Františka Halase, Františka Hrubína, Josefa Hory, Vítěslava Nezvala, Jaroslava Seiferta, S. K. Neumanna, Fráni Šrámka a dalších [...]; velice specifická je tvorba právě Jiřího Ortena, který ve svých intimních a něžných, ale trýznivých básních často vyjadřoval víru v moc jazyka, který v těžkých dobách dokáže národ sjednotit“.³²⁶ „Osoba básníka se tak dokonce stává v očích čtenáře uchraničem jazyka.“³²⁷ Vyjma jazyka je také „pravda opakovaným tématem protektorátní tvorby [...], a stává se tak jedním z kritérií k určování hodnoty básně“.³²⁸ Dále pak především „avantgardní smyslové prožitky a umělecké výboje jsou nahrazeny hledáním podstat – národních, mystických, existenciálních či metafyzických [...]; klíčová slova avantgardy „nový“ a „doba“ jsou nahrazena „člověkem“ a „úzkostí“ [...].“³²⁹

---

³²⁵ Tamtéž, s. 202–203.

³²⁶ VELČOVSKÝ, Václav. *Čeština pod hákovým křížem*, s. 208.

³²⁷ KOŽMÍN, Z., TRÁVNÍČEK, J. *Na tvrdém loži z psího vína: česká poezie od 40. let do současnosti*, s. 40.

³²⁸ ANTOŠÍKOVÁ, Lucie, ed. *Zatemněno: česká literatura a kultura v protektorátu*, s. 172.

³²⁹ KOŽMÍN, Z., TRÁVNÍČEK, J. *Na tvrdém loži z psího vína: česká poezie od 40. let do současnosti.*, s. 12., s. 25.

8 Praktická část – Závěr

„Žil jsem v čase velikého stmívání světa, na to ať nikdo z lidí nezapomene, až mne jednoho dne potkají!“ (Jiří Orten, zápisek z Žihané knihy, 2. června 1940)

Odkaz Jiřího Ortena žije v intencích provázanosti literárních a neliterárních artefaktů. Pozornost v rámci interpretace byla věnována zejména zasazení díla do kontextu jeho vzniku na základě studia soudobých neliterárních artefaktů, dochovaných pozůstatků symbolizujících dobu jejich vzniku. Nedílnou součástí takového snažení je samozřejmě (ne vždy zdařilá) intence očistit dílo a potažmo i autora samotného od předsudků, které k němu v rámci interpretačních procesů přilnuly. Jiří Orten se opravdového uznání dočkal až po dlouhých desetiletích – komunistický režim s jeho osobou zacházel zhruba stejně bezohledně jako to činili nacisté. Nicméně fakt, že většina jeho básní (zejména díky pomoci přátel v tisku) vyšla v době Protektorátu prosta cenzurních zásahů, může bez větších pochybností znamenat, že je skrze ně dokonale zachycena atmosféra doby. Ostatně poezie může být bez nadsázky označena jako nejautentičtější svědectví doby – básně jsou odrazem duše autora v podobě akumulované energie a vášně soustředěné v relativně krátkém psaném úseku. Básně nejsou ničím jiným než odrazem autorových nejniternějších pocitů a odráží tak nejzazší kouty jeho duše. A odráží-li poetovu duši, musí nutně odrážet i duši doby, jelikož každá bytost podléhá své vlastní historičnosti a stává se nutně součástí své dějinné periody, ze které nemůže být vyčleněna. Jiřího Ortena jsme se snažili ukázat jako obyčejného mladého muže, který byl ovlivňován nejen dobou, ale i vlastními zkušenostmi a zážitky, které měly beze sporu svůj podíl na formování jeho básnického génia. Jiří Orten žil a tvořil v „čase velkého stmívání světa“ a jeho život, zejména několik posledních pár dní před jeho smrtí, bude zřejmě již navždy zahalen rouškou tajemství. Sám J. Orten po sobě pro své budoucí badatele zanechal dvojaké indicie – jednak skryté odkazy k jeho, ne úplně obvyklé, smrti, jednak kompletně dokončené dílo, tedy důkazy svědčící pro verzi dobrovolného odchodu. Na druhou stranu je z jeho zápisků, dopisů i básní patrné, že jej tento „čas velkého stmívání“ nepokořil a že se ještě nechtěl s životem rozloučit.

Snažili jsme se vzít v potaz veškeré důležité fragmenty jeho života, které by mohly mít vliv na interpretaci jeho pozůstalosti, která tvoří část diskurzu historie. Historie, která vždy něco zcela záměrně upřednostní a jiné zamlčí.

9 Závěr

Poezie Jiřího Ortena není pouze uměním pro umění (její mimoestetické záměry jsou zjevné), ale sloužila, a to zejména autorovi samému, pro osobní útěchu, o čemž svědčí především jeho tendence navazovat kontakt – laskavé oslovování deníků i čtenáře, častý je i dialog s živými i neživými věcmi v jednotlivých básních. Pokud chceme porozumět tvorbě Jiřího Ortena, musíme ji nutně interpretovat ve spojitosti s dobou, v níž se zrodila. Tato konfrontace s dějinným prostředím jejího vzniku však nevyklučuje řadu problematických aspektů, na které jakožto interpreti nevyhnutelně musíme narazit, a o kterých bude více pojednáno níže.

Jiří Orten si posmrtně vysloužil označení „existencialisty přesto, že tvořil nezávisle a francouzskými existencialisty se podle všeho neinspiroval“³³⁰, otázkou však zůstává, zda mohla v letech 1938–1945, kdy byl národ rozhořčen zradou nejen vlastních vládnoucích elit, ale také západních spojenců; kdy byl potlačován jakýkoli akt vlastenectví; kdy lidé žili v neustálém strachu z neklidných zítřků, nacistické okupace a kdy byla většina nežádoucích kulturních projevů násilně potlačována, literatura vykazovat rysy nezabývající se otázkou vlastní existence. Přičemž zmíněná otázka existence je, alespoň v díle J. Ortena, spojována nejen s pesimismem, hledáním a nenacházením, ztrátou a zmarem, ale také s úpěnlivou a upřímnou touhou žít. Existence jako taková je vskutku zásadní otázkou české literatury, a to zejména ve smyslu zachování sebe samé – „existence zde není šifrou ani symbolem, ale konkrétní událostí, odhadem vlastní situace v labyrintu reality“³³¹. Naší snahou však nebylo představit Jiřího Ortena jako tragicky zemřelého existenciálního básníka židovského původu, ale zejména jako předčasně vyspělého, citlivého, milujícího a milovaného muže v jeho každodennosti.

Dochované deníky J. Ortena sice nelze považovat za kroniku společenských událostí dobové reality, neobsahují ani faktografické záznamy o něm samém – ve velké míře se jedná o citové reflexe³³². Nicméně Ortenův odkaz lze bez nadsázky považovat za kroniku doby, a je ke

---

³³⁰ DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*, s. 195.

³³¹ KROUTVOR, Josef. *Potíže s dějinami: eseje*, s. 109.

³³² ZÁVADA, V., *Životopisná poznámka*, ORTEN, Jiří a Zdeněk ORNEST. *Sám u stmívání: básníková korespondence s matkou, doplněná básněmi, prózou, výpisky z deníků a citáty*, s. 160–161.

zvážení, zda by bylo možné poezii takto citelně spjatou s dobovým kontextem vykládat na základě jiného interpretačního přístupu, či lépe, jaký by byl výsledek takového snažení.

Hledání struktur v rámci děl Jiřího Ortena je spojováno zejména s otázkou tragických okolností jeho smrti – počínaje shledáním, že „slovo „smrt“ je nejfrekventovanějším slovem vyskytujícím se v knižním vydání Ortenových deníků“³³³, konče básníkovými výroky, kterými jako by předjímal svoji smrt; ortenovská badatelka Marie Rút Křížková dokonce konstatovala podivnou shodu mezi výpověďmi týkajícími se smrti a básníkovým vlastním životem.³³⁴ I v takovémto případě je nicméně nutné vzít v úvahu okolnosti vzniku díla a zamyslet se nad tím, zda básník zaznamenával myšlenky na vlastní smrt, či spíše obraz doby, jehož byla smrt nedílnou součástí a mladý poeta s ní mohl přicházet do „kontaktu“ velice často, přesto, že ve svém deníku píše následující: „*Co vím o smrti? Skoro nic, vlastně jsem ještě nikdy doopravdy neviděl mrtvolu. [...] Ale není třeba vidět.*“³³⁵

Záměrem této práce bylo ověření univerzálnosti konceptu nového historismu v prostředí české protektorátní poezie s důrazem na problematické aspekty interpretace. V závěru je tedy především nutno konstatovat, že se nám nepodařilo vyvarovat nejednomu z problematických aspektů vyplývajících z užití metod novohistorické interpretace textu.

Pravděpodobně nejobtížnějším se zdá být vypořádání se s „pojetím kultury jako textu“, což umožňuje autorovi výkladu relativně volnou ruku při výběru relevantních textů zosobňujících dějiny. Tento výběr se však celkem nutně musí obrátit v jistou konstrukci historie a z toho plynoucí upadání do spekulativní formy výkladu je v podstatě nevyhnutelné, nicméně dalo by se ospravedlnit užitím představivosti autora, která má za úkol uvést do chodu čtenářovu obrazotvornost. Otázkou však zůstává, v jaké míře je ve výkladu častá záměna představivosti a spekulace.

Za problematický aspekt studia dějin a kultury můžeme považovat také práci s relativně blízkými historickými fakty, o kterých nadto existuje značné množství historiografických materiálů a my se tak snadno dostaneme do obtíží plynoucích z toho, že čím více toho o minulosti víme, tím je těžší dosáhnout jejího zobecnění, a ještě těžší je oprostít náš výklad od ideologičnosti a nestavět některá díla na úkor jiných, protože naše touha poznat minulost vskutku pramení vesměs z tužby ochočit si minulost a potvrdit tak současné struktury

---

³³³ KOVAŘÍK, Petr. *Literární mýty, záhady a aféry: otazníky nad životy a díly českých spisovatelů*, s. 188.

³³⁴ KOVAŘÍK, Petr. *Literární mýty, záhady a aféry: otazníky nad životy a díly českých spisovatelů*, s. 188.

³³⁵ Zápis v *Žíhané knize* k 19. 7. 1940.

zaměření se na jedince. Z tohoto důvodu jsme se v rámci interpretace snažili ukázat osobu J. Ortenu v kontextu jeho sociální energie v rámci dějin.

Nevyhnutelně se také potýkáme s otázkou našeho dějinného vědomí a přesto, že se snažíme dílo zasadit do původního kontextu jeho vzniku, máme tendenci jej stále posuzovat v mezích naší politické situace a současného výkladu Protektorátu Čechy a Morava a Druhé světové války. V této souvislosti můžeme zmínit, nejen v mediálním prostoru, stále rezonující otázky odsunu sudetských Němců, historickou vinu Německého národa či problém Holokaustu. Předkládaná problematická témata se jistě nedají vykládat (ani s dostatečným odstupem od dané dějinné epochy) bez jisté dávky emocí, či dokonce patosu, nadto je s nimi často neuvážlivě nakládáno a stávají se tak zbraní v rukou „vítězů, kteří píší historii“.

Zásadní přínos nového historismu lze spatřovat zejména ve snaze jeho představitelů oprostít historicko-literární bádání o omezující metodologická a tematická schémata. Tyto postupy umožňují snazší začlenění díla do dobového kontextu a případně i jeho nové nahlédnutí, za přednost metod nového historismu by měla být považována i jeho nemonotónní práce vyznačující se snahou o navázání dialogu s díly či artefakty stojícími dosud na okraji pozornosti. Jasným pozitivem nového historismu je jeho přístup k postavě autora, kterého nepovažuje pouze za tzv. skriptora, ale přiznává mu post garanta alespoň části interpretací – tento přístup je, zdá se, v případě poezie J. Ortenu v zásadě nevyhnutelný.

Závěrem lze konstatovat, že, i přes nevyhnutelnost střetu s nejedním problematickým aspektem studia dějin a kultury, lze v interpretačním směru nový historismus spatřovat patrně jedno z mála východisek objektivního výkladu protektorátní tvorby, či obecněji děl, jejichž vznik není veden zejména estetickými záměry.

10 Seznam použité literatury

- ANTOŠÍKOVÁ, Lucie, ed. *Zatemněno: česká literatura a kultura v protektorátu*. Praha: Academia, 2017. 1938-1953. ISBN 978-80-200-2802-0.
- BARRY, P., 'New historicism and cultural materialism', *Beginning theory: an introduction to literary and cultural theory*. [online]. [cit. 15.01.2019]. Dostupné z: <http://www.sgtbkhalsadu.ac.in/colleges/tutorial/112710122014013356.pdf>
- BARRY, P., 'Structuralism', *Beginning theory: an introduction to literary and cultural theory*. [online]. [cit. 08.01.2019]. Dostupné z: <http://www.sgtbkhalsadu.ac.in/colleges/tutorial/112710122014013356.pdf>
- BARTHES, R. *Smrt autora*. BARTHES, Roland. *Smrt autora*. Aluze: časopis pro literaturu, filosofii a jiné. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, roč. 10, č. 3.
- BLOCH, Marc. *Obrana historie, aneb, Historik a jeho řemeslo*. Přeložil Helena BEGUIVINOVÁ. Praha: Argo, 2011. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0403-5.
- BOLTON, Jonathan (ed.). *Nový historismus: New historicism*. Brno: Host, 2007. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-217-6.
- BROOKS, Cleanth. *The well wrought urn: studies in the structure of poetry*. New York: Harcourt, Brace & World, c1947.
- BURKE, B. "Closing in on Close Reading". [online]. [cit. 08.01.2019]. Dostupné z: https://nieonline.com/tbtimes/downloads/CCSS_reading.pdf
- BURKE, Peter. *Francouzská revoluce v dějepisectví: škola Annales (1929-1989)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 80-7106-719-9.
- CERTEAU, Michel de. *Psaní dějin*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2011. ISBN 978-80-7325-253-3.
- DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*. Praha: Mladá fronta, 2010. ISBN 978-80-204-1798-5.
- DERRIDA, Jacques a Miroslav PETŘÍČEK. *Texty k dekonstrukci: Práce z let 1967-72*. Bratislava: Archa, 1993. ISBN 80-7115-046-0.
- DUPUY, R. Ernest a Trevor Nevitt DUPUY. *Historie vojenství*. Praha: Forma, 1997. Harperova encyklopedie. ISBN 80-7213-008-0.
- EAGLETON, Terry. *Úvod do literární teorie*. Přeložil Petr ONUFER. V Praze: Plus, 2010. Speculum. ISBN 978-80-00-02587-2.
- ELLIOTT, Michael A. a Claudia STOKES. *American literary studies: a methodological reader*. New York: New York University Press, c2003. ISBN 0814722164.
- FOUCAULT, Michel. *Je třeba bránit společnost: kurs na Collège de France 1975-1976*. Přeložil Petr HORÁK. Praha: Filosofia, 2005. ISBN 80-7007-221-0.

FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*. Brno: Computer Press, 2007. Eseje a studie. ISBN 978-80-251-1713-2.

GADAMER, Hans-Georg. *Problém dějinného vědomí*. Praha: Filosofia, 1994. Parva philosophica. ISBN 80-7007-062-5.

GALLAGHER, Catherine a Stephen GREENBLATT. *Practicing new historicism*. Chicago: University of Chicago Press, 2000. ISBN 0226279340.

GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-89-3.

GREENBLATT, Stephen. *Renaissance self-fashioning: from More to Shakespeare*. Chicago: University of Chicago Press, c1980. ISBN 0226306534.

GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernismu*. Praha: Návrat domů, 1997. ISBN 80-85495-74-0.

HAMAN, Aleš, Jiří HOLÝ a Vladimír PAPOUŠEK. *Kritické úvahy o západní literární teorii*. Praha: ARSCI, 2006. ISBN 80-86078-58-2.

HOLZBACHOVÁ, I. *Společnost – dějiny – struktury. Historický materialismus a škola Annales.*, [online]. [cit. 09.01.2019]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:0a18d3f0-ec8d-11e3-a2c6-005056827e51?page=uuid:7fc8fe10-fd70-11e3-97de-5ef3fc9ae867>.

HOOK, Alex. *Ilustrovaná historie Třetí říše*. V Praze: Columbus, 2014. ISBN 978-80-87588-17-8.

HORÁLEK, K. *Glosy k novější sémiologické literatuře*. Slovo a slovesnost. 2011. [online]. [cit. 11.01.2019]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2989>

JANÍK, Vlastislav, Sylvia KLÁNOVÁ, Lukáš MÁCHA, Pavel MOTEJZÍK a Eduard STEHLÍK. *Ve jménu naděje: tři inspirativní příběhy spojující Plzeň a Lidice*. Plzeň: MgA. Martin Bušek, 2018. ISBN 978-80-907223-0-9.

KOCIÁN, Josef. *Jiří Orten*. Praha: Československý spisovatel, 1966. Profily (Československý spisovatel).

KOURA, Petr a Pavlína KOUROVÁ. *Sto let českých Vánoc: nejkrásnější svátky v roce na pozadí "velkých" dějin*. Praha: Academia, 2018. ISBN 978-80-200-2893-8.

KOVAŘÍK, Petr. *Literární mýty, záhady a aféry: otazníky nad životy a díly českých spisovatelů*. Praha: Lidové noviny, 2003. ISBN 80-7106-603-6.

KOŽMÍN, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Na tvrdém loži z psiho vína: česká poezie od 40. let do současnosti*. Brno: Books, 1998. Zrcadla. ISBN 80-7242-001-1.

KROUTVOR, Josef. *Potíže s dějinami: eseje*. Praha: Prostor, 1990. Prostor (Prostor), sv. 2. ISBN 80-85190-01-X.

MICHLOVÁ, Marie. *Protentokrát, aneb, Česká každodennost 1939-1945*. Řitka: Čas, 2012. Český čas. ISBN 978-80-87470-60-2.

MÜLLER, Richard a Josef ŠEBEK, ed. *Texty v oběhu: antologie z kulturně materialistického myšlení o literatuře*. Praha: Academia, 2014. Literární řada. ISBN 978-80-200-2447-3.

NAKONEČNÝ, Milan. *Vlajka: k historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha: Chvojko nakladatelství, 2001. ISBN 80-86183-24-6.

ORTEN, Jiří. *Čítanka jaro: Cesta k mrazu*. Brno: Tribun EU, 2014. Knihovnicka.cz. ISBN 9788026307426.

ORTEN, Jiří, KUBĚNSKÝ, Petr, ed. *Elegie: Jeremiášův pláč*. Brno: Tribun EU, 2012. Knihovnicka.cz. ISBN 9788026302827.

ORTEN, Jiří. *Deníky Jiřího Ortena: poesie - myšlenky - zápisky*. Praha: Československý spisovatel, 1958.

ORTEN, Jiří a Jaroslava JISKROVÁ, VÍŠKOVÁ, Jarmila, ed. *Hořký kruh: korespondence s Věrou Fingerovou*. Praha: Torst, 1996. ISBN 80-85639-68-8.

ORTEN, Jiří. *Sám u stmívání: básnickova korespondence s matkou, doplněná básněmi, prózou, výpisky z deníků a citáty*. Praha: Mladá fronta, 1982.

PAPOUŠEK, Vladimír a Dalibor TUREČEK. *Hledání literárních dějin*. Praha: Paseka, 2005. Scholares. ISBN 80-7185-760-2.

PEČENKA, Marek a Petr LUŇÁK. *Encyklopedie moderní historie*. Praha: Libri, 1995. ISBN 80-85983-01-x.

PECHTER, E. The New Historicism and Its Discontents: Politicizing Renaissance Drama. [online] PMLA, Vol. 102, No. 3 (May, 1987), s. 292-303. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/462477>>. [cit. 2019-1-10].

PIETERS, Jürgen. *Moments of negotiation: the new historicism of Stephen Greenblatt*. Amsterdam: Amsterdam University Press, c2001. ISBN 9053565027.

POPPER, Karl R. *Bída historicismu*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994. Oikúmené (ISE). ISBN 80-85241-75-7.

Publications | Stephen Greenblatt. *Welcome to Stephen Greenblatt* | Stephen Greenblatt [online]. [cit. 15.01.2019]. Dostupné z: <http://stephengreenblatt.com/publications>.

Protektorát 1939-1945: okupace, odboj, denní život. Vydání druhé, upravené. Brno: Extra Publishing, 2018. ISBN 978-80-7525-153-4.

První republika 1918-1938: dějiny, osobnosti, denní život. Vydání druhé. Brno: Extra Publishing, 2017. ISBN 978-80-7525-014-8.

Representations. [online]. [cit. 15.01.2019]. Dostupné z: <https://www.representations.org/>

ROBSON, Mark. *Stephen Greenblatt.* New York: Routledge, 2008. ISBN 0203408012.

SARKAR, S. T. S. *Eliot as a Pioneer of New Criticism.* 2019. [online]. [cit. 08.01.2019]. Dostupné z: http://www.academia.edu/11642230/T._S._Eliot_as_a_Pioneer_of_New_Criticism

SHAW, Antony. *Druhá světová válka den po dni.* V Praze: Naše vojsko, 2004. ISBN 80-7249-195-4.

Stanford Encyclopedia of Philosophy [online]. 2018 [cit. 09.01.2019]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/foucault/>

UC Berkeley Department of English. [online]. [cit. 14.01.2019]. Dostupné z: <https://english.berkeley.edu/users/29>

VEESER, H. Aram. *The New historicism.* New York: Routledge, 1989. ISBN 0415900697.

VELČOVSKÝ, Václav. *Čeština pod hákovým křížem.* Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3543-9.

WELLEK, René. *Koncepty literární vědy.* Jinočany: H & H, 2005. ISBN 80-7319-037-0.

WHITE, H. *Interpretation in History.* [online]. [cit. 09.01.2019]. Dostupné z: <https://edwardseducationblog.files.wordpress.com/2013/10/white.pdf>

WHITE, Hayden V. *Tropika diskursu: kulturně kritické eseje.* Praha: Karolinum, 2010. Limes (Karolinum). ISBN 978-80-246-1123-5.

ZOUHAR, Jan, Helena PAVLINCOVÁ a Jiří GABRIEL. *Česká filosofie v letech protektorátu: poznámky k tématu.* Brno: Masarykova univerzita, 2007. ISBN 978-80-210-4152-3.

11 Resumé

This thesis aims to provide a presentation of the new historical methods of interpretation and to focus on problematic aspects of study of history and culture. It deals with analyzing of selected poems written by Jiří Orten, Czech poet whose literary works were written within the period of the Protectorate of Bohemia and Moravia.

One of the main aims of this work should be to verify the universality of the concept of new historicism in the Czech protectorate literature. The new historicism could be chosen as the most appropriate interpretative method where the dominant aesthetic function of literary works seems to be insufficient, so there where art was already driven by non-aesthetic intentions – political, national, etc. If taken this into account, as appropriate historical period could be considered the period of the Protectorate of Bohemia and Moravia.

The thesis is divided into two parts, theoretical and practical. The theoretical part introduces the concept of new historicism, its representatives, sources of inspiration, methodology and specifics of working with text. The practical part deals with the application of the acquired knowledge of the chosen interpretation methodology in the context of Czech poetry. The main hypothesis of this thesis is the presumption of universality of the methods of interpretation procedures of the new historicism, which will be demonstrated on the basis of their applicability to Czech poetic texts.

Partial goals will be to focus on specific and unique in the form of selected poems and non-literary artefacts (diaries, correspondence, period materials), as well as exploration of socio-historical influences and, finally, an effort to put the work in its original context.

The thesis should confirm or disprove the hypothesis about the universality of the interpretative concept of new historicism within the Czech protectorate poetry as well as it should secure problematic aspects of interpretation related to the chosen method of interpretation.